

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

VI. évfolyam, 2019. évi 1. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

A Kulturális Szemle folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Községi kulturális műveltségünk	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	6
Julianna Farkas: The Ideal of Man and Behaviour Culture in the Renaissance.....	7
Németh János István: Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből. I. rész	15
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	35
Márkus Edina: A nonprofit szektor hazai helyzete, különös tekintettel a kulturális célú szervezetekre.....	36
Takács-Miklós Márta – Kary József: A minőség kérdése a közművelődésben: rendszerek és sajátosságok.....	51
Oszlanczi Tímea: A közművelődés jogszabályi változásainak fő irányvonalai ..	62
Ponyi László – Svidró Ibolya: Közművelődési intézmények és közösségi színterek társadalmi beágyazottsága és szerepvállalása, az intézményi civil partnerségek jellemzői. Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése 1. rész	70
Pusztai Bertalan: Falusi és kisvárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események.....	96
Szente Béla: Konferenciavonattal Szárszóra 2. rész	105
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	117
Kovácsné Biczó Klaudia: A társadalmi tőke megjelenése egy kistelepülés közösségi művelődésében	118
Marosán Gréta: Információstop a külföldi hallgatók felé. A Debreceni Egyetem külföldi hallgatóinak korlátai a kulturális események látogatásakor	132
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZIO	138
Benkei-Kovács Balázs: A települési imázs egy közösségi alapú fejlesztési lehetősége: a storrtelling, mint a lokális márkaépítés eszköze	139
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	143
Deák Orsolya: Kultúra és közművelődés a 2019. évi HuCER konferencián Egerben	144
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	146
IMPRESSZUM	148

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közösségi kulturális műveltségünk

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témakörében, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

Jelen lapszámban a *Nemzetközi kitekintés*ben a Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar tanszékvezető főiskolai tanára, Farkas Julianna *The ideal of man and behaviour culture in renaissance* című angol nyelvű cikkében olyan kérdésekre keresi a választ, mi vezetett a reneszánsz felemelkedéséhez, valamint, hogy miért éppen Olaszországban kezdődött. Németh János István kultúrakutató 5 részes cikksorozatban mutatja be az egész életen át tartó tanulás filozófiai, és neveléstudomány történetét. Jelen lapszámban a cikksorozat első része olvasható.

A *Hazai tudományos műhely*ben az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói, valamint kulturális szakemberek publikálnak. Márkus Edina a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének intézetigazgató helyettese a nonprofit szektor hazai helyzetéről ír, különös tekintettel a kulturális célú civil szervezetekre. A fent említett Intézet adjunktusa Takács-Miklósi Márta, valamint a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa Kary József közös cikkükben a minőség kérdését járják körül a közművelődésben. Az Eszterházy Károly Egyetemről Oszlanczi Tímea tanársegéd a közművelődés jogszabályi környezetének változásait, fő irányvonalait mutatja be. Ponyi László, a Nemzeti Művelődési Intézet senior kutató munkatársa és Svidró Ibolya, a Nemzeti Művelődési Intézet junior kutató munkatársa közös cikkükben a közművelődési intézmények és a közösségi színterek beágyazottságát és szerepvállalását ismertetik. Bemutatásra kerülnek az intézményi civil partnerségek jellemzői is. Pusztai Bertalan, a Szegedi Tudományegyetem BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék tanszékvezetője a falusi és a kívárosi fesztiválok életébe nyújt betekintést. A fesztiválok megszervezésének lépéseit figyelhetjük meg a szokásoktól a szervezett eseményeken át a helybeliek kiábrándulásáig. Szente Béla, a Csabagyöngye

Kulturális Központ igazgatója Konferenciavonattal Szárszóra című 3 részes tanulmányának második részében az előző cikkben megkezdett gondolatmenet kibontását folytatja.

A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában Kovácsné Biczó Klaudia Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatójának cikkében a társadalmi tőkét mutatja be, és megjelenését egy kistéleplés közösségi művelődésében. Marosán Gréta a Debreceni Egyetem hallgatója a külföldi hallgatók korlátait ismerteti a kulturális események látogatásakor.

Könyvajánlatként Benkei-Kovács Balázs a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa Rivero Moreno és Luis - Rivas Miguel Cultural Heritage as a driver for branding the contemporary city című angol nyelvű könyvről írt ismertetője olvasható.

A *Tudományos konferenciák* keretében a 2019. év májusában Egerben megrendezett HuCer konferenciáról számol be Deák Orsolya, a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóíratra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállaláshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében szerte!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

Az alapító NMI Művelődési Intézet és a szerkesztőbizottság nevében,

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Julianna Farkas:

The Ideal of Man and Behaviour Culture in the Renaissance

Abstract: What were the basic factors that led to the rise of the renaissance? And why did it start in Italy? What were the reasons behind the quick and widespread expansion of the renaissance ideas and ideologies within the borders of Italy? What were the defining moments in the rebirth of European culture? What factors influenced the changes in mentality, behaviour, culture and everyday life?

How did the meaning of intimacy transform? What were the new female roles in renaissance societies and what elements came back from antiquity? What really „civilitas” is?

These are the main questions being analysed in the study, based on two defining books, written by Baldassare Castiglione „The book of the courtier” and by Erasmus of Rotterdam „A Little Book of Good Manners for Children”.

Introduction

“Reverend fathers! I have read in Arabic books about Abdullah the Saracen being asked about what he believed to be the most wonderful of all there is to marvel at on the stage that we call our world. He said ‘There is nothing that could be more wonderful than Man’.” (Mirandola, 1971., p. 3.)

Although renaissance is mostly considered to be a period between the late 14th and the mid 16th centuries, no exact boundaries in time have been identified to date.

Even if we were to select certain dates of key importance – events or acts associated with key figures whose contribution is believed to be outstanding in the course of history – and regard them as benchmarks separating two époques, these particular points in time may only help us to navigate through the maze of renaissance but in fact, had little to no impact on the perceptions of individuals or the society itself at the time.

Divisions between époques, of course, do exist, even if hard to precisely identify.

These borders did not simply manifest in the context of a particular moment, event or a specific point in time, but rather can be observed as a line of changes over the time. Mostly detectable in the changes of the general mindset, mentality, and values of the people accompanied by some easier to spot differences in everyday life, for example, the way people dressed.

These were not fast-paced, immediate, but gradual changes through the period of renaissance. One of the reasons why various branches of science might be involved in studying specific historical periods is the complexity of the topic.

An interdisciplinary approach is a must, observing historical facts, the changes in art, mentality, and economy.

Comprehensive use of authentic literary sources is also crucial in order to deeply understand the course history.

In the long line of divisions between historical periods, renaissance and the birth of renaissance is among the most popular subjects to study.

The reasons are various, but one is for certain, the intensity and the influence of the changes made in the renaissance were simply outstanding.

In case of renaissance the changes in the flow of ideas and culture can be determined accurately, both geographically and chronologically, changes that were perceived to be paramount in virtually all aspects of life, including cultural communities and basically every group of the society, irrespective of social status.

Subject

The question arises again though, why Italy of all the places? A glimpse at the map will tell us a lot about the particular nature of Italy, a land of unique character. Italy is a different world, a microcosmos within Europe with highly favourable geographical characteristics. Surrounded by the Alps, the Ionian Sea, the Tyrrhenian Sea, and the Mediterranean Sea, or “mare nostrum” as the old Latin phrase says. All these different parts of Italy are connected by the Apennines. A country with a moderate climate and diversity of landscapes, complete with a full-fledged trading activity enabled by the many navigable rivers. (Friedell, 1953.)

Although Italy was at the time in question, a nation composed of diverse regions with several different political structures (certain towns were republics, elsewhere Grand Duchies and Principalities prevailed). Despite all these differences, Italy had a shared background, including the urban culture and the common language -despite a multitude of dialects-, the country was a unique blend of diversity and uniformity. The most significant among all Italian cities was Rome, “Urbs Aeterna”, the eternal city with its ancient history.

The ideas of Rome started to attract more and more people, as it can be easily seen just by looking at the increasing number of readers of the “Ab Urbe Condita” by Livius, including the likes of Machiavelli, who even made his comments on the work. (Friedell, 1953.) The masterminds or the “spiritus rector” of the social changes in Italy were in fact, merchant families.

Families that became members and thus beneficiaries of a network of trade, both within and outside the borders of the peninsula. They were particularly active in the Levant region, situated in the eastern part of the Mediterranean. The accumulation of wealth and the sudden increase in one’s opportunities to become more affluent than ever before led to a new interpretation of the need for personal possessions. It manifested in changing dressing habits and the emergence of small objects signifying comfort and finesse, such as toiletries and cosmetics, accessories of blond hair cushions, expensive underwear – goods that eventually ended up being burned, both in a symbolic manner and physically, at the stake by strict preachers like Savonarola, to purge the human soul from the sin of vanity. (Burckhardt, 1990.) Some merchant families, the most famous of whom are the Medicis and Pazzias, constant rivals in Florence – although others like the Peruzzi, Strozzi, Capponi, Pitti, Berdi, Chigi, Rucelli, Vernieri and Altoviti also deserve mentioning– accumulated huge fortunes, they had entire fleets to sail the seas and to extend their influence over new geographical regions. (Friedell, 1953.)

Merchants’ guilds were organized (e.g. Arte Della Lana) to protect the interests of merchants efficiently. When it comes to defending interests, confrontation is also in the cards, which necessitates the availability of legal expertise. This led to the formation of the “Arte dei Giudici”, the lawyers’ union. Both individuals and various groups of people were in search of their identity, their set of values and ideals as well as their unique style. In a rapidly changing environment where the individual’s readiness to venture and to invest were the defining factors of success rather than prerogatives attached to an individual’s family background. “...the nobility of today’s perception of talent has defeated the medieval concept of the nobility of

birth". (Friedell, 1953., p. 159.) Wealthy individuals started to spend on the patronage of artists. Patronage was not seen as a form of luxury, but as the expression of one's feelings in the context of contemporary life as well as the manifestation of one's interests. The "elder" Cosimo de Medici (1389-1464) was a good example of the notion of Maecenas. He established links with representatives of the upper echelon of financiers at the Council of Constance (1414-1418) and even Pope Pius II, previously well-known under the name of Aeneas Silvius Piccolomini, who entrusted Cosimo with the task of handling the monopoly of the alum mines at Tolfa. Cosimo de Medici – a merchant with a fortune – became one of the most affluent people of his age as the owner of several bank branches all over Europe. (Fodor, A. Ágnes, 2001.)

Following a brief period of political battles and some time spent in exile, he returned to Florence, the land of Renaissance ideals, where he was appointed as "gonfaloniere", carrier of banner, i.e. the holder of the highest communal post in the Republic. Medici spent vast amounts of money on the support of artists like Donatello, Fra Angelico or Gozzoli and established the famous "Laurenziana" (which was to bear the name of Lorenzo il Medici, also known as Il Magnifico, "Lorenzo the Magnificent"), a unique collection of old manuscripts, etches and paintings. His good deeds earned him quite a reputation among the citizens of Florence. On his last journey a huge crowd of people paid their respects, and the following words were engraved onto his tombstone: "pater patriae", father of the homeland. (Fodor, A. Ágnes, 2001.)

Philosophers and artists – who, in the context of contemporary life, expressed the feelings of a new social stratum – used antiquity, Greek and Roman times, as an instrument of cultural reference. This was the "Rinascimento", the rebirth: remembering the past with its characteristic features, remembering the glorious times. Rather than recalling the era of Imperium Romanum, the concept was more about the huge, all-inclusive knowledge and culture paramount in nearly all aspects of life during the age of antiquity. The focal point of the rebirth was literature with the likes of Plato and Aristotle, Plutarch, Sophocles, Cicero, Vergilius and Livius, Quintilianus, Plinius and Plautus – to name a few among the figures with the strongest influence. (Friedell, 1953.) There was renewed interest in medieval values, ideals and artistic monuments but not purely as an interest in antiquity. The enthusiasm pointed towards an interest in contemporary life, present and future alike. A particular form, in which personal feelings and thoughts could be best expressed.

Collecting manuscripts and books became a kind of hobby. The largest collections of books of the age – besides the collection of Cosimo de Medici – was owned by Federico de Montefeltro, Duke of Urbino, and the papal libraries. (Burckhardt, 1990.) Societies of scholars and various academies were established: places where scholars studied original texts from ancient times. Annotation and review became important disciplines in the world of scholarly scrutiny. Jacques Le Goff's *Intellectuals in the Middle Ages* throws light on the initial phase of the process in which original texts from ancient times disappeared from Europe, leading to the eventual re-emergence of these works via Arabic translators. The works were then translated back to Greek or Latin, and finally they made their way back to the mainstream European thinking. (Le Goff, 1993.)

Letter-writing became a popular genre for humanists, to maintain contact in a spiritual community, in many cases the members never even met in person. History writing and rhetoric flourished, eloquentia – the art of oratory – was almost compulsory, a subject to be taught at universities, in the entourage of dukes and the papal court as well as in palaces. A common characteristic of these scholarly subjects and works of art was that they meant to depict "Man" and the characteristics of the individual. The age of anonymity, characterised by the initials "M.S.", was already a thing of the past. Humanist authors were proud to take credit for their works by using their real names, a phenomenon, a reminiscent of antiquity. The revival of the

spirit of ancient times was nothing but fashion for some, considering it as some sort of routine used exclusively to revel in the topical richness of antiquity.

At the same time for others the revival was a genuine manifestation of a new thinking with an inspiring effect on Italian culture. This was a rebirth in all spheres of life, not only in philosophy, politics and arts but also in the context of everyday life. The focus of interest gradually shifted towards privacy, family, man-woman relationship and the education of children. Agnolo Pandolfini's *Governo della Famiglia* underscores the significance of the conscientious shaping of one's private life; Desiderius Erasmus of Rotterdam draws attention to the importance of education by presenting a variety of cases in *Colloquia Familiaria*, his collection of conversational situations, while Leon Battista Alberti in his work entitled "*Libri della Famiglia*", wrote about a multitude of problems affecting people's everyday life, including topics such as the way to run a manor house, the considerations behind selecting a bride or ways to use money set aside for the running of a household, etc. (Vajda, 1984.)

The role of women was an issue to which more and more attention was paid, including various aspects ranging from the situation of married women to courtesans (Pietro Aretino: *La cortigiana*, *Dialoghi*, Baldassare Castiglione: *Il Cortegiano*, Desiderius Erasmus of Rotterdam: *Colloquia familiaria* – *The Abbot and the Educated Woman*, *The Parliament of Women*). (Burckhardt, 1990.) Education gradually became a priority, and a desirable female characteristic, marked by the appearance of *virago*, the woman with qualities equal to man, like Caterina Sforza, also nicknamed as "*prima donna d'Italia*", or Izabella Gonzaga and Vittoria Colonna, maintaining excellent intellectual relations with Michelangelo (Burckhardt, 1990.) Italians naturally did not refrain from indulging in the pleasures of bodily love and sensuality. The courtesans in Venice, like Izabella de Luna, Caterina di San Celso, became particularly well-known, while Imperia also known as "*la grande putana*", was one of the most famous courtesans of the time, her entourage was almost like a royal court, she could speak and read in Greek and Latin, and was depicted as Sappho by Rafael. Once a poet wrote: "Two gods presented Rome with a gift: Mars's gift was the Imperium, Venus's gift was Imperia." (Friedell, 1953., p.166.)

Baldassare Castiglione: *Il Cortegiano*

Il Cortegiano a work by Baldassare Castiglione – who was one of the most influential authors of his time – made guidelines for those with ambitions of being successful in court life. In the introduction of his work, he emphatically denied Boccaccio's *Decameron* had any effect on him, even though there are obvious similarities between the two. The genre itself is identical -i.e. a situation typical of the Renaissance as going back to antiquity- conversation and debate (*Akados*' garden or the *Peripatetics*, the teaching method of Plato and Aristotle, the "*memories*"), sources of remarkable intellectual delight for every participant. What we have here is not a proclamation but an exchange of views between equal individuals.

Like in *Decameron* in *Il Cortegiano* also the role of the "*Queen of the Society*" played by Elisabetta Gonzaga, Duchess of Urbino (wife to Guidobaldo de Montrefeltro, a seriously ill man) does exist. However, there are other prominent participants such as Cardinal Pietro Bembo, an excellent humanist. Pietro Aretino who was famous for his vitriolic language and is to be considered as the first modern author, labeled as "*divine*" in his own time, or the ill-fated Giuliano de Medici, younger brother of Lorenzo "*Il Magnifico*".

Giuliano was stabbed in the neck in front of the altar in the Duomo in Santa Maria del Fiore, not far from Battisterio, the chapel of St. John the Baptist, by a member of the hostile Pazzi family. The chapel's Gates of Paradise are relief sculptures and are among the first and most significant

works of art in Renaissance. (Friedell, 1953.) Castiglione's work was, an attempt to describe the perfect Courtier: a conversation in which humanists participate for four evenings. What should the characteristics of a young man – possibly one of noble descent – who wishes to become a successful Courtier be? Good looks and build, good skills in handling weapons, should be a good wrestler and an excellent hunter. Should also be an expert in contemporary music and dance (in other words, the young man in question should have the qualities of a medieval knight.) Moreover, it is also important to be familiar with the art of painting and erudition as well: to have rhetoric skills; and to be “qualified to an extent higher than average” (dilettante) regarding sciences, Latin and Greek languages. The key element was not the actual depth of knowledge but to be able to take part in conversations whatever the topic might be.

The Courtier should be a likable, charming person. Castiglione believes that the best one can do, is to be born with these qualities. If, however, this is not the case, one can learn from a Master showing substantial expertise in these matters. The point is, whatever we do we should not give the impression of behaving unnaturally. The Courtier needs to have self-confidence, but may not turn into conceit. He should be the entertaining type of a man but should never be rude. He should be an admirer of the beauty of women but should also be reserved, humane and well-intentioned. He should get closer and closer to being perfect in all the aforementioned subjects and qualities, in other words, he should be “uomo universale”, a universal man without making others envious.

Achieving all these values is still not the end though. Castiglione points out the sublime idea: The Courtier needs to become perfect and universal in his qualities to be able to help, protect and teach the sovereign, i.e. serve the cause of the state. Demonstrating the significance of the topic, Castiglione devotes Chapter 4 entirely to the issue of the perfect Woman of the Court. The “queen of the society”, Elisabetta Gonzaga and her companion, Emilia Pia, ask the following question: “what are the qualities” that a Woman of the Court should be characterized by? First of all, a Woman of the Court should be feminine, nice and beautiful but should also be in the possession of the comprehensive knowledge of a contemporary humanist. In other words, she should be familiar with literature, arts, and should be a good musician and dancer. The inner qualities of the Women of the Court are much more important than the external ones. She should behave naturally, being kind, modest and generous, void of evil intentions; she should not be gossipy and at the same time, should neither be one who makes accusations nor should she be smarmy. Castiglione mentions several examples from the Antiquity to illustrate that a number of women had all these good qualities in the course of history, adding the names of the noblewomen of his age, praising among others Beatrice, King Matthias Corvinus' wife: “What I say is that women of good qualities also have a place here. My contention is that we had two outstanding queens in Naples and that recently the Queen of Hungary, an outstanding woman – a worthy companion of her husband, King Matthias Corvinus, the invincible, glorious king – died there.” (Castiglione, u.d., p. 218.)

Desiderius Erasmus of Rotterdam: De civilitate morum puerilium

Desiderius Erasmus of Rotterdam, the excellent humanist, turns his attention towards a much wider social stratum than Castiglione, particularly the citizens of towns. Erasmus summarized the major transformations in the mentality of citizens in his time. He was the most widely acclaimed, most popular author among all the others. He was commissioned to dedicate some of his works – by using Mirrors for Princes as a pattern to follow in a humanist version of the original – to specific individuals. He dedicated “The Christian Prince” to the person who later

became Charles V or “The Christian Widow” to Mary Habsburg, widowed wife of Louis II as a symbolic gesture. However, his most famous piece of writing is “De civilitate morum puerilium”, A Handbook on Good Manners for Children (for both boys and girls) on the civilized habits of children was published in 1530. This little handbook reached over 30 editions in six years between its publication and the death of Erasmus, and in most households, it was the second most popular book after the Holy Bible. One of his most successful works is Giovanni Della Casa’s Galateo. (Elias, 1978.)

The topic of “De Civilitate Morum Puerilium” is an indication of the fact that humanists at that age did not confine themselves to tackle only philosophical subjects, but also dealt with problems of a more humane kind, affecting people’s everyday life such as the positive and negative behavioural aspects the body, personal hygiene, spitting, wiping of the nose, “doing natural business”, forms of socialization, visiting other people, playing games, bedroom behaviour, church morals, etc. The above list of topics is an indication of the fact that the book relied on medieval traditions and was inspired by works from the medieval times dealing with topics such as “good manners at the table”, little poems, memory boosters, mostly by anonymous authors, had already been in existence. These were meant to educate people through examples of good and bad manners. The rules themselves were rather lax, including few restrictions: Don’t spit over or on the table! Don’t pick your teeth with a knife! – the fact that these activities were mentioned several times seems to indicate that these were frequent occurrences at the table. (Elias, 1978.)

Erasmus’s booklet was very fresh at the time, primarily in the sense that it did expand the list of topics beyond the subject of table manners and good manners in general, it touched situations from everyday life derived from personal observation. “If offered a napkin, put it over your left shoulder or arm. If you sit at a table where distinguished people are sitting, take off your hat and make sure your hair is properly combed. On your right on the table there is the goblet and the knife, on your left is the bread. Certain people have the habit of putting their hands into the dish as soon as they sit down at the table. This reminds one of the way wolves behave... Do not touch a bowl which has just been brought in and placed on the table – not just because you will be looked upon as a greedy individual, but also because this is dangerous. If you recklessly start eating and the meal is too hot, you will either have to spit it out or you will have your palate hurt if you swallow it. This is ridiculous and pathetic behaviour. To dip a finger in the sauce is the way peasants behave. When taking something out of the dish, use a fork and a knife. Do not rummage through the entire dish the way greedy individuals do. Pick out what happens to be nearest in the dish.

What you cannot take using your fingers, pick out with the quadra. If someone offers you a spoonful of pâté or cake, hold your plate in that direction or take the spoon, put the dollop onto your plate and return the spoon. If the meal offered is in liquid form, taste it and return the spoon but first wipe it off with the napkin. To lick fat off your fingers or wipe them into your clothes is bad manners. It is better to use a table napkin or a hand cloth.” (Elias, 1978., p. 89-90.) In the modern age, it became important to be attentive to what one looked like when observed by others, and what others thought about one person has become crucial, the social control over the individual has increased in general. Erasmus’s definition gives a clear idea of the essence of civilitas, the most important factor is empathy and tolerance towards others: “Be lenient with others if they make mistakes. This is the main virtue of *civilitas* – politeness.

You should not like your companion less because his manners are not so good. There are people who compensate you with other gifts for the absence of subtlety in their behaviour...If one of your peers makes a mistake and is unaware of it... tell this to no one but him, and be friendly. This is civilitas.” (Elias, 1978., p. 81.)

Summary

Naturally, these changes did not occur overnight. It was a gradual, long step by step process.

As Caxton wrote in his *Book of Curtesye*:

“Thingis whilom vsed / ben now leyde a syde

And newe feetis / dayly ben contreuid_e_

[Sidenote: new ways are invented every day,]

Mennys actes / can in no plyte abyde

They be changeable and_e_ ofte meuid_e_

Thingis somtyme allowed / is now repreuid

And after this / shal thinges vp aryse

[Sidenote: and will be hereafter.]

That men set now / but at lytyl pryse.” (Elias, 1978., p. 82.)

According to a famous story, in the 11th century, the Doge of Venice married a Greek princess, who had her meals in the Byzantine manner, and brought a two-pronged golden fork to her new home. Her unique behaviour did upset many of the locals, and when sometime later she fell ill suffering from a nasty disease, people considered her sickness (including Saint Bonaventura) as a form of God’s punishment. Five hundred years had to pass before the fork became accepted and widespread across Europe. It was recorded that handkerchiefs were not used very often, either. In the 16th century, Henry IV of France had only five handkerchiefs that were also kept under lock.

Society was in a state of hectic changes and the desire was perceptible – whether or not it was articulated – for individuals to behave properly in everyday or even unusual situations. This need coming from the lower ends of the social scale was eventually very similar to what humanists wanted to achieve. Humanists provided answers to questions, they established the basic rules of manners, rules of behaviour that became step by step accepted by a wide range of groups through the centuries. Reading their texts, we get the impression that they were naturalistic on one hand – part of a medieval tradition- while on the other hand, the texts seem evident and self-explanatory. These texts and the social rules explained in them are the very roots of our modern age and manners. These texts are the end products of the renaissance and humanists who proudly and conscientiously believed in the immortality of creation. This belief and hope manifest perfectly in the following lines by Pico della Mirandola: “We shall live forever, not via the school of thought stemming from hair-splitting debates about Andromache’s mother and Niobe’s sons, but among the wise who look more deeply into the reasons of divine and human action.” (Friedell, 1953., p. 174-175.)

References

- Burckhardt, Jacob (1990): The Civilization of the Renaissance in Italy, Penguin Classics, London
- Castiglione, Baldassare (u.d.): The book of the Courtier, London, J.M. Dent & Sons
- Elias, Norbert (1978): The civilizing process – Vol. 1., Oxford, Basil Blackwell Publisher
- Fodor, A. Ágnes – Gergely, István – Nádas, Attila – Sótyné Mercs, Erzsébet – Székely, János (2001.): Uralkodók és dinasztiák (Britannica Encyclopaedia), Bp., Magyar Világ kiadó
- Friedell, Egon (1953): A cultural history of the Modern Age – Vol.1., London, Vision Press
- Le Goff, Jacques (1993): Intellectuals in the Middle Ages, Oxford, Wiley-Blackwell
- Pico della Mirandola, Giovanni (1971): Oration on the Dignity of Man, Chicago, Gateway Edition
- Vajda, Mihály – (1984): Reneszánsz etikai antológia, Bp., Gondolat Kiadó

Németh János István:

Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből

I. rész

„Fináczy mesteri módon mutatja be, hogyan alakulnak át a filozófusok önkénytelenül pedagógusokká, miképp vonják le értékrendszerüknek a társadalom fokozatos átformálására, a nevelésre vonatkozó következményeit: hogyan bontakozik ki kultúrfilozófiájuk a nevelésnek egy-egy elméleti rendszerévé? Így világosan tárulnak eléink azok a szellemi gyökerek, amelyek érthetővé teszik a XIX. század nevelési-művelődési eszményeit.”

(Kornis, 1934)

Bevezetés

A most közzétett tanulmány-sorozatban a kultúráközvetítés rendszerében pozicionálom az *egész életen át tartó tanulás* (LLL) paradigmát. A programnak e sajátos nézőpontból történő bemutatása, *néhány filozófiai, tágabban társadalomtudományi megközelítési módjának, értelmezési alternatíváinak feldolgozása* biztosítthat érdeklődést a leírtak iránt. A sorozat az LLL recepciók esztétik történeti előzményeit vizsgálva extenzív teljességre természetesen nem törekedhetett. Az adott műfaj egyelőre csupán a karakterisztikusan megjelenő értelmezések elkülönítését engedi; *mindenesetre megalapozva a fogalmi és szemléleti keretet az e tárgyban végezhető későbbi kutatások számára.*

Az egész életen át tartó tanulás ugyanis *nem egy homogén európai stratégia, vagy politikai akaratnyilvánítás terméke.* Az ENSZ, illetve kulturális világszervezete az UNESCO sokszor, és sokféle módon foglalkozott a felnőttkori tanulás szerepével 1948 óta. Az LLL magyarországi és európai hagyománya az ezerkilencszázkilencvenes évek elejétől egyre intenzívebben közelít egymáshoz. Magyarország Európai Unió tagként gyakorlatilag részévé vált annak az európai törekvésnek, *amely időről-időre új viszonyítási pontokat, új célokat és nem utolsósorban új cselekvési módokat határoz meg a tanügyigazgatás, a felnőttképzés, a művelődés, a kutatás, egyáltalán a nemzeti szinten is jelentkező szakpolitikák számára.* (Németh B. 2005).

Az egész életen át tartó tanulás eszméje elválaszthatatlan az ókortól napjainkig ívelő fejlődéstörténettől. Számos összegző mű az antikvitás mitológiai történeteiben, jelentős irodalmi alkotásaiban véli felfedezni a tanulásra nyitott ember alaptípusát (Arapovics, 2011, Bujdosó, 2006). Az ókor nagy elbeszélései, a Gilgames eposztól az Ószövetség József-történetéig, bővelkednek a tudás, az ember gondolkozási képességét magasztaló példabeszédekben. Az antikvitás filozófiai és pedagógiai öröksége is változatos. Minthogy nehezen elvitatható, hogy a népmesék szüzséinek „legkisebb gyermeke” a világgraszáló eredményeit problémamegoldó képességével, sikeres adaptációinak sorozatával érte el történetről történetre. *Az egész életen át tartó tanulás eszméje, és az LLL társadalmi programja között sok évszázad telt el. E társadalmi program nyitánya kétségkívül a 18. századra esik* (Juhász, 2001). A szakirodalom rendszeresen utal a francia forradalom egyik történelmi személyiségére, M. J. A. Condorcetre aki már 1792-ben ezt

írta a francia forradalom konventje elé terjesztett közoktatási tervezetében: „Az oktatásnak nem kell véget érnie akkor, amikor az ember befejezi iskolai tanulmányait. Az oktatásnak minden korosztályra ki kell terjednie. Nincs olyan korosztály, amelyben a tanulás hasztalan vagy lehetetlen lenne. Erre a második oktatásra annál is inkább szükség van, mivel az elsőt szűk körre szorították.” (idézi: *Arapovics*, 2011. 30. o., *Maróti*, 2002, 2015). Ugyancsak hivatkozási alapot képez e tárgyban a század meghatározó gondolkodója, J. W. Goethe, aki „*Vonzások és választások*” című könyvében, 1809-ben a következőket mondatta regénye egyik szereplőjével: „Elég baj, hogy most már semmit sem lehet egy egész életre megtanulni. Elődeink ahhoz tartották magukat, amit ifjúkorukban tanultak; nekünk azonban most minden öt évben újra kell átvennünk, ha nem akarunk egészen elmaradni a divattól.” (idézi: *Maróti* 2015. 20. o.).

A 18. század úttörő szerepére utal Herder átfogó és koherens rendszere, klasszikus recepciója – ahogy ő fogalmazott – az „élet-hosszig” tartó tanulásról, melynek ismertetésére az első fejezetben részletesen kitérek. A 19. század ipari fejlődése, a huszadik század tudás alapú társadalmának követelményrendszere új és új kihívás elé állították a felnőttek képzését, és helyezték új szerepkörbe az LLL paradigmát. Az itt közölt sorozatban röviden áttekintem az LLL klasszikus, újidealista, antropológiai értelmezési törekvéseit, a jórészt ezekhez kötődő kortárs euro-amerikai felfogásokat, valamint néhány magyarországi művelődéstörténeti alternatívát is bemutatok napjainkig ívelően, a viszonylagos teljesség érdekében.

A német idealizmus néhány alkotójának felfogása a nevelésről

I. 1. Kant kultúrafelfogása

Kant kulturális rendszerében összefoglalóan az értelem, az ész, az akarat és az erkölcs kultúrájáról beszél. Hangoztatja, hogy a teremtmények minden természeti adottságának az a rendeltetése, hogy egyszer tökéletesen és célszerűen kifejlődjenek. Sajátosan magyarázza e „kifejlődés” dinamikáját, amennyiben az adottságoknak a társadalomban való antagonizmusa az eszköz, amellyel a természet kifejleszti ezeket, amennyiben végül ez az antagonizmus válik a társadalom törvényszerű rendjének okává (Kant, 1980).

Az antagonizmuson itt az ember társiatlan társasságát érti, azaz a társadalomban való együttélésre, a szocializációra való hajlandóságát, amely azonban összekapcsolódik a társadalom szétszakadásával fenyegető általános ellenállással. „Az embernek hajlama van a társadalmiasodásra, ám arra is nagy a hajlandósága, hogy elkülönüljön”.

Ekkor történnek meg az első valódi lépések a nyerseségből a kultúra irányába, mely utóbbit voltaképpen az ember társadalmi értéke teszi. Felfogásában az emberiséget gazdagító minden kultúra és művészet s a legszebb társadalmi rend egyaránt a társiatlanság gyümölcsei. Ezért az ember maga kényszerül rá önmaga fegyelmezésére, s a természeti adottságok és alapok tökéletes kifejlesztésére (Kant, 1980). Így tehát, az ember ebben a dinamizáló antagonizmusban, a saját erejéből jut el a társadalomban a „nyersesség”-től a kultúráig.

A természethez való alkalmazkodás különös módját mutatja be, amennyiben az ember egyetértésre törekszik, de a természet jobban tudja, mi tesz jót az emberi nemnek, s vizsályt akar. Az ember kényelmesen és elégedetten akar élni, erősíti meg érvelését, ám a természet azt akarja, hogy a „hanyagságból és tétlen elégedettségéből munka és fáradalmak közé jusson”, és találja fel azokat az eszközöket, melyek segítségével ismét harmóniába kerülhet a létezéssel (Eisler, 1983).

Kant szerint tehát az embernek teljességgel önmagából, önmaga mind teljesebb megvalósításával kell létrehoznia mindazt, ami túlmege állati létének berendezkedésén, és semmilyen más boldogságban vagy tökéletességben nem részesedhet, csak amit maga, minden ösztöntől

szabadon, saját eszével szerzett meg. (Safranski, 2007). „A természet ugyanis semmit sem tesz feleslegesen, s a céljai eléréséhez szükséges eszközöket nem pazarolja. Mivel pedig az embert ésszel s az akarat ezen alapuló szabadságával látta el, így ez már világosan jelezte: milyen eszközökkel kívánta fölszerelni.” (Kant, 1980. 61. o.).

Kant határozott teleológiával *szerelel fel* a kultúrát és az emberi kiképződést, amennyiben az átalakulás (kulturálódás) folyamatában létrejön az, ami a természet legfőbb célja, vagyis *az általános világpolgári állapot*, amelyben az emberiség minden eredeti képessége kifejlődhet. Ugyanakkor fontos, hogy Kant felfogása szerint az ember a maga rendeltetését nem egyénenként, csakis *nembeliségében* érheti el, vagyis világos distanciát hangsúlyoz az egyes ember és az emberiség között, miután az ember, éppen kultúrája miatt, nem lehet egyenlő többé az emberiséggel (Kant, 1980).

Kant kulturális gondolkozásában három sajátosságot érdemes kiemelni. Feltűnően erősen kidolgozott felfogásában a *kultúra fogalmában reprezentálódott aktív elem* (Niedermann, 1990). Ez a fajta *cselekvő aktivitás* végül is utat nyit a későbbi évszázadok személyiségközpontú nevelési pogamok felé (Nevelési hiv., 1988). A kultúra felfogásában szinte *determinálóan teleologikus ható tényezőként jelenik meg*, amennyiben a kulturális fejlődés célját a világpolgári állapotban tételezi. *A kultúra fogalmának Kant olyan etikai tartalmat ad* (Eisler, 1983), mely merőben új jelenség a fogalom történetében, egyfajta szekularizált ethoszként kezelve azt, melynek az emberi természetet fel kell emelnie, s az emberiséget képességeinek legteljesebb kibontakozásához kell *egy erősen normatív, tartalmában redukált kulturális gondolkodás* irányába. (Kornis, 1921; Maróti, 2005. 23-27. o.).

1.2. Schiller emberképe és nevelési eszménye

Schiller művészete és embersége örök időkre egybeforrt az idealizmus eszméjével (Szerb, 1989:436. o.). Bár a legutóbb napvilágot látott filozófiai összefoglaló nevét sem említi a német idealizmus tárgyalásakor (Boros, 2007:813-898. o.), más szerzők egyenesen a német idealizmus felfedezőjeként elemzik életművét (Safranski, 2007). Ismerve és a tanulmányban szükségképpen röviden bemutatva Schiller gondolatait az emberről, a nevelésről, magáról az életről, e gondolatok diadalmas utóéletét és aktualitását, nyilvánvaló, hogy ezúttal is az utóbbi álláspont erősítésére törekszünk. Schiller a kultúrával összefüggő gondolatainak javát a *Levelek az ember esztétikai neveléséről* című munkájában olvashatjuk, egy összefüggő emberideál módszeres kidolgozásának részeként (Schiller, 1960; Bujdosó, 1988). Az alapprobléma, hogy miként lehet az emberből, mint természeti meghatározottságú lényből észlényt, tudatos személyiséget nevelni. E folyamatban mintegy állomásként jelenik meg az esztétikai állapot, melyben a szellem embere érzéki természetével együtt van jelen. Ám, ahogy Schiller elmélyül ennek a problémának a kifejtésében, ez a közbeeső forma, az esztétikai emberség egyre inkább elveszti eszköz jellegét és egy sajátosan működőképes személyiségfejlesztő, társadalmi értelemben is ható tényezővé alakul (Hunter, 2003). Mégpedig a fennálló társadalmi viszonyok megváltoztatásának határozott céljával. Miután Schiller úgy látta, hogy a francia forradalom *a szabadság politikai jogként való biztosításával önmagában még nem tette észlennyé a felszabadult embert*. Álláspontja szerint az igazi szabadsághoz minden egyes embernek saját magának kell eljutnia. Ennek a személyes szabadságnak a lehetséges megvalósulását, az ember átalakulásának, önmegvalósításának a módját és e folyamatban *a kultúra sajátos, szabályozó szerepét foglalja össze* a *Levelek*-ben (Vajda, 1960; Bujdosó, 1988).

A probléma lényegét egy kortárs kutató így összegzi: „Az esztétikai létezésre törekvő egyének két összetartozó célja Schiller kora óta a sokoldalú személyiség és az organikus, »nem elidegenedett« társadalom. Az esztétikai ethosz emblémái a személyiségnek az ösztönök viszályából harmóniát teremtő, az emberi képességek teljes kibontakozását lehetővé tevő

kultúrája, illetve az állam vagy nép, mely önmegvalósító munkájával és az önrendelkezés politikájával meghaladta a társadalmi ellentéteket és az osztályokra tagoltságot”. (*Hunter, I., 2003. 79-80. o.*).

Ehhez ad fontos támpontot *Hunter*, amikor Schiller antropológiáját aktualizálva felhívja arra a figyelmet, hogy: „Az esztétikai problematikussá tétel dialektikus sémáját tehát nem a létezés egy bizonyos szférája, jelesül a művészet határozza meg, hiszen jellegzetessége etikai technika mivoltából fakad: kérdéssé teszi az egyén viszonyát a létezés *mindegyik* szférájához, s valamennyit az esztétikai tökéletlenség színtereként alkotja újra.” (2003:76. o.).

Fontos a *schilleri-emberkép* ismerete a 18. század nagy filozófiai eszméinek megértéséhez, de talán még fontosabb a 19-20. század fordulóján formálódó tudományos kultúraelméletek (életfilozófiai, értékelméleti, kultúrszociológiai irányzatok) pontos megértéséhez, jelentőségük és korszerűségük bizonyításához. Minthogy fontosak ezek az ismeretek és tapasztalatok napjaink nevelési-művelődési programjainak kidolgozásához, az ezekben megjelenő embereszmény pozicionálásához, a globalizáció körülményei között az együttműködésre képes ember lehetőségeinek a kutatásához, az egész életen át tartó neveléséhez egyaránt (*Safranski, 2004*).

A *Levelek az ember esztétikai neveléséről* Schiller embereszményének tételes kifejtését összefoglaló esszé. A műfaj közkedvelt volt a kortársak között és Schiller is élt mindazzal a lehetőséggel, amelyet a levelek tagolt, mégis összetartozó formája kínál a téma elmélyült megközelítésére. Persze a munka nem csupán ragyogó stílusban megírt művészetelméleti és pedagógiai értekezés, bár az is, nem tudományos munka, bár annak is elsőrangú, de a *levelek* mondanivalója elsősorban azért magával ragadó, mert a korával, önmagával és a jövővel vívódó, az egész emberiségért felelősséget érző költő alkotásai, ezért egyetemes érvényességre törekvők (*Vajda, 1960*). E tartalmi jegyek mellett legalább olyan fontos és izgalmas a schilleri antropológia szellemesen hajlékony dialektikája (*Vajda, 1960*), melynek formaművészetét oly sokszor parafrázelták későbbi korok elméletírói (*Rickert, H.; 1990; Simmel, G., 1983; Weber A., 1989*). Schiller fontosnak tartja *kanti kötődésének* érzékeltetését (*Bujdosó, 1988; Schiller, 1960; Vajda, 1960*). Jól látható ez a kötődés az ember fejlődési útjának a *fizikai állapottól az esztétikain keresztül a morális állapotig vezető fázisainak* a bemutatásakor: „A fejlődésnek tehát három különböző mozzanatát, vagy fokát lehet megkülönböztetni, amelyen mind az egyes embernek mind az egész nemnek szükségszerűen és meghatározott rendben kell keresztülmenniük, ha be akarják tölteni rendeltetésük egész körét... Az ember a maga fizikai állapotában csupán elszenvedti a természet hatalmát: megszabadul ettől a hatalomtól az esztétikai állapotban, s uralkodik rajta a morális állapotban.” (*Schiller, 1960. 248-251. o.*)

Ugyanakkor teljesen új utakon jár a *személyiség önfejlődési technikájának*, a tőle külsőként, idegenként megjelenő világ számára való elsajátítás módszertanának a tételes és a részterületek következetesen egymásra építő leírásában (*Schiller, 1960. 202-260. o.; Safranski, 2007*).

A *schilleri emberkép* alapvetően öt ellentétpárra tagolódik, mely ellentétpárokból a legszélső határáig tágítja az absztrakciókat a világkép/emberkép felépítése és működése vonatkozásában egyaránt (*Németh, 2016*). Az így kidolgozott rendszeren belül ezért van lehetőség későbbi korok elméletírói számára kidolgozni saját nézeteiket ember és kultúra szerepéről, jórészt az alapterminológiát variáló, részben megújított fogalmi készlettel és a schilleri ember ideálhoz kötődő feltétlen szemléleti azonosulással. Schiller klasszikus modellje öt pilléren nyugszik, öt olyan elkülöníthető eleme van, melyek sajátos funkcióikkal hozzájárulnak a konstrukció korszerű és mintaszerű működéséhez, amely általános magatartás-mintát konstituál, vagy algoritmusát képezik egy „igen jellegzetes személyiséggyakorlatnak” (*Hunter, 2003, 77. o.*).

1. A rendszer alapját, a duális világkép két ellentétes pólusát a *személy* és az *állapot* képezi. A *megmaradót* személynek, a *változót* állapotnak nevezi. „Ha az absztrakció oly magasra hág, amint csak tud, akkor két végső fogalomhoz ér, melyeknél meg kell állnia. Személy és állapot - az Én meghatározásai -, a véges lényben örökké kettő. A személy minden megmaradása mellett változik az állapot, az állapot minden változása mellett megmarad a személy.” (Schiller, 1960, 203-223. o.). A világ örök egységének e szükségszerű és társadalmilag véges kettőssége ad alkalmat e két ellentétes és ható tényező sajátos viszonyának formagazdag fejlődésére, az ellenerők feszültségének feloldásából származó energia (érték) többlet létrejöttére. Ez az értéktöbblet képezi legáltalánosabb alapját minden értékelvű, autonómiát, együttműködő személyiséget fejlesztő és kreatív kultúraelsajátító nevelési, művelődési, kultúra közvetítő folyamatnak, tevékenységnek (Kornis, 1921; Prohászka, 1929; Németh A, 1990; Maróti, 2007).

Személy és állapot (a világ) e kétarcú egysége, örök egymásba fonódása és ellentéte biztosítja a *dinamikus emberkép* működéséhez a kifogyhatatlan energiát, mely mind a világ változáshoz, mind a személy személyiségként való állandóságához nélkülözhetetlen: „Csak amennyiben változik, egzisztál; csak amennyiben változatlan marad, egzisztál Ő. Az ember tehát, kiteljesedésében gondolván, az a maradandó egység, mely a változás áradataiban ugyan az marad.” (Schiller, 1960. 205. o.). Itt érdemes kitérni arra a sajátosságra, hogy a modern kultúrafogalomban összeadódó és kánonná szervesülő tartalmak koránt sem kulturális kánonként tételeződnek, különösen nem bizonyos kötelező ismeretanyag kanonizálásában. Ez a kánon sokkal többet mond el az ember lehetséges viselkedésének a módjáról, az embert és környezetét jellemző dinamikus viszonyról, amelynek létrejöttébe és mikrovilágába enged bepillantást a schilleri antropológia. A szakadatlanul változó, mégis autonóm személyiség itt felvázolt típusa egyaránt előfordul a huszadik század neveléstudományi, szociológiai és pszichológiai iskoláinak azon irányzataiban, melyek az emberi cselekvéseket azok szocio-kulturális kontextusában értelmezik (Morel és mtsai, 2004, 66., 305. o., Safranski, 2004, 74-76. o.)

2. A személy és állapot utáni második pillér, a szabadság – idő kettősségére épül. Mint a maradandóság és változás dimenziója, a rendszer filozófiai alapja. A szabadság az *önmagában megalapozott lét* fogalmaként definiálódik, s minthogy az állapot nem a személy által van, tehát nem abszolút ezért be kell következnie; „s így megkapjuk minden függő lét vagy létrejövés feltételét, az időt” (Schiller, 1960. 204. o.).

3. A rendszer harmadik pillére a személyiség – érzékiség ellentétpárja. Ezen a szinten és ebben a kapcsolatban kerülnek részletezésre azok a gyakorlati feltételek, az érzékeléstől a képességekig, melyek segítségével a folyamatok az emberben és a tevékeny ember által megtörténhetnek, illetve megtörténnek. Az ember ismét a dialektika ellenpontjába feszül és az ellenerők küzdelmének színtere lesz: „Igaz, hogy csakis érzékisége teszi képességét hajtóerővé; de csakis személyisége teszi működését az ő működésévé. Hogy tehát ne legyen világ csupán, formát kell adnia az anyagnak; hogy ne legyen forma csupán, valóságot kell adnia a képességnek, melyet magában hord. Akkor valósítja meg a formát, ha megteremti az időt, s a megmaradóval szembehelyezi a változást. Énje örök egységével a világ különféleségét; akkor formálja az anyagot, ha az időt ismét megszünteti, ha a maradandóságot érvényesíti a változásban, a világ különféleségét aláveti énje egységének” (Schiller, 1960. 206. o.). Ebben a mikrokozmoszban minden egymásból következik, a viszonyok szakadatlan kölcsönhatások végtelenségében formálódnak, a rendszer belső energiái ennek megfelelően segítik, illetve korlátozzák a cselekvést. Alapvetően a személy és állapot kettősségére épülő rendszer szintjeinek egymásra épülése mellett legalább olyan fontos ezeknek az ellentéteknek a sikeres vezérlése, szabályozása is.

4. Az *abszolút realitás* – *abszolút formalitás* áll szemben egymással a negyedik szinten, a schilleri emberkép tengelyében, a szubjektum-objektum találkozásának, intenzív egymásba fonódásának fázisában. „Ebből mármost az embernek szóló két ellentétes követelmény folyik, az érzéki-eszes természet két alaptörvénye. Az első abszolút realitást követel: az ember tegye világgá mindazt, ami forma csupán, s hozza megjelenésre minden képességét; a második abszolút formalitást követel: az ember szüntesse meg magában mindazt, ami világ csupán, és hozzon összhangot minden változásba; más szóval: tegyen külsővé mindent, ami belső, és formáljon mindent, ami külső.” (Schiller, 1960. 207. o.). Ezen a szinten került Schiller filozófiai emberképének centrumába az *önmegvalósítás életszemléletét gyakorló, a világra nyitott, elsajátító-befogadó és a társadalmi együttműködésre alkalmas kreatív személyiség* ideáltípusa, a maga teljes felvérteztségében. A tevékeny elsajátítás és termékeny visszahatás dialektikus egyensúlya hozza létre a személyiség harmóniáját önmagával és a környezetével egyaránt.

5. A rendszer legfelső, azaz ötödik fokán az a két *alapösztön* munkálkodik, amely *kimeríti az emberség fogalmát*, vagyis a *formaösztön* és az *érzéki ösztön*. Első pillanatra semmi sem látszik ellentétesebbnek egymással, mint e két törekvés. Végül is a két pólus tartós érintkezésének folyamatában és következményeként *alakul, formálódik a személy személyiséggé, hat, formál a világ* a maga lehető teljességében. A *kultúra feladata az örökös felettük* (ti. a két ösztön, továbbá a korábban felsorolt ellentétpárok működése fölött) és e két ösztön mindegyike számára a határok biztosítása. A kultúra tehát mind a kettőnek egyforma *igazságossággal* tartozik, s nemcsak a *formaösztönt (észösztönt)* kell *érvényesítenie az érzéki ösztönnel szemben*, hanem emelt is azzal szemben. Feladata tehát kettős; „*Először: az érzékiséget meg kell óvni a szabadság beavatkozásaival szemben; másodszor: a személyiséget biztosítani kell az érzetek hatalmával szemben. Amazt eléri az érzékelő képességek kiképzése által, emelt az észképesség kiképzése által.*” (Schiller, 1960. 211. o.). E képlet szerint tehát az egyes ember az *egész életén át* tartó kultúra elsajátítása során, mind az *intellektuális*, mind az *érzéki fejlődésre* egyaránt hangsúlyt kell fektetni, egyiket sem szabad a másik kárára, az egyensúly megbontásával túlhangsúlyozni, vagy visszafejleszteni.

Az egész rendszer a duális világrend ellentétességén, az ellentétek ütköztetésén, illetve az ehhez szükséges feltételek (képesség, érzékelés, működés) meglétén alapul. Elengedhetetlen része a rendszernek az ellenerők *ütközését*, vagy *egyesülését* követő állapot minőségének a meghatározása. Ebben a „meghatározásban” és „meghatározottságban” a *kultúra szabályozó szerepe nyilvánul meg, Schiller új értelmezésében*.

A kultúra szerepe „abban áll, hogy először: a befogadóképességnek (érzéki ösztön) megszerezze a legváltozatosabb érintkezést a világgal és az érzékelés oldalán a legmagasabbra fokozza a passzivitást; másodszor: a meghatározó képességnek (formaösztön) szerezze meg a függetlenséget a befogadóképességtől és az ész oldalán a legmagasabbra fokozza az aktivitást” (Schiller, 1960. 212. o.).

Amennyiben az arányok felborulnak, az *anyagösztön* elébe vág a *formaösztönnek* és a *befogadóképesség a meghatározó képesség* szerepét veszi át, avagy a *formaösztön által* elébe vághat az *anyagösztönnek* és a *befogadóképesség helyett a meghatározó képességet* működteti. Nos, az első esetben nem lesz *Ő maga*, a második esetben *nem lesz valami más*, azaz *mind a két esetben egyik sem a kettő közül, tehát – nulla.* (Schiller, 1960. 212. o.)

A kultúrának ez a szabályozó szerepe mintegy harmadik dimenzióval (elemmel) egészíti ki a kultúra fogalmának korábban létrejött és bemutatott „személyes-aktív”, valamint „objektív-tárgyi” jelentéstartományait, dimenzióit. Lehetővé téve, hogy a személyiség *aktív hivatással* vegyen részt a világ (kultúra) elsajátításában. Vagyis a világ dolgai iránt *előítélet mentes, befogadói nyitottsággal*, a puszta érzékelést lehetőleg minimalizálva; ugyanakkor a befogadás,

elsajátítás tartalmát megfelelő autonómiával *ő határozza meg*, lehetőleg a tudatosság, az *észhasználat* a gondolkozási kényszer maximalizálásával (Vekerdi, 1996. 48-49. o.).

Ez a program, Schiller embereszménye, természetesen magában hordja *a változó idő – ígí, ha tetszik –*, a fejlődés *tényezőjét*. Ezért mindig a *valódi korszak*, a valódi *társadalom* és a *valódi ember* szakadatlanul formálódó együttműködésében lesz realitás – a rendszer filozófiailag rendkívül tágas teleológiáján belül, annak eredményeként.

A *játékosztón* a schilleri emberkép kupolája, szintézise, mely képes az ellentétes erők átfogására, harmóniájuk létrehozására, az ellentétes ösztönök együtthatásának megvalósítására, *a kultúra szabályozó funkciójának vezérlésére* (Vajda, 1960. 23. o.).

Ezzel összefüggésben, a *schilleri-emberkép* bemutatásának utolsó fázisában, az úgynevezett *öncél-motívumot kell kiemelni*. Az öncél, az önérdek legáltalánosabban valami hasznosságon túli képződmény (Rickert, 1990; Weber, A., 1989), a szükségszerűség ellenpontja. A *szükségszerűség* „bilincsetől” megszabadulva képes az ember a kultúra igazi szerepének érvényesítésére, *az ellenerőkből felszabadított energiák hasznosítására*. „Mivel nem elégszik meg azzal, hogy a szükségszerűbe vigyen bele esztétikai felesleget, a szabadabb játékosztón végül teljesen elszakad a szükség bilincseitől. A szabad gyönyört felveszi szükségletei sorába s a szükségtelen csakhamar örömeinek legjava” (Schiller, 1960. 272-273. o.).

Schiller a *szépség* fogalmában jelöli meg azt az öncélt, mely *„önmagában lesz törekvéseinek tárgya”*. A *szépség fogalmának összekapcsolása a játékosztónnal* a schilleri emberkép tulajdonképpen megkoronázását jelenti. „Ámde az ész azt mondja: a szép ne legyen pusztá élet, és ne legyen pusztá alak, hanem élő alak, azaz szépség, mert hiszen az abszolút formalitás és az abszolút realitás kettős törvényét diktálja az embernek. Ennél fogva mondja azt is: az ember csak játsszék a szépséggel és csak a szépséggel játsszék. Mert, hogy végül egyszerre kimondjam: az ember csak akkor játszik, amikor a szó teljes értelmében ember, és csak akkor egészen ember, amikor játszik.” (Schiller, 1960. 221. o.). Schiller *„Leveleiben”* tehát az esztétikai nevelésen jóval túlmutató koherens *emberképet hozott létre*. Optimizmusát kikezdi majd a 19. század, mint megannyi romantikus-idealista üdvtanét is, ám aktualitása, frissessége, személyiség-központúságának köszönhetően, az idő múlásával mit sem csökken (Bujdosó, 1988). A schilleri emberképet más szempontok alapján rekonstruáló kultúraelméleti irányzat egyenesen ezt az univerzális viselkedés mintát tartja a posztmodern viszonyok között az eligazodást segítő „személyiséggyakorlatok” keretének és minőségi többletének. „Ez a minőség nem az eszmény sajátja, hanem azé az aszketikus tevékenységé, mely élteti: e tevékenység mintegy mindenkori állapotát problematikussá téve halad előre, és nem ígér mást, mint következő állapotának problematikussá tételét az ellenpontoszó kioltások sorozatában” (Hunter, 2003, 80. o.)

Schiller hasonlóan világosan és eredeti módon fogalmazza meg a *szabadság* ellentétes oldalát jelentő *szükségszerűség* korszakról-korszakra, újra és újra elhatalmasodó, embert, közösségeket, művészeteket, végső soron minden közösségi formát romboló hatását.

A *szabadság* az *ő* szemében valamennyi morális ellentmondásával és fizikai bajával „nemes kedélyek szemében mérhetetlenül érdekesebb színjáték, mint jólét és rend szabadság nélkül, amikor is a bárányok türelmesen engedelmeskednek a pásztornak, s az egyeduralgó akarát egy óramű kezes alkatrészévé fokozza le magát.”

A szabadság hiánya viszont az embert pusztán a *természet szellemes termékévé* és szerencsésebb polgárává teszi, a szabadság viszont öntudatos polgárrá és „társuralkodóvá teszi egy magasabb rendszerben, ahol mérhetetlenül megtisztelőbb a legalsó helyen ülni, mint a fizikai rendben a sorok élén járni.” (Schiller, 1960. 179. o.).

A szükségszerűség rideg valóságát részint a művészeti termelés területén rögzíti először, globalizálódó jelenünkig helytálló pontossággal. Mint mondja „a művészet a szabadság gyermeke, s a szellemnek szükségszerűségétől, nem pedig az anyagnak szükségletétől akarja kapni előírását. Most azonban a szükséglet uralkodik, és zsarnoki igájába hajtja a lesüllyedt emberiséget. A haszon az idő nagy bálványa, ennek kell, hogy szolgáljon minden erő és hódoljon minden tehetség. E durva mérlegen a művészet szellemi érdemének nincsen súlya, s minden bátorítás híján a művészet eltűnik a század zajos piacáról.” (Schiller, 1960. 183-185).

Az anyagnak szükségletétől áthatott társadalomban az egyének elidegenedése törvényszerűnek mondható (Safranski, 2004). Ennek a folyamatnak a reális képét kapjuk Schiller napjainkban is örömmel olvasható leírását olvasva: „Nálunk is a nem képe megnagyítva szétoszlik az egyedek között, de töredékekben, nem különböző vegyületekben, úgyhogy egyedről-egyedre kell kérdezősködni, hogy összeszedjük a nem egészét. Szétszakadtak most az állam és az egyház, a törvények és az erkölcsök; az élvezet elvált a munkától, az eszköz a céltől, az erőfeszítés a jutalomtól. Örökké hozzáláncolva az egésznek csak egy kis töredékéhez, az ember maga is, csak mint töredék képezi ki magát; örökké csak a keréknek, melyet hajt, egyhangú zaját hallva, sohasem fejt ki lényének harmóniáját, s ahelyett, hogy az emberiséget fejezné ki a természetében, csupán foglalkozásának, tudományának lesz lenyomatává.” (Schiller, 1960. 183-185. o.)

Noha a világkép egysége a 19-20. században jelentősen széttöredezett, nem jött létre annak a „köztársaságnak” a földi mása, hol alaptörvény a szabadságot adni szabadság által (Schiller, 1960. 274. o.). A schilleri emberkép ezzel egyenes arányban indult el máig tartó diadalútján, mint a legkorszerűbb pszichológiák, pedagógiák, kultúra közvetítő gyakorlatok személyiségképének és metodikájának közvetlen előzménye, máig teherbíró fundamentuma (Preglau, 2004. 67-68. o. Fináczy, 1934.; Németh A, 1993). *Mégpedig azért, mert a 18. század nagy eszméjének, a kultúrának megtalálta azt a szabályozó funkcióját, amely történelmi korszaktól függetlenül és adott konkrét történelmi periódusban egyaránt szükséges az önmagát megvalósító, együttműködő, alkotó személyiség kifejlődéséhez, létezés technikájának egyéni életsorsokba ágyazott hivatásához, reális gyakorlatához.* A rendszer részletes bemutatása, túl a kultúraelmélet, a kultúra fogalmának történetében betöltött meghatározó szerepén, Schiller emberfelfogásának kivételes és valójában egyre aktuálisabb mondanivalójával és kíváncsú utóéletével magyarázható. Ez az utóélet a századforduló jelentős irányzatainak, így az értékelméletnek és a kultúra szociológiai felfogását kidolgozó filozófusoknak a schilleri hagyományhoz kötődésével vette máig ható kezdetét. A későbbi szövegértelmezéssel fogjuk bizonyítani, hogy a személyiségkultúrát, vagyis a kultúra alanyát illetően a szubjektum-objektum duális világképében, valamint a kultúra elsajátítás és az alkotás technikáját tekintve mennyire nyilvánvaló az említett gondolkodók kötődése Schillerhez.

*

E koherens program (Vajda, 1960) néhány gondolatának felidézésével és ezek rendszerezésével a kultúra klasszikus fogalmának két sajátosságára utalunk. Egyrészt az ember kiképződésének, önfejlődésének, szakadatlan megújulásának a folyamatát, az e folyamatba ágyazott módszer kiapadhatatlan kulturális dinamikáját, energia forrását tárjuk fel. Másrészt a kultúrának az emberi viszonyokban betöltött szabályozó szerepét mutatjuk be.

Az *német felvilágosodás és a klasszikus német filozófia általános szemlélete* a teremtő, önmegvalósító ember ideálját, a természeti meghatározottságtól fokozatosan eltávolodó, önfejlesztésének változatos lehetőségeit fokozatosan tudatosító embert állította a létezés középpontjába (Kant, 1980). Ami a 16-17. században még csak gondolat kísérletek sorozatában létezett, az a 18. századra társadalmi folyamatokat befolyásoló valóság lett (Safranski, 2007. 245. o.). A *kultúra fogalma az európai gondolkodástörténet eredményeként* az ember cselekvő felszabadításának, kiművelésének, nemesedésének foglalatja, kerete, a kultúra fejlesztés során létrejött objektivációkat összesítő, az ember viszonyait szabályozó, *univerzális, absztrakt fogalom lett* (Niedermann, 1990; Markarjan, 1981). Mint ilyen, a kezdetek néhány frappáns definíciója, találó megfogalmazása után az egész életre kiterjedő kultúraelsajátítás első összefüggő recepciója.

1.3. Herder történetfilozófiai módszerének hatása kultúraelméletére, pedagógiai nézeteire

Herder tudományos munkásságában a kultúra meghatározóan fontos kutatási terület volt, mint egyes filológusok kimutatták, a kultúra fogalmát írta le legtöbbször műveiben (Niedermann, 1990). A kultúrafogalom kialakulásában valódi mérföldkövet jelent Johann Gottfried Herder életműve. A német filozófia történetében, különösen a 18. század második felének szellemi megújulásában Herder számos konkrét kérdésben teljesen egyedi utat választott, és járt be, mindenek előtt történetbölcséleti munkáiban. A sorozat összeállításakor tisztában voltam azzal, hogy a sorozat keretei szűknek bizonyulnak, és hiányos lesz még az életmű kultúraelméleti vonatkozásaiban is. Amire reálisan vállalkozhattam, az a kultúrafogalom történetében feltétlen újszerű mozzanatok kiemelése, valamint *ezek forrásaként, a Herderre jellemző történetfilozófiai módszer rövid bemutatása*.

Mivel e nagy témán belül feldolgozásra kerülő problémakörök közül csak egyesekbe bocsátkozhattam bele, mindenek előtt a sorozat fő célkitűzését érintő kérdésekbe, Herder kultúraelméletét illetően törekedtem a kultúrafogalmat bővítő eljárásának bemutatására, az ebből következő tárgyiasult tartalom rendszerezésére, illetve az *egész életen át tartó kultúraelsajátítás-tanulás* általa megfogalmazott, klasszikus értelmezésére.

1.3.1. A történetfilozófiai módszer sajátosságai és hatása

Az elemzés tárgyául választott témakörökben közös a herderi történelemszemlélet sajátos eklektikája, valamint módszertanának úttörő jelentősége, különösen a kultúrafogalom fejlődéstörténetében. A filozófus kitűnő hazai recepcióját megalkotó Rathmann János alapvető monográfiájában e sajátosságot a következőkben összegzi: „Bármennyire is hangsúlyozott Herdernél a történeti felfogás módszer jellege, helytelen lenne rá nem mutatni elméleti oldalára is és a kettő összefüggésére. A módszer nála sem lehet elméleti előfeltételek nélküli. A herderi historizmusban persze sok a progresszív, de ő maga valójában minden erőfeszítése ellenére sem tudott következetes materialista történetfelfogáshoz eljutni, s így módszere sem lehetett következetes dialektikus módszer. Amennyiben azonban az elmélet meghatározó jelentősége ellenére a módszernek viszonylagos önállósága van, módszere felülmúlhatta – és felül is múlta – panteista-idealista elméletét, és ily módon inspirálhatta a tudományok fejlődését.” (Rathmann, 1983: 63. o.).

Herder történetbölcséleti rendszerének kialakulásában fontos szerepet játszott Giovanni Battista Vico. Az itáliai mester tudománytörténeti jelentősége röviden abban ragadható meg, hogy szakított az egész emberi megismerésre vonatkozóan egyeduralkodó, univerzalista módszerrel, és fő művében, az *Új tudományban* kifejtette a tudományok metodológiai

önállóságának eszméjét. „Ez megnyitotta az utat például a genetikus módszer alkalmazása számára, s egyebek közt annak a tételnek az alátámasztására is, mely szerint a dolgok lényege csak keletkezésükkel összefüggésben, a különböző körülmények között és bizonyos időintervallumokban érthető meg” idézi a Vico és Herder kapcsolatát feldolgozó Jaroslav Kudrnat a monográfus (Rathmann, 1983. 53-54. o.). Herder filozófiai módszertanával, e módszertan sajátosságaival behatóan foglalkozik a szakirodalom, ezekből a kutatásokból ezúttal pusztán néhány alapvető jelentőségű megállapítás felelevenítésére van mód, ezzel is kötődve Herder kultúraelméleti felfogásának bemutatásához. Minthogy annak a ténynek a rögzítése is feltétlenül fontos, hogy miután Herder *nem szisztematikus, pontosabban fogalmazva nem empirikus tapasztalatokon nyugvó módszer mentén dolgozta ki történetbölcseleti rendszerét*, így a „genetikus módszer” kizárólagos alkalmazása, az ezzel foglalkozó kritikai irodalom felelevenítése messze vezetne e módszer kultúraelméleti hozadékának bemutatásától. Tény azonban, hogy ebben az összefüggésben több Herder-recepció kifogásolja a filozófus „literátor” attitűdjét, vagyis a valóság megismerésének elsősorban „a könyvek világából” táplálkozó, *az empiristák számára sokszor nem meggyőző metodológiát*, szemben a tapasztalati úton szerzett, és a vizsgálati eredmények alapján kialakított konklúziók szintetizálásával. E két szemléletmód antagonizmusa kétséget kizáróan végigkíséri a filozófus életművének értékelését, és ez nem csitul a múltó idővel sem. Egyet lehet érteni Herder hazai monográfusával, aki számos, a filozófussal foglalkozó jelentős teoretikus – többek között H. A. Salmony, Hans Dietrich Irmscher, Rudolf Haym – nézetét vitatva kardoskodik egy olyan álláspont mellett, amely Herder valódi nagyságát hivatott alátámasztani a filozófiatörténet, általánosabban mondva az emberi gondolkodástörténet folyamatában. Nevezetesen arról az eljárásról van szó, amely a metafizikai elvontság és a konkrét valóság között keres, sőt talál „járható utat”, *gangbarer Weg-et*. Rathmann meggyőzően érvel amellett, hogy „Herder, az empirikus gondolkodókhoz közel álló kutató, szenvedélyesen kiállt minden üres absztrakció ellen, s az absztrakciók mögött mindig valóságtartalmat keresett. A szépség, a humanitás stb. elvont fogalmait úgy vélte tartalmassá tenni, ha kimutatja azokat a konkrétumokat, amelyeket ezek a különböző történeti korokban hordoztak. A genezis elvéből fakadó történeti konkrétság követése és elérése módszerének erős oldala, de innen az elvonthoz, a törvényhez való eljutás megoldása Herder – történetileg feltételezett – gyenge oldala” (Rathmann, 1983. 119-120. o.). Ennek a „gyengeségnek” a filozófia történetéhez tartozó negatív értelmezésébe szükségtelen belebonyolódnom, ám vitathatatlan érdemének bemutatását a kultúrafogalom objektív tartományának kidolgozásában a további vizsgálódás középpontjába állítom. *Ezért is van jelentősége annak, hogy Herder használja először önállóan a kultúrafogalmat*, minden toldalék nélkül. R. Eucken hatalmas nyelvelméleti munkájában tér ki e fogalmi önállósodás részletes bemutatására, megállapítva, hogy „Nála az új használat kissé képlékenynek tűnik, de már eléggé megszilárdult ahhoz, hogy tartós kifejezésként szerepeljen.” (Eucken, 1990. 8. o.). Egyet lehet érteni J. Niedermannal is, aki Herder történelmi szerepét e folyamatban először jelölte ki, részletesen definiálva a fogalom „objektív tartományát”: „Bacon – Pufendorf – Rousseau – Kant jelenti a lelki-szellemi kultúra, az emberi képzés leendő fogalmának egyik vonalát. Ezzel párhuzamosan fut az *objektív kultúra* láthatóvá válásának és terminológiai fejlődésének vonala. (...) Az objektív kultúra lényegéhez tartozik, hogy az emberi gondolkodás és tevékenység által létrehozott, történelmileg valóságos teljességgé váljon. Megragadásához, vagyis a „kultúra” fogalom képzéséhez szükséges tehát, hogy az emberi tevékenységeket, és az emberi szellem alkotásait [1], magasrendű, sajátos értéknek, [2], öntörvényű egésznek, [3], áthagyományozható, fejlődő, vagy továbbadható társadalmi vívmánynak tekintsük. A filozófia, az egyetemes tudományelmélet és a történeti gondolkodás megteremtette ehhez a szükséges feltételeket.” (Niedermann, 1990, 33. o.)

Mindent egybevetve, ennek a szemléletmódnak és módszernek tudható a kultúrafogalom terjedelmi fejlődése, pontosabban tárgyi (objektív) dimenziójának kidolgozása. Amint erre rámutattunk, Herder kultúraelmélete történelemszemléletéből, szűkebben a történelmet fogalmilag megragadó módszeréből nyeri sajátosságát, ez jelöl ki számára a kultúrafogalom történetében megkülönböztetett szerepet. Természetesen a korábbi évszázadokban is voltak kísérletek a kultúrafogalom objektív dimenziójának a kidolgozására. Ezek a kísérletek vagy túl általánosak (S. Pufendorf), vagy túl statikusak voltak (Toussain). Miután Herder a történeti látásmód híve, a kultúrafogalom absztrakt meghatározása, valamint e meghatározás sematikus extrapolálása, bizonyos elvi meghatározottság keretében, nem volt elfogadható megoldás számára. *Ebben az ellentmondásban van Herder kultúraelméletének egyedisége.* A fogalom absztrakt kerete őt már nem elégítette ki. Számára mindaz fontos, amit a fogalom konkrétan, a maga történeti jelentés-környezetében üzeni hivatott. Herder erről a problémáról egyik alapvetését így fogalmazta meg: „Az elméletfogalom történelem nélkül mindig ingatag. Miért? Mert sehol nincsenek vagy ritkán vannak itt olyan önmaga meghatározta vagy önkényesen adott eszmék (gondolatok), mint a matematikában, vagy a legáltalánosabb metafizikában, hanem sokféle konkrétból kinőtt, a sokféle jelenségben előforduló fogalmak szerepelnek, amelyekben tehát a genezis a minden.” (idézi: Rathmann, 1983. 105. o.). Herder azon fáradozik, hogy a módszert magának a tárgyának (emberi történelem) sokféleségéből vezesse le, ragaszkodva e sokféleség objektív, gyakorlati létének bizonyításához. A kultúrafogalom történetében Herdernek ez az eljárása, *vagyis az absztrakció valóság tartalommal történő életközeli bemutatása*, szem előtt tartva a genezis elvének következetes alkalmazását, adja meg kivételes jelentőségét, történelmi gazdagságát. *Másként fogalmazva, az emberi cselekvésből származó objektívációk legtágabb értelmezési kereteként fogta fel a kultúrát.* „Belső természeténél fogva, az emberi szellem semmi másra nem törekedett eddigi tevékenységeivel, mint hogy mélyebben alapozza meg, és szélesebb körben terjessze el az emberi nem humanitását és kultúráját.” (Herder, 1978. 440. o.)

E történelmi érzékenység számos következménye közül ezúttal két dologra érdemes figyelni. Először is Herder munkássága eredményeként van mód a kultúrafogalom tárgyi elemének, az objektív, a létrehozott dolgok és viszonyok elemzésére, jelesül a történelem sokféleségének *kultúraközpontú* leírására. Másodszor a filozófus módszertani következetessége lehetőséget ad *neveléseméleti rendszeralkotó szerepének a bemutatására, olyan fontos fogalmak összefüggésének a feltárásával, mint az ész, a nevelés, a kultúra, a kultúra elsajátítás, a humanitás és a méltányosság.* Ezeknek az összefüggéseknek a bemutatása egyben lehetőséget ad arra is, hogy a filozófus neveléssel kapcsolatos nézeteit bemutassam, mint a disszertációban is értelmezésre kerülő *élethosszig tartó tanulás egyik első, klasszikus filozófiai recepcióját.*

1.3.2. A kultúrafogalom objektív tartományának összetevői és rendszere Herder kultúraelméletében

Herder tette meg a döntő lépést az általános kultúra meghatározástól a történelmi konkrétságban létező, és az entitások változatosságára jellemző, az általánost felváltó, különös kultúra értelmezés felé. *A kultúrafogalom jelentéstartalmának koncepcionális átalakításával - évszázados léptékkal mérve - új távlatokat nyitott a tudományos gondolkodás, a tudományok fejlődése számára, egészen pontosan a kulturális antropológia elméleti és fogalmi alapjainak a kidolgozásával.* (Williams, 2003. 30-31. o. Rathmann, 1983. 111. o.; Bohannan és Glazer, 2006). Erősen bírálta az egyetemes történeti munkák azon feltevéseit, hogy a „civilizáció”, vagy a „kultúra”, mint az emberiség történeti önfejlődése egyenes vonalú folyamat volna, mely a 18. századi európai kultúrában már el is érkezett a csúcspontjához.

„Herder felismerte, hogy a fejlődés bonyolultabb és ellentmondásosabb, mint a francia felvilágosítók vélték: nem lineáris és harmonikus evolúció, hanem viszonylag önálló fokozatokra oszló, szakaszos mozgás, amely saját immanens törvényeit követi, ezek pedig különböző társadalmakban különbözőképpen érvényesülnek. A társadalom öntörvényű fejlődése minden nép és kultúra fejlődésére egyaránt érvényes”. (Rathman, 1978. 63.)

Ezzel magyarázható a filozófus nagy ívű történetbölcseleti látásmódja, az a módszer, amely a sokoldalú összefüggések feltárására törekszik. A filozófus egyik legnagyobb hatású felismerése, hogy következetesen „kultúrákról” beszél, a különböző nemzetek és korszakok sajátos és változó kultúrájáról, sőt egy-egy nemzeten belül a különböző gazdasági és társadalmi csoportok sajátos és változó kultúrájáról is. Messze előremutató hatása nézetrendszerének a különböző entitások *immanens kultúrájának relatív azonossága*, a saját „fokukon” elérhető teljessége. Nyomon követhető nála, miként bővült ki ezekben az években a „kultúra” jelentés tartománya. Miként vált az egész *világkultúrának*, mint a föld minden térségének, korszakának, népének, szellemóriásának és alkotásának *összefoglaló megnevezésévé*. Magában foglalva még emellett az egyes ember szellemi műveltségét, életmódját, vagy akár egy nép szellemi állapotát; megerősítve mindazon részterületnek a fogalmi integritását, mely a gondolkodó, előrehaladó, az önmaga képességeit fokozatosan felismerő ember jellemzője a művelődéstől kezdve az anyagi és technikai vívmányokig, az emberek által létrehozott hagyományig bezáróan. Fontos e nézetrendszerben a természeti környezet hatásának, meghatározó szerepének a kiemelése.

Többek között Hobbes, Pufendorf, Rousseau, Hamann, Diderot nyomdokain járva, Herder egyként tágítja egyetemesre és lokalizálja is a kultúrát. A kultúra és a felvilágosodás láncolata a föld legtávolabbi sarkáig elér, véli. Még Kalifornia vagy a Tűzföld lakója is tanult íjat és nyilat készíteni és használni; nyelvet beszélt és fogalmakat használt, gyakorlati eljárásokkal és ügyességgel rendelkezett, melyeket éppúgy megtanult, ahogy bárki más a reá jellemzőt. Álláspontja szerint ez a közösség is művelt és felvilágosult volt, még ha a legalacsonyabb fokon is. A felvilágosult és felvilágosulatlan, a művelt és műveletlen emberek közötti különbség tehát *nem érték-specifikus*, hanem csupán „a kultúra fokának” kérdése – állapítja meg. Az emberiség kulturális fejlődésében különböző fokozatok vannak, és ezek változnak.

Írásaiban leggyakrabban a kultúra „fokairól” fejt ki nézeteit (Stufe) és a „műveltség fokozatairól” (Grad). Érzékeltetve ezzel a megkülönböztetéssel, hogy az egymást váltó kultúrfokok nem mechanikus folyamat részei, mert társadalmi ellentmondások, sokféleségek, időben és térben eltérő változatok léteznek, hogy a dolgok mindig a maguk történeti konkrétságában érthetőek, értelmezhetőek. Így nyomon követhető, miként alakult, bővült ki az egész emberi nem világkultúrává, mint a történelmi folytonosságnak, a történelmi sodrásnak, a létrehozott „mesterséges világnak” az összessége. Kedvelt kifejezése még a „kultúra láncolata”, amely a szerves fejlődésnek, a hagyományokból építkező jelen, az egyes ember és az emberi nem (emberiség) ezer szállal kapcsolódó összetartozását szimbolizálja. „Tehát a tradíció láncolatát nyomon követő történetfilozófia az ember tulajdonképpeni igaz története, mely nélkül a világ eseményei illékony fellegekké, vagy éppen rémítő torz formákká válnak.”, „A kultúra láncolata tehát igen egyenetlen, görbe vonalakban húzódik át valamennyi művelt nemzeten (.....). Mindegyiküket növekvő és csökkenő nagyságok és a legkülönbébb maximumok jellemzik. E mértékek néha kizárják, vagy korlátozzák egymást, de az egészben végül is arányosság van, és föltöbb hamis volna az okoskodásunk, ha valamelyik nemzet egyik tökéletes vonásáról a többire következtetnénk” (Herder, 1978. 429. o.). Megkülönböztet művelt és műveletlen népeket, és azt mondja, hogy ezek a kulturális szintek részei. Elsődleges kultúra az, amivel egy nemzet rendelkezik, másodlagos kultúra az, amit a nemzet örökölt, és amit hozzáteszünk. Ezt a felfogást népszerűsítették aztán a romantikus mozgalom képviselői. Először a nemzeti és a hagyományos kultúrák, köztük egy új fogalom, a *népi kultúra megismerését segítették elő*. E

fogalomkörben gyökerez szerteágazó hatása a Kelet-Európai nemzeti mozgalmakra, így a magyar társadalom nemzeti újjászületésére is (Hermán M., 2004, Rathman, 1983). Hermán M. tanulmányában részletesen nyomon követi Herder verseinek, népköltészeti gyűjteményeinek, tanulmányainak és történetfilozófiai írásainak magyarországi utóéletét. Olvasói közé tartoztak a jakobinus mozgalom szimpatizánsai, a magyar szabadkőművesek, a peregrinus diákok és a magyarországi felvilágosodás írástudóinak java része. Művei közvetlen hatással voltak a reformkor nyelvművelőire, a többi között Batsányi Jánosra, Révai Miklóssra, Versegly Ferencre, Kármán Józsefre, Fazekas Mihályra, Csokonai Vitéz Mihályra, Kazinczy Ferencre, valamint Kölcsey Ferencre. Folytathatjuk a sort Bajza József, Kazinczy Gábor, Kriza János és mások felsorolásával, akiknek műveiben herderi hatások tükröződnek, jelentősen befolyásolva közéleti, tudományos pályafutásukat. Herder termékenyítő szellemi jelenléte leginkább a nemzeti kultúra és a magyar nyelv hivatalos elismeréséért folytatott küzdelmek idején mutatkozott meg.

Herder kultúrafogalma még számos cselekvő, személyes elemet is magában foglal az objektív dimenzió dominanciája mellett. Ezt a motívumot, szintetizáló jelleget hangsúlyozza Niedermann, a kultúrafogalom jelentéstani változásának elmélyült kutatója: „... így biztosította a kultúra fogalomszó zökkenőmentes fejlődését, és mintegy rögzítette a folyamatot.” (1990. 45. o.). A személyes elemek között kiemeli az egyes ember szellemi műveltségét, életmódját, vagy akár egy nép szellemi állapotát; megerősítve mindazon részterületnek a fogalmi integritását, mely a gondolkodó, előrehaladó, az önmaga képességeit fokozatosan „előhívó” ember sajátja.

Herder azon műveltségismény képviselője, amely szerint az emberek a természeti léttől eltérő sajátosságaikat, vagyis a humanitásukat a kultúrának köszönhetik. Pontosabban *a kultúra elsajátíthatóságának, vagyis annak a képességnek, hogy a kultúrát áthagyományozható, fejlődő, vagy továbbadható társadalmi vívmánynak tekintik*. A filozófus nevelési rendszerének kifejtésekor ez a képesség lesz az egyik, kizárólag az emberre jellemző kulcsmotívum. Herder az adott társadalmi viszonyok közepette meglepő természetességgel ír a kultúraközvetítés humanitás fejlesztéséről: „Nem csak benső adottságaink, - mint például testi alkatunk csirája - genetikai, hanem ennek a csirának minden fejlődése is attól a sorstól függ, ami bennünk gyökeret ereszt, s idővel, az évek során, a kultúra eszközével belénk plántálódik. (...) A szemnek meg kell tanulni a látást, a fülnek, hogy halljon; és hogy milyen mesterségesen teszünk szert gondolkodásunk legfontosabb eszközére, a nyelvre, az senki előtt nem maradhat elrejtve.” (Herder, 1990. 89. o.). A kulturálódás végül is képessé teszi az embereket az együttműködés magasabb és magasabb szintjére, a társadalmi létre. A kultúra olyan erő, mely egyesíti az embereket. „Mivel az egyes ember önmagában fölöttébb tökéletlen, minden társadalom az együttműködő erők magasabb rendű összegét alkotja”. (Herder, 1978. 427. o.). Kultúraelméletében a kultúra részben hagyomány, részben az együttműködő emberek összességeként az ellentétes erők egyensúlyi állapotának megteremtője. Ilyen módon a fejlődés folyamatával és a társadalom rendjével is azonosítható.

1.3.3. A kultúraelsajátítás élethosszig tartó nevelési folyamatának szerepe Herder történetbölcseletében

Az előző két fejezetben röviden nyomon követtük Herder tudományos munkásságából a kultúrafogalom történetfilozófiai rendszerének kidolgozását, a módszer és az értelmezés szerves egységében. *Korának szellemiségét részben alkotva, részben képviselve, szinte természetesnek vehetjük, hogy elméletéhez a gyakorlati példatár mellett egy olyan „lábat” is kidolgozott, amely elősegíti annak társadalmi hatását. Ez nem más, mint bizonyos nevelési-pedagógiai folyamatok rögzítése*. E korszellemet, pontosabban e nevelési elkötelezettséget Kornis Gyula a következőkben összegzi: „Fináczy mesteri módon mutatja be, hogyan alakulnak

át a filozófusok önkénytelenül pedagógusokká, miképp vonják le értékrendszerüknek a társadalom fokozatos átformálására, a nevelésre vonatkozó következményeit: hogyan bontakozik ki kultúrfilozófiájuk a nevelésnek egy-egy elméleti rendszerévé? Így világosan tárulnak eléink azok a szellemi gyökerek, amelyek érthetővé teszik a XIX. század nevelési-művelődési eszményeit.” (Kornis, 1934).

Herdert történeti látásmódja, módszertani következetessége megmenti a kultúra absztrakt felfogásának sematikus általánosításaitól, légüres algoritmusaitól, ugyanakkor *a kultúraelsajátítás egyéni képességének elfogadása, sőt kidolgozása* lehetőséget ad a történelmi determinizmus egyéni, közösségi, végső soron társadalmi meghaladására.

Ez a kiinduló pontja Herder nevelélméletének, pontosabban a nevelés szerepéről szóló gondolatainak, *amelyek kultúraelméletének belső vázát, szerves részét képezik, valójában abból következnek és levezethetőek*. Nevelélméleti nézetei biztosítják a természetes kapcsolatot, átjárhatóságot a kultúrafogalom személyes és objektív jelentéstartalmai között. Egyben rámutatnak annak a felfogásnak a *vitathatóságára* is, amely szerint a kitűnő filozófus történetisége: „A meghatározó viszont mindenütt az általános: a kultúra meghatározza a társadalmat, s benne az egyes embereket. Nem az egyes egyénből indul ki, hogy eljusson a történelemhez, hanem a történelemből kiindulva jut el az egyes emberhez.” (Rathmann, 1978. 38. o.). E nevelélméleti rendszer gazdagságának bemutatásából ezúttal is csak a sorozat szűken vett tárgyához kapcsolódó, és a nevelélméleti rendszer felépítéséhez igazodó eredeti szövegek idézésére, valamint ezek rövid értelmezésére van mód.

A nevelélméleti alapvetések általános pedagógiai témái jórészt az ember nevelhetőségére, a humanitás és fejlődés viszonyára, a kultúra létrehozásában játszott tartalmakra vonatkoznak (Herder, 1978). Az észhasználatra, a kultúra elsajátításának módjára, az emberi tényező fontosságának a kiemelésére, az *„élethossziglani gyakorlás általi művelődés”* szerepére, a kultúra, pontosabban kultúrák közötti kapcsolatokra utaló gondolatok bemutatását egy kevésbé ismert forrásanyag segítségével végzem el (Herder, 1990), a korábbi magyar nyelvű Herder-irodalom lehetséges figyelembe vételével. Ezúttal csak utalni lehet arra, hogy a magyarországi neveléstudomány, művelődélmélet szakirodalmában nem játszik különösebben jelentős szerepet Herder pedagógiai nézetrendszere. (Fináczy 1934; Pukánszky – Németh A., 1996). Különösen igaz ez a felnőttkori tanulás, vagy újabban az egész életen át tartó tanulás recepcióinak részbeni rendszerezését vállaló szakmunkákra (Arapovics, 2011; Maróti, 2015; Harangi 2002.).

Herder nevelélméleti, általános pedagógiai nézetei jórészt azon a történetből cselelti alapvetésen alapulnak, amelyek az emberi nem rendeltetésének megfogalmazására, valamint a mindig magasabb „fokon”, újra és újra elért jólét fenntarthatóságára irányulnak. Ezt az alapvetést egészítik ki még azok az axiómák, amelyek abból következnek, hogy az emberi nem (emberiség) önmagában *nem cselekvőképes*. Ehhez, mármint az emberi nem gyarapodásához minimum két szükséges feltételnek kell teljesülni, *az egyes ember nevelésének, valamint az ész használatának*. Ezt a rendszert foglalja össze a filozófus a következő gondolatmenetben: „Az emberiség a képességek és erők oly gazdag alakulata, hogy mivel a Természetben minden a leghatározottabb individualitáson alapszik, a kisebb és nagyobb emberi képességek sem jelenhettek meg másképp planétánkon, mint milliókra szétosztva. Földünkön megszületik mindaz, ami megszülethet, és ha rátalál a természettörvényeknek megfelelő egyensúlyára, akkor fenn is marad. Tehát minden egyes ember önmagában hordja, testalkatában és lelki képességeiben őrzi azt az arányosságot, amely megszabja jellegét és önfejlődésének irányát [.....] Hibák és tévelygések közepette, a nevelés, a kényszer és a gyakorlat sugallatára keresi minden halandó erőinek az arányosságát”. (Herder, 1978. 427. o.).

Olyan ellentétpárokat hoz létre, amelyek sajátos dinamikát adnak a fokozatosan kiépülő, koherens elméletnek, így az emberiség és az egyes ember dialektikus kapcsolata, az egyes ember legteljesebb autonómiája, ugyanakkor a nevelés, a kényszer, valamint a gyakorlat társadalmi-közösségi meghatározottsága, a képességek testi és lelki őrzése, kibontása, valamint *a kultúra elsajátításának a képessége*. Érthető lesz ebben az összefüggésben, hogy mi az egyes ember szerepe, mit kell tenni ahhoz, hogy az emberi nem teljesítse rendeltetését, vagyis a kultúra újabb és újabb fokaira lépjen; még akkor is, ha adott esetben az egyes embernek a mindennapokban minderről nincs áttekintése, ezzel együtt teszi a dolgát.

A rendszer tartós működésének a megértését segíti a fenntarthatóság szükséges feltételeinek a megismerése. Herder következetesen felépített konstrukciója erre is találó magyarázatot ad. E *magyarázatot a nevelés folyamatába ágyazza*, és e folyamat kiteljesedésében teszi nyilvánvalóvá. Ez a folyamat az állandóság (emberi nem) és változás (egyes ember) dialektikájában, a változás állandóságának kétarcú egységében, egységesítő kettősségében lesz eleven, ható erő a maga történeti konkrétságában. *Ahhoz, hogy e nevelési folyamat mozgásba lendüljön, hogy az egymással kölcsönhatásba kerülő részek egységet alkossanak*, az ész használatának és a méltányosságnak szükséges feltételeit határozta meg Herder: „Ha az ész és a méltányosság fel sem csillant volna bennünk, akkor régóta nem léteznénk többé, sőt, létre sem jöttünk volna. [] Az ész felméri és egybeveti a dolgok összefüggését, hogy tartós arányosságot teremtsen köztük. A méltányosság nem egyéb, mint az ész erkölcsi arányossága, az egymással megütköző erők egyensúlyának a formulája, amelyen a világépület harmóniája nyugszik. [] Abban sem kell tehát kételkednünk, hogy az emberi ész minden hasznos tevékenységének szükségképpen elő kell mozdítani a humanitást, és elő is fogja mozdítani.” (Herder, 1978. 431, 435, 443. o.).

A filozófus történetbölcséleti módszerének bemutatásakor utaltunk annak termékenyítő hatására, az absztrakciók „élővé tételére” konkrét tartalmakkal, az érvelések láncolatában. Ugyan ez a helyzet Herder pedagógiai programjában is. A vázlatosan bemutatott nevelési rendszer nem egy lélektelen óramű, nem egy hibátlan, ámde önjáró automata. Minden egyes elemében alkalmazkodni képes a változó történelmi viszonyokhoz, valamint a nevelés tárgyához és alanyához. Elméleti megfogalmazásainak gyakorlati példatára szinte korlátlan, és változó koronként értelmezhető.

Herder a csecsemőkorban kezdi vizsgálni az ember nevelésének módját és tartalmait. Vizsgálódása során négy tárgykörre koncentrál: 1. az ész használatának kialakulására, 2. a tanulás folyamatára, 3. a tanulás szükséges időtartamára az egyes ember életében, 4. valamint a kultúra elsajátíthatóságára.

A felnőtté válás folyamatát elemezve gyakorlatilag arra a következtetésre jut, hogy az ész nem egy velünk született ösztön, hanem kialakulása és használata hosszan tartó és változatos formában lezajló tanulási folyamat eredménye. Az embernek gyengén kell ahhoz világra jönnie, hogy az észhasználatot megtanulja – írja a biológiai „elgyengülésre” utalva, az emberi „kiképződés” érdekében. Kizárólag az ember számára létezik az érzékszervek felruházása az ész használat képességével, a mozgás, egyáltalán minden biológiai adottság megszelídítése a mesterséges ösztön által – „amely arra vár, hogy ő kialakítsa” -, ami nem más, mint maga „az ész, a humanitás, az emberi életmódok”. E hosszú fejtegetés összegzéseként vállalkozik Herder az ész mibenlétének a meghatározására. „Elméletileg és gyakorlatilag szemlélve az ész nem más, mint valami felfogott, az eszmék és erők elsajátított aránya és iránya, amelyhez az ember organizációja és életmódja szerint nő fel. (...) ... az emberek esze emberi. Gyermekkorától kezdve eszméket és főként kifinomodott érzékeinek a benyomásait veti egybe precizitás és igazság szerint. (...) Az ebből keletkező egység az ő gondolata, és e gondolatok és érzetek különféle összekapcsolódásai: az igaz és hamis, jó és rossz, boldogság és boldogtalanság megítélése ez az ész, amellyel ő rendelkezik, az emberi élet kultúrájának kibomló műve”.

(Herder, 1990. 86-87. o.). Ezt követően figyelemre méltó nézetet fogalmaz meg az ember természetéről is. Az észhasználat az ő esetében koránt sem természetes, egyáltalán nem híve egy idealizált társadalomfejlesztési programnak. Miután az ész elsajátítása nem veleszületett, hanem ő maga, egyéni cselekvések sorozatában érte el [az ember], így egy időtartam elteltével, és bizonyos jellemzők meglétében vagy hiányában elmondható, hogy *miként az egyes ember teste, úgy esze is gazdag vagy szegény, beteg vagy egészséges és így tovább*. Sőt az is előfordulhat, hogy az ész „elcsenevészsedik, gyakran egy egész életre”. (Herder 1990. 87. o.)

Ez ugyanakkor elkerülhető, ám ehhez az embernek „mindent tanulni kell”. Mindent. „Ahogy az egyenes járást is tanulni kell, amelyet csak bukások által tanul meg, épp úgy csak a tévedések viszik el az igazsághoz.” – összegzi aforisztikus tömörséggel mondanivalóját. Ezért az embernek sajátos helyzete „értelmi meghatározottságában van”. Ezt követően egy súlyos ellentmondásra hívja fel a figyelmet, ugyancsak következetes módszeréhez, amikor az absztrakció (észhasználat) önmagában pozitív visszhangja kedvéért nem mond le a valóság nagyon is ingatag voltáról, „nem hagyja magát ámítani”. „Hogy érezzük ennek a meghatározottságnak a fenségét, gondoljunk csak arra, ami az ész és a szabadság nagy adományában rejlik, és ugyanakkor milyen sokat kockáztat a Természet, amikor ezt egy oly gyenge, sok tekintetben elegendő földi organizációra bízza, mint az ember.” (Herder, uo.).

Újabb gondolatmenetére a leginkább a „közösségi-együttműködő tanulás” jól ismert terminológiája alkalmazható (Arapovics, 2011; Schaffhauser, 2014; Vehrer, 2019). Felhívja a figyelmet az embernek arra a jellemző önbecsapására, hogy általában úgy gondolja, miszerint mindent önmagából kell létrehozni, abban az álomban ringatja magát, „hogy önmaga által lesz mindazzá, ami”. Hosszasan sorolja azokat a megszerzett tudásokat, amelyek átadói az élet során feledésbe merülnek, noha egész sorsunk attól függ, ami bennünk gyökeret ereszt, s idővel az évek során, „a kultúra eszközeivel belénk plántálódik”. Herder ezen a ponton ismét új ablakot nyitott a tanulási folyamat mikrovilágának jobb megértését segítve. Jóllehet az ész használatával összefüggő képességek „a kultúra eszközeivel történő belénk plántálódásának” a folyamatát a gyermek és ifjú kor elemzésével kezdte, szisztematikus rendszerben gondolkodva, talán az elsők között vetette föl, hogy a kultúra elsajátítása, az ész használata, a tanulás nem áll meg a felnőttkorban sem. Gyönyörű hasonlattal mutatja be a nevelés lényegét, amelyben az ember „egy mesterséges masina, noha genetikai diszpozíciókkal és az élet teljességével megáldott, de ez a masina nem önmaga játszik, és a legtehetségesebb embernek is meg kell tanulni, miként játszassa ezt a masinát. Az ész a lelki rezdülések és gyakorlatok agregátuma, nemünk nevelődésének summája, amelyet a nevelt (tanuló) adott, idegen minták és példák alapján, végül, mint egy idegen művész önmagán teljesít be.” (Herder, uo.). E példában az egész élet hosszát jelöli meg Herder a tanulás egyes emberre vonatkozó és elvárható szakaszának, és a nevelt és nevelő közötti kölcsönhatást tartja az ideális módszernek. Az ideális módszer mellett a valódi történelem létrejöttének is feltétele ez a kölcsönösség, a kultúrát elsajátító és kultúraközvetítő között. Felhívja arra a figyelmet, amennyiben az ember mindent csak magától kapna, és bontana ki, ebben a magányos tanulásban legfeljebb csak az ember történelme jönne létre, de ez mégsem lenne az emberek, az egész nem története.

Történetbölcséleti alapvetésének ezt a pedagógiai programba ágyazott szükségszerűségét a következő módon nyomatékosítja. „Sajátságos karakterünk azon alapul, hogy – mellelleg ösztönök nélkül születetten – élethossziglani gyakorlás által művelődünk emberiséggé és mind nemünk tökéletesedése, mind megromlása ezen múlik. Éppen ezáltal lesz szükségszerűen totalitássá az emberiség története, amely a társiasságnak, és a kulturális tradíciónak az elsőtől az utolsó szemig érő láncolata.” (Herder, 1990. 91. o.). Herder az „élethossziglani” (*Leben lang*) művelődés szükségszerűségének megfogalmazásával nem csupán a nevelést állította emberré

válásunk középpontjába, de szövegszerűen az elsők között *a teljes életet állította az egész életen át tartó tanulás középpontjába.*

Mint láttuk, a filozófus rendszerezett nevelési programjának motorja az *emberiség* (emberi nem) és az *egyes ember* szakadatlan *kölcsönhatása*. Szellemes eszme-futtatásban, klasszikus módszerének biztos alkalmazásával vezeti le a „szakadatlan kölcsönhatás” működését a tanulás folyamatában. Álláspontja szerint a tanulás folyamatából az emberi nem „egésze” kizáródik, hiszen a „nem és faj” csak általános fogalmak, s ennyiben csak „egyes lényekben” egzisztálnak. Márpedig az emberi nem, mint erről már írtunk „cselekvőképtelen”. Ám a helyzet fordítva is hasonló képet mutat. Ha az embereknél minden az „individuumokra” korlátozódnék, és nem kerülne a figyelem középpontjába viszonyrendszerük teljessége, elfelejtődne az a tény, hogy „egyikünk sem vált önmaga által emberré”. Ezen a ponton, mielőtt a hosszabb idézettel megkoronázom Herder levezetését, ismét hangsúlyozom, miszerint a filozófus pedagógiai nézetei szerves egységet, a részek olajozott működését létrehozó reális programot alkotnak, történetfilozófiájának elidegeníthetetlen részei.

Az alábbi idézet e pedagógiai program egyik módszertani pillérére utal, mégpedig ezen keresztül olyan attitűdökre, pedagógiai követelményekre irányítja a figyelmet, amelyek különösen a felnőttkori művelődésben-tanulásban, de akár a gyermekkorban is, az eredményes, korszerű nevelői munkában nem nélkülözhetők (Szabolcs, 2005, 2011; Maróti, 2015).

Herder az ideális és szükséges nevelési együttthatast a következőképpen mutatja be: „Ha ellenben az embereknél mindent az individuumokra korlátoznék, akkor tagadnám mind egymással, mind a totalitással való összefüggésük láncolatát, akkor újra csak szembehelyezkednék az ember természetével és fényes történetével; mert közülünk egy sem vált önmaga emberré. Benne a humanitás egész szerkezete egy szellemi genezissel, a szülők, a tanárok, a barátok általi neveléssel, életpályájának különböző körülményeivel, tehát népével és őseivel, s végül az emberi nem teljes láncolatával függ össze, amely végül a lánc egyik elemében egy sajátos lelkierőt vált ki. (...) Úgy vélem, bizonyos, hogy tény az emberi nem nevelődése és történetének filozófiája, és valós az emberi nem, azaz az individuumok egymásra hatása, és tett minket egyedül emberré.” (Herder, 1990. 90. o.). A pedagógiai együttthatast, a kortárscsoportok és szülők nevelőtársi bevonása, a valós élethelyzetre épített személyiségfejlesztés módszertani egysége tökéletes harmóniában van együtt e „szellemi genezisben”. Herder ezt a pedagógiai centrumot egyszerűen visszaemeli történetfilozófiája centrumába. Egyszerűen és pontosan mutatva a nagy rendszer összefüggéseit. Minthogy a „szellemi genezis” is mély filozófiai és nevelési háttérre utal, s melynek variációjára is sort kerít e program keretében.

Napjainkban a *tanulóközpontú nevelést úgy tartjuk*, mint a didaktika és andragógia első főszabályát (Arapovics, 2011; Maróti, 2015). Érdekes felidézni Herder azon gondolatmenetét, amelyben e főszabály módszertani összefoglalását adja a nevelés summájából kiindulva, miszerint minden nevelés az „utánnásban és gyakorlásban, tehát a mintától a megvalósításhoz való átmenetben áll”. Ezt az egyirányú utcát teszi mozgalmassá az „utánnász” személyiség adottságainak figyelembe vételének szükségességével, lévén annak „erővel kell rendelkeznie”, hogy a közöltet valóban „felvegye”. Felfogása szerint kizárólag a felvevő erőitől függ, hogy kitől „mit és mennyit vesz fel magába, hogyan sajátítja el, használja fel és alkalmazza”.

A módszertani kitérők után ismét visszatérünk Herder tanulás-értelmezésének fő sodrába, mintegy a nevelési rendszerének bemutatását lezárva. Ezt pedig történetfilozófiájának és nevelélméletének összekapcsolásával lehet megtenni. Amennyiben a „felvevő központú” tanulás lehetőségét a „szellemi genezis” után „második genezisként” határozza meg, mintegy „kétszer aláhúzával” az egész életen átívelő tanulás szükségességét e folyamatban. Az alább olvasható rövid bekezdésben *összeköti a tanulás értelmét és szerepét, valamint történetfilozófiájának célját*. Egyfajta cél és eszköz dialektikájában kezelve, értelmezve a két rendszert.

„Ha az embernek ezt a második genezisé, mely egész életén végighúzódik, (...) kultúrának, vagy (...) felvilágosodásnak nevezzük, akkor így hozzáférhető számunkra a megnevezés: a kultúra és felvilágosodás láncolata a későbbiekben a Föld minden pontjára elér.” (Herder uo.) Úgy összegezzük Herder nevelésméleti a gondolatmenetét, hogy a filozófus nézőpontjából a „második geneziséből” adódó lehetőség végig vitele elvezet a világkultúrához, a kultúra legmagasabb fokára, a nembeliség valóságához, minthogy a kultúra legmagasabb fokának „végig vitele”, célját tekintve, elvezet a tanulás, az individuumok együttműködésének a Föld minden pontján létrejövő valóságos hálózatahoz.

A Herder kultúraelméletét bemutató fejezet végén ismét hangsúlyozni szükséges, hogy a filozófus módszere gyakorlatias, a történelmi viszonyokat pontosan rögzítő eljárás. A spekuláció és az utópikus „jövőbelátás” mindennél jobban taszította (Rathman, 1983. 109. o.). Mi sem bizonyítja jobban Herder szelíd iróniával ötvözött realitás érzékét, mint a fejezetet záró gondolatmenete:

„Szép álom ez, a majdani életről; elképzeljük, hogy baráti egyetértésben fogjuk élvezni mindazoknak a bölcs és erényes embereknek a művét, akik valaha is az emberiség javát szolgálták... (...) és odaadó fáradozásuk édes jutalmaként felsőbb szférákba léptek; (...) A humanitás problémája ezerszer is megoldódik körülöttem (....) Nincs ennél jelesebb haszna az emberi történelemnek; megismertet bennünket a sors akaratával, és megtanít rá, hogy miképpen bánjunk csekélyke létünknek megfelelően Isten örök természettörvényeivel. (...) Ebben az összefüggésben az ész és a jószág hosszan küzd ugyan a nyers erővel, de természeténél fogva mégis mindig rendet teremt, és a győzelem útját járja előbb-utóbb a mi kicsiny, csendes körünkben is”. (Herder, 1978. 453. o.)

*

A fejezetben bizonyítani kívántam azt a kiinduló álláspontomat, hogy az egész életen át tartó, tehát felnőttkorban is rendszeres tanulásnak Herder fogalmazta meg elsőként koherens elméletét, modern terminológia használatával, számos módszertani aktualitással és klasszikus érvénnyel. Ezért Herder ez irányú nézeteit – Kant és Schiller ide vonatkozó gondolataival egyetemben – az egész életen át tartó tanulás klasszikus filozófiai recepciójának tartom.

A filozófus rendezett világképet formált számos belső összefüggést kiépítve. Művének megvalósulásához a nevelést tartotta a legjobb eszköznek. A filozófus pedagógiai nézetei szerves egységet, a részek olajozott működését létrehozó reális programot alkotnak, bölcséletének elidegeníthetetlen részei. Herder teljesítménye ezért megkerülhetetlen, a német pedagógiai hagyomány máig ható komponense (Korte, 2003), az egész életen át tartó tanulás egyik meghatározó elméleti megalapozója.

Felhasznált irodalom:

- Arapovics Mária (2011): *A közösség tanulása - A civil szervezetek szerepe az egész életre kiterjedő tanulásban*. ELTE Az Élet hosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, Budapest.
- Bohannan, Paul – Glazer, Mark (2006, szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem Könyvkiadó, Budapest.
- Eisler, Rudolf (1983): Kultúra In: Bujdosó Dezső szerk.: *Német kultúraelmélet tanulmányok. Forrásmunkák a kultúra elméletéből III/1*. Tankönyvkiadó, Budapest. 7-21. Budapest.
- Fináczy Ernő (1934) *Neveléselméletek a XIX. században*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- Harangi László (2002): Felnőttoktatási lehetőségek a közművelődésben In: Benedek András - Csoma Gyula – Harangi László (főszerk.): *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Magyar Pedagógiai Társaság - OKI Kiadó - Szaktudás Kiadó Ház, Budapest. 191-193.
- Herder, J. G. (1978): *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Herder, J. G. (1990): A kifinomult ösztönökkel rendelkező ember szabadságra teremtett. In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Német kultúraelmélet tanulmányok 2. Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hermán M. János (2004) *Herder életműve és magyarországi hatása* Zempléni Múzsza, IV. évfolyam 1. (13.) szám - tavasz
- Hunter, Ian (2003): Esztétika és kritikai kultúrakutatás In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó, Budapest. 71-95.
- Juhász Erika (2001): *Az andragógia oktatása és kutatása a magyarországi felnőttoktatásban* In: Basel Péter – Eszik Zoltán szerk. *A felnőttoktatás kutatása [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 26. kötet.]* Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Oktatókutató Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Kant, Emmanuel (1980): *Vallás a pusztaság határain belül és más írások*. Budapest Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kornis Gyula (1921): *Kultúrpolitikánk irányelvei*. Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, Bp.
- Korte, Petra (2003): *Rezension von: Welter, Nicole: Herders Bildungsphilosophie*, Sankt Augustin: Gardez In: EWR 3 (2004), Nr. 5 (Veröffentlicht am 05.10.2004), URL: <http://www.klinkhardt.de/ewr/89796114.html>
- Markarjan E. Sz. (1981): A kultúraelmélet a társadalomtudományok rendszerében. *Kultúra és Község* 3. sz. 81-93.
- Maróti Andor (2015): *Kultúraközvetítés és/vagy közösségi művelődés* Nemzeti Tankönyvkiadó
- Morel, Julius – Bauer, Eva – Meleghy Tamás – Niedenzu, Heinz-Jürgen – Mreglau, Max – Staubmann, Helmut (szerk.): *Szociológiaelmélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Németh András - Pukánszky Béla (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

- Németh András (1993): *A reformpedagógia múltja és jelene*. Nemzeti Tankönyvkiadó
- Németh Balázs (2005): *A lifelong learning-paradigma és hatása az Európai Unió oktatáspolitikájának formálódására*. Phd. értekezés, Pécs.
- Niedermann, Joseph (1990): Kultúra. A fogalom és a helyettesítő fogalmak létrejötte, változásai Cicerótól Herderig. In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Német kultúraelméleti tanulmányok. I. Forrásmunkák a kultúra elméletéből* Tankönyvkiadó, Budapest. 7 – 59.
- Preglau, Max (2004): Szimbolikus interakcionizmus – G. H. Mead. In: Morel, Julius – Bauer, Eva – Meleghy Tamás – Niedenzu, Heinz-Jürgen – Preglau, Max – Staubmann, Helmut 2004. *Szociológiaelmélet*. Osiris Kiadó, Budapest. 67-79.
- Putnam, R. D. (2004): Társadalmi tőke, prosperáló közösség (részlet). Bp. *Parola* 3. 3-4.
- Rathmann János (1983): *Herder eszméi – a historizmus útján*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Rickert, Heinrich (1989): A kultúra tudománya és a természettudomány. In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.*, Tankönyvkiadó, Budapest. 51-62.
- Safranski, Rüdiger (2004): *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Európa Könyvkiadó, Bp.
- Safranski, Rüdiger (2007): *Friedrich Schiller – Avagy a német idealizmus felfedezése*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Schaffhauser Franz (2006) *Társadalom és nevelés*. In.: Schaffhauser Franz (szerk.) Bábosik István - Baska Gabriella - Schaffhauser Franz *Történelem, társadalom, nevelés. (A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése könyvsorozat 4. kötete, sorozatszerkesztő: M. Nádas Mária. ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, Bp.*
- Simmel, Georg (1983a): A kultúra fogalma In: Bujdosó Dezső szerk.: *Német kultúraelméleti tanulmányok III/2. Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 136-144.
- Szabolcs Éva – Golnhofer Erzsébet (2005): *Gyermekkor: nézőpontok, narratívák*. Eötvös József Könyvkiadó, Bp.
- Szabolcs Éva (2011): *Gyermekből tanuló – Az iskolás gyermek, 1868 - 1906*. Gondolat kiadó, Bp.
- Szerb Antal (1989): *A világirodalom története*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Vajda György Mihály szerk. (1960): *Schiller válogatott esztétikai írásai*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Vehrér, Adél (2019) A fiatalok idősképe és intergenerációs tanulási tapasztalatai. ERUDITIO – EDUCATIO, 2. pp. 58-78., 21 p.
- Vekerdi László (1996): *A véges végtelen*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Weber, Alfred (1989): A kultúra szociológiai fogalma. In: Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből I.*, Tankönyvkiadó, Budapest. 79-92. p.
- Williams, R. (2003): A kultúra elemzése. In: Wessely Anna szerk.: *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó, Budapest. 33-402. p.

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Márkus Edina:

A nonprofit szektor hazai helyzete, különös tekintettel a kulturális célú szervezetekre

Absztrakt: Tanulmányunkban a nonprofit szektor és kifejezetten a kulturális célú szervezetek helyzetét igyekszünk bemutatni. Idősoros adatok alapján tekintjük át a változásokat, ezen túl a kulturális szervezetek jellegzetességeire, a teljes szektortól való eltéréseire is rámutatunk. Ez az áttekintés, ha nem is évente, de bizonyos időközönként hasznos, hogy láthassuk, milyen folyamatok zajlanak a szektor egésze és a kulturális civil szervezetek körében. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert a kulturális célú szervezetek egy jelentős szervezeti kör (2017-ben a 61.151 nonprofit szervezet 15 %-a), amely komoly értékmegőrző, közösségépítő, kulturális szolgáltató tevékenységgel bír.

Abstract: In this paper we try to present the situation of the non-profit sector and organizations specifically for cultural purposes. We look at changes over time, and we also highlight the characteristics of cultural organizations and their differences from the sector as a whole. This overview is useful, if not yearly, but from time to time, to see what is happening with the sector as a whole and with cultural NGOs. We consider this important because cultural organizations are a significant organization (15% of the 61,151 nonprofit organizations in 2017) that have significant value-preserving, community-building and cultural service activities.

Bevezetés

Tanulmányunkban a nonprofit szektor és kifejezetten a kulturális célú szervezetek helyzetét igyekszünk bemutatni. Idősoros adatok alapján az elmúlt két évtizedben történt változásokat tekintjük át, ezen túl a kulturális szervezetek jellegzetességeire, a teljes szektortól való eltéréseire is rámutatunk. Ez az áttekintés, ha nem is évente, de bizonyos időközönként hasznos, hogy láthassuk, milyen folyamatok zajlanak a szektor egésze és a kulturális civil szervezetek körében. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert a kulturális célú szervezetek egy jelentős szervezeti kör (2017-ben a 61.151 nonprofit szervezet 15 %-a), amely komoly értékmegőrző, közösségépítő, kulturális szolgáltató tevékenységgel bír.

A nonprofit szektor helyzetére vonatkozóan több adatbázisra is támaszkodhatunk. Az Országos Bírósági Hivatal honlapján találjuk a civil szervezetek névjegyzékét, amely a nyilvántartott szervezeteket tartalmazza. A Központi Statisztikai Hivatal két adatbázisában is vannak a szervezetekre vonatkozó adatok a GSZR – KSH gazdálkodó szervezetek regisztere és az NPREG – nonprofit szervezetek regisztere. Ez utóbbinak az adatait elemezve igyekszünk bemutatni a szektor alakulását az elmúlt 15-20 évben és a jelenlegi helyzetét.

A '90-es évek elejétől kezdve a Központi Statisztikai Hivatal Magyarországon évente végez nonprofit szervezeti adatgyűjtést a nonprofit szektorról, amely elsősorban a szervezetek alap működési és gazdasági jellemzőinek feltárására irányul, így alapadatokat tekintve idősoros adatok is rendelkezésre állnak a szektor egészéről. Évente a szektor legfontosabb jellemzőire vonatkozóan a Statisztikai Tükör egyik decemberi vagy január számában publikálják a

legjellemzőbb adatokat. Ezen túl két évente Nonprofit szervezetek Magyarországon címmel jelenik meg egy kiadvány, amely az adott évre vonatkozó adattáblákat tartalmazza részletesen.

A szervezetek száma, szektor tevékenységszerkezete

A nonprofit szféra tevékenységét és teljesítményét meghatározó szervezetek körét két, egymástól markánsan eltérő csoport alkotja: a közel 61,2 ezres szektor majdnem kilenctizedét adó, ám viszonylag szerényebb gazdasági súlyú klasszikus civil szervezetek¹, illetve a szektor bevételének és munkahelyeinek többségét biztosító mintegy négy és fél ezer nonprofit vállalkozás (KSH-STADAT, 2019).

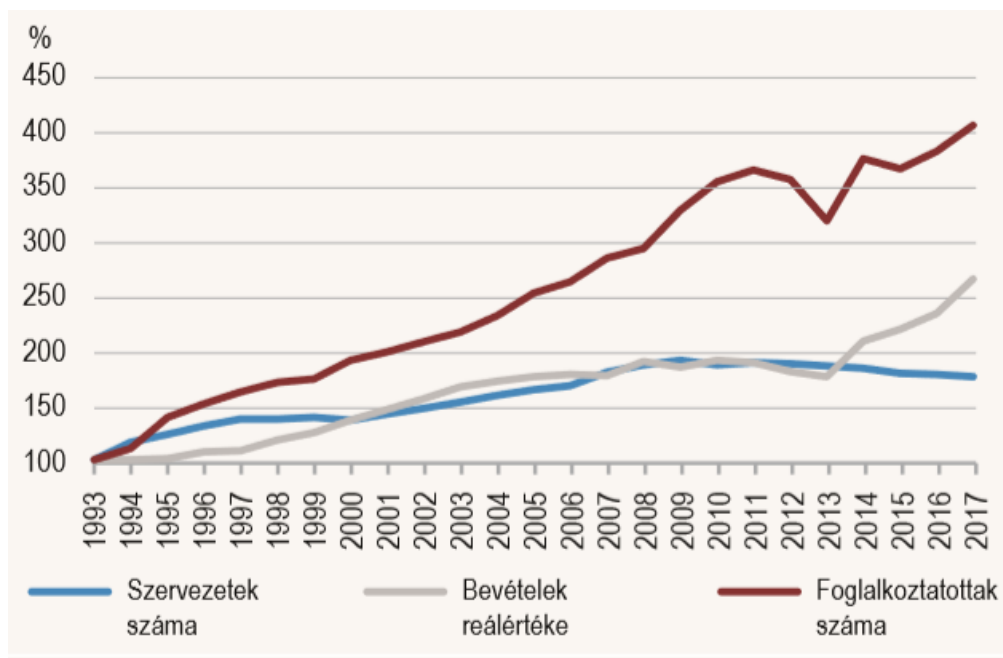
A teljes nonprofit szektor időbeni fejlődését makroszinten három fontos mutatóval lehet jellemezni: a működő szervezetek számával, a bevételek reálértékével és a foglalkoztatotti létszámmal. Az 1993-as rendszeres statisztikai megfigyelés kezdete óta e mutatók értékei – ha eltérő ütemben is, és egy-egy év kivételével – folyamatosan nőttek 2008-ig. Ezután a gazdasági válság első évétől ez a tendencia a foglalkoztatottság kivételével mérséklődött (1. ábra).

2012-ben először fordult elő, hogy mindhárom mutató csökkent az előző évhez képest, és ugyanez történt 2013-ban is (1. ábra) (KSH, 2019). A szervezetek száma nem csökkent számottevően, ugyanakkor a bevételek reálértéke körülbelül 3, a munkavállalók száma 11%-kal visszaesett. 2014-ben az utóbbi két mutató esetében ezzel teljesen ellentétes, erőteljes változás indult el: a bevétel 19%-kal, a foglalkoztatottság 18%-kal nőtt. Ez a szektorszinten bekövetkezett ellentétes mozgás a szolgáltató jellegű, nonprofit gazdasági társaságok körében lezajlott szerkezetátalakulásnak köszönhető. A bevételek reálértéke 2014-től folyamatosan emelkedett, 2017-ben közel 14%-kal (KSH, 2019).

A szervezetek számának 2012 óta tartó mérséklődése betudható az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban civil törvény) hatásának, amely a szektoron belül egy „tisztulási” folyamatot indított el (KSH, 2019).

¹A nonprofit szervezeteket jellegük szerint három típusba soroljuk: klasszikus civil szervezetnek tekintjük a magánalapítványokat és az egyesületeket; az érdekképviselőket csoportjába tartoznak a köztestületek, a szakszervezetek, a szakmai munkáltatói érdekképviselőket és az egyesüléseket; az egyéb nonprofit szervezetekhez soroljuk a közalapítványokat (kormányzati, önkormányzati alapítású – jobbára közfeladat ellátására, támogatására szakosodtak) és a nonprofit vállalkozásokat.

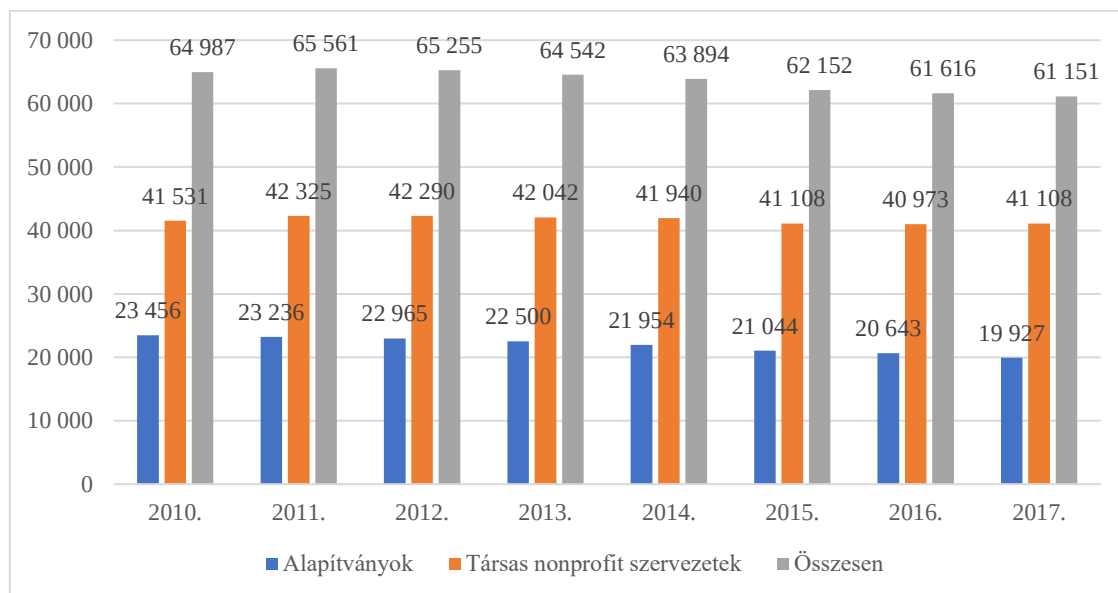
1. ábra A nonprofit szektor legfontosabb jellemzőinek alakulása, 1993-2017 1993=100%
(Forrás: KSH, 2019:1)

A foglalkoztatottak számának 2013-as csökkenése mögött feltételezhetően a nonprofit gazdasági társaságok szervezeti formájának megváltozása állhat, elsősorban az egészségügy területén.

2017-ben 61.151 ezer – az előző évinél közel 465-tal kevesebb – civil és egyéb nonprofit szervezet működött Magyarországon, bő egyharmaduk (19.927) alapítványi formában, 41 108 társas nonprofit szervezetként. Ha idősorosan nézzük az egyesületi és alapítványi arányok nem változtak (2. ábra).

2. ábra Az alapítványok és társas nonprofit szervezetek² száma 2010-2017 (Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

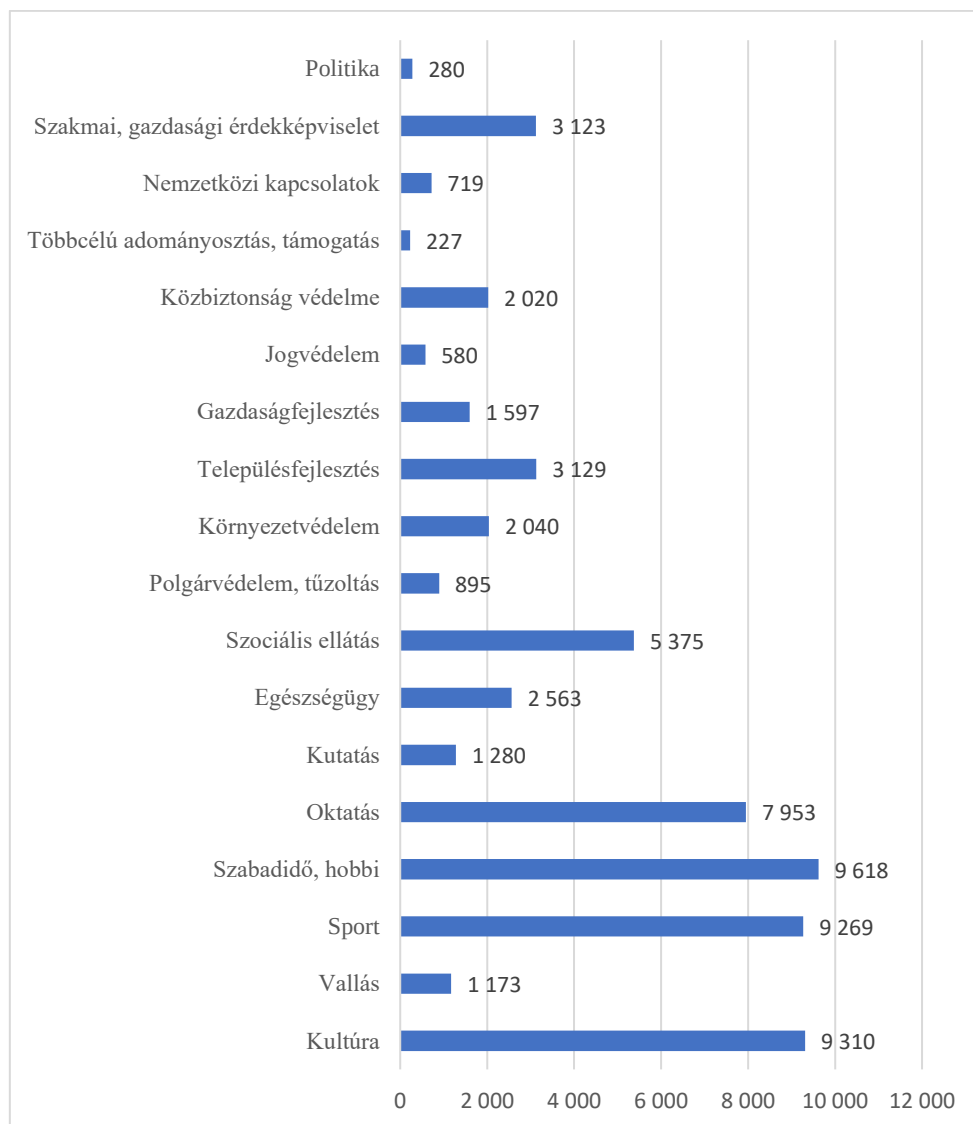

A 80-as évektől kezdődően, a szektorra vonatkozó nemzetközi összehasonlító vizsgálatok (Salamon – Anheier, 1995, Salamon – Sokolowski – Anheier, 2000, Salamon – Sokolowski – List, 2003) leírták, hogy a kelet-közép-európai országok nonprofit szektorában a kultúra és szabadidős szervezetek aránya a domináns, ennek hátterében a folytonosságot vélték a kutatók felfedezni, amely alatt azt értették, hogy ezeknek a szervezeteknek egy jelentős része (sportegyesületek, hobbi körök) rendszerváltás előtt is létezhetett és ennek köszönhető, a magasabb arányuk. A szervezetek infrastruktúrával, képzett, kapcsolatokkal rendelkező vezetőkkel tudtak közel folyamatosan tovább működni. Ezen túl a művelődési intézményekben számos olyan csoport működött, amely ugyan nem volt formalizálva, de a fordulat után könnyen tudott bejegyzett szervezetté alakulni. Ez a folytonosság jelenleg is fennáll a hazai szektort tekintve. A társadalmi beágyazottságot meg tudták tartani a szervezetek. A tagságuk és egyéb támogatások révén fent tudják tartani, működtetni tudják a szervezeteiket. Azonban a háttérben az is állhat, hogy a hazai sport, szabadidős és kulturális terület finanszírozási metódusai is segítik ezeknek a szervezeteknek a prosperálását, ennek a szervezeti körnek számos lehetősége van pályázati úton bevételre szert tenni.

Ha a szervezeteket tevékenységi területenként tekintjük, akkor látható, hogy a szabadidő, hobbi, a sport, a kulturális és az oktatási célú szervezetek vannak a legnagyobb számban (3. ábra), a teljes szektor 59,1 százalékát teszik ki.

² Az alapítványok körébe az alapítványok és közalapítványok, a társas nonprofit szervezeti forma csoportba a további szervezeti típus (egyesület; köztestület; szakszervezet; szakmai, munkáltatói szervezet, nonprofit gazdasági társaság; egyesülés) van benne.

3. ábra Szervezetek száma tevékenységi területenként (Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

Ha szervezeti típusonként tekintjük (1. táblázat) az alapítványok 63,6%-nak a tevékenysége továbbra is három területre: az oktatáshoz (32,7%), a szociális ellátáshoz (16,0%) és a kultúrához (14,9%) köthető. A társas nonprofit szervezetek körében a korábbiaknak megfelelően a szabadidős (22,2%) és a sportegyesületek (20,6%), valamint a kulturális szervezetek (15,4%) aránya a legnagyobb.

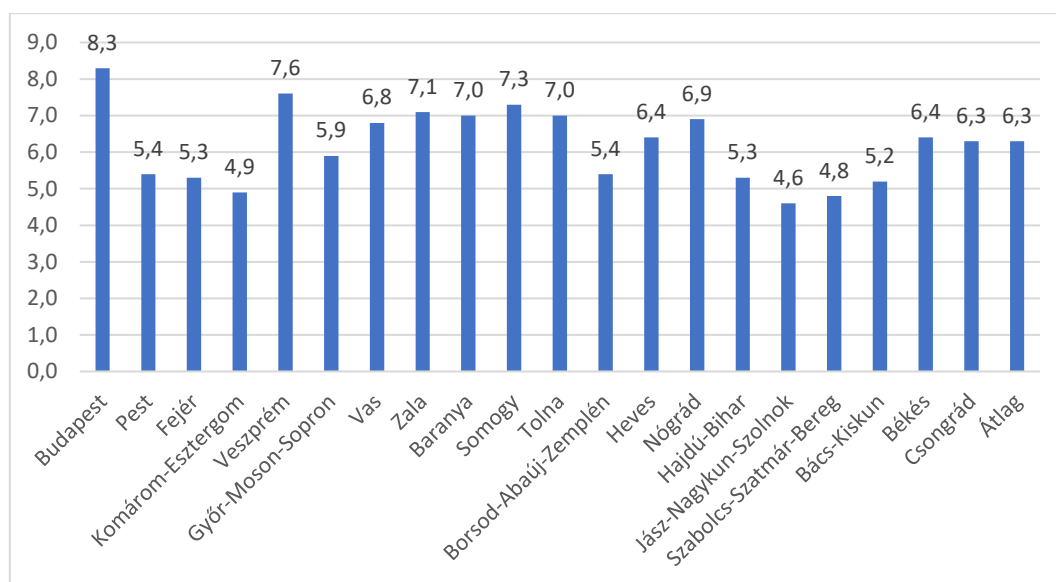
1. táblázat A nonprofit szervezetek száma és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2017 (Forrás: KSH, 2017)

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen		rangsor
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása,%	
Kultúra	2 997	14,9	6 333	15,4	9 310	15,2	2
Vallás	882	4,4	291	0,7	1 173	1,9	10
Sport	771	3,9	8 498	20,6	9 269	15,2	2
Szabadidő, hobbi	527	2,6	9 091	22,1	9 618	15,7	1
Oktatás	6 518	32,7	1 435	3,5	7 953	13,0	3
Kutatás	488	2,4	792	1,9	1 280	2,1	9
Egészségügy	1 830	9,2	733	1,8	2 563	4,2	6
Szociális ellátás	3 198	16,0	2 177	5,3	5 375	8,8	4
Polgárvédelem, tűzoltás	88	0,4	807	2,0	895	1,5	11
Környezetvédelem	820	4,1	1220	3,0	2 040	3,3	7
Településfejlesztés	1 021	5,1	2 108	5,1	3 129	5,1	5
Gazdaságfejlesztés	210	1,1	1 387	3,4	1 597	2,6	8
Jogvédelem	98	0,5	482	1,2	580	0,9	13
Közbiztonság védelme	134	0,7	1 886	4,6	2 020	3,3	7
Többcélú adományoztatás, támogatás	84	0,4	143	0,3	227	0,4	15
Nemzetközi kapcsolatok	217	1,1	502	1,2	719	1,2	12
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	35	0,2	3 088	7,5	3 123	5,1	5
Politika	29	0,1	251	0,6	280	0,5	14
Összesen	19 927	100,0	41 224	100,0	61 151	100,0	

A 2011-ben elfogadott civil törvény egyik meghatározó változtatása az volt, hogy a közhasznú minősítést egyfokozatúvá tette, határozott időre szabta és közfeladat ellátásához kötötte. Ennek hatására a 2014-ben a közhasznú státussal rendelkező szervezetek hányada mintegy 15%-kal, 40%-ra esett vissza, a 2015 évi adatok szerint a bejegyzett szervezetek már csak alig több mint egyötöde rendelkezett közhasznú minősítéssel, szemben a 2013 évi évben mért 55%-kal. 2016-ban tovább csökkent ezen szervezeteknek az aránya (19%-ra), 2017-ben a tendencia azonban megtört, 2,0 százalékponttal nőtt a részarány (KSH, 2019).

Ha a szervezetek területi eloszlását nézzük, azt láthatjuk, hogy nem egyenletes. Budapesten és Veszprém megyében a legkiemelkedőbb az 1000 lakosra jutó szervezetek száma (4. ábra).

4. ábra Ezer lakosra jutó szervezetek száma, 2016
(Forrás: KSH, 2018 adatai alapján saját szerkesztés)

A szervezetek gazdasági-, humán erőforrás helyzete

A szektor szervezetei igen aktívak, mindössze 2,2%-a nem folytatott semmilyen pénzügyi tevékenységet 2017-ben. Teljes pénzforgalmat 92,7%-uk bonyolított le, 0,9%-uk csak bevételt, 4,2%-uk csak kiadást könyvelt el. Az összes bevétel 2017-ben több mint 1924 milliárd forint volt, az előző évihez viszonyítva folyó áron 16,3, reálértéken pedig 13,6%-kal több. Az 500 ezer forint alatti éves bevételű szervezetek aránya még mindig jelentős (37%). Az alacsony bevétel továbbra is a klasszikus civil szervezetek (egyesületek, alapítványok) esetében a gyakoribb.

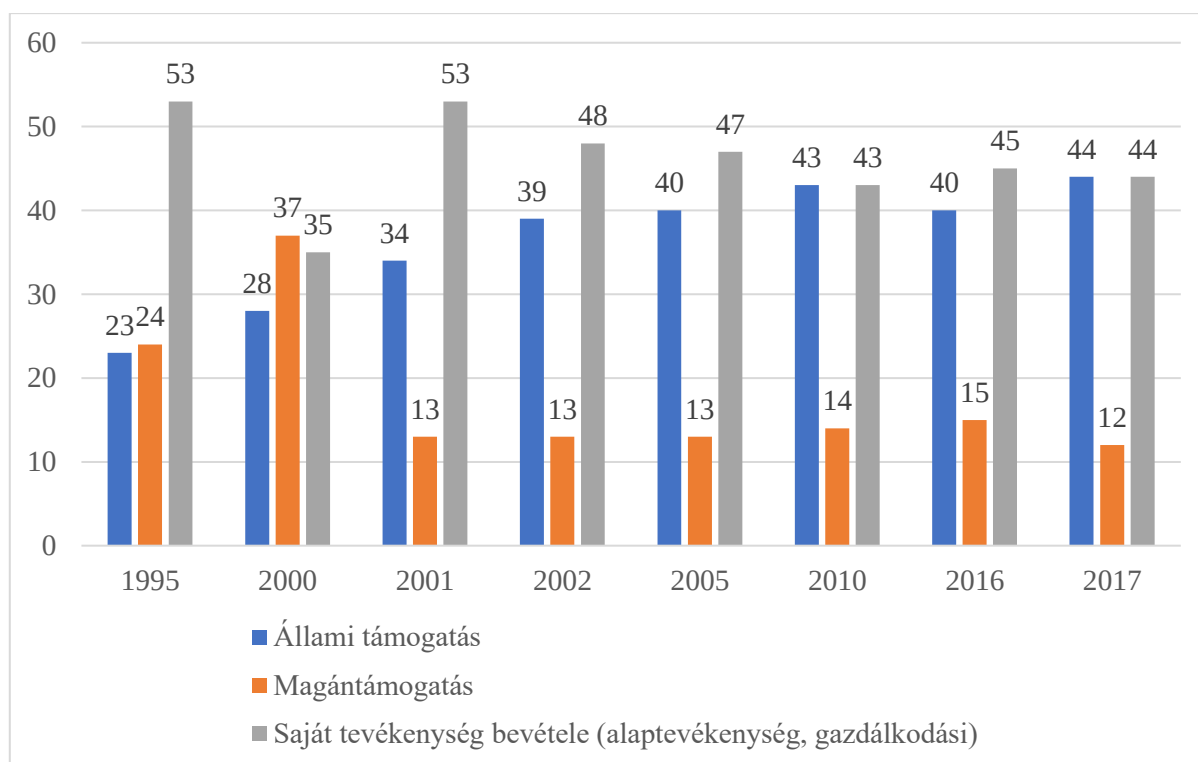
Jellemző tendencia, hogy a nagy számban jelen lévő sport- és szabadidős szervezetek súlyuknál sokkal kisebb arányban részesedtek a forrásokból 2017-ben is, míg a gazdaság-, valamint településfejlesztésben tevékenykedő, valamint környezetvédő szervezetek pénzügyi helyzete az átlagnál sokkal kedvezőbben alakult, vélhetően ez az ezeken a területeken létrejövő és már működő nonprofit gazdasági társaságoknak köszönhető.

Mindamellet 2017-ben a sportszervezetek is arányuknak nagyjából megfelelő mértékben részesedtek a szektor bevételéből, vélhetően a társaságiadó-támogatásoknak köszönhetően (KSH, 2019).

A nonprofit szektor bevételi forrásainak arányai 2000-es évek elejétől³ kezdődően megváltoznak. A fordulat 2001 és 2002 körül történt, 2001-ben 34, 2002-ben már 39% volt az állami támogatás aránya⁴.

Azóta az állami támogatásokból származó források aránya 40 százalék körül van. 2017-ben a teljes szektor bevételeinek 44%-a származott állami vagy önkormányzati költségvetésből, ami az előző évinél 4,0 százalékponttal, összeszerűen 194 milliárd forinttal többet jelentett. Ezzel szemben a saját (alaptevékenységi, gazdálkodási) bevétel 43%-ra csökkent, így a szektor támogatási mutatója az egy évvel korábbihoz mérten 1,0 százalékponttal, 56%-ra nőtt.

5. ábra A nonprofit szektor bevételi források szerint
1995, 2000, 2001, 2002, 2005, 2010, 2016, 2017
(Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés)

Ha a szektor humán erőforrás helyzetét tekintjük, megállapíthatjuk, hogy 2017-ben a nonprofit szektorban munkaviszonnyal rendelkezők összlétszáma 162 ezer fő volt. Az alkalmazásban állók létszáma több mint 133 ezer fő volt, ebből 91 ezer főállású, teljes munkaidős és 42 ezer részmunkaidős, illetve nem főállású munkavállaló. A szektor együttes teljesítménye (a 29 ezer főnyi közfoglalkoztatottával együtt) 133 ezer számított főállású munkájának felelt meg (KSH, 2019).

³ Az évek azért nem azonos időközönként vannak, mert a 2000 előtt időszakot és a 2000 utáni időszakot más tendenciák jellemzik. A fordulat 2001 és 2002-ben történt, ezért azokat az éveket kiemeljük.

⁴ Báger és munkatársai (2003) szerint a nyugat-európai országokban ekkor a magas állami támogatási arány jellemző. Ausztriában 50,4%, Franciaországban 57,8%, Németországban 64,3%. Ez az arány a szektor és az állam szorosabb összefonódására enged következtetni és arra, hogy az állam által delegált feladatokhoz a források biztosítottak.

Ha a munkavállalókat, nem, életkor, végzettség és aktivitás szempontjából nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy a munkavállalók 53%-a nő, 70%-uk 25–54 év közötti, közel egynegyedük pedig az 55–64 évesek korcsoportjába tartozott. A foglalkoztatottak legnagyobb hányada, 46%-a középfokú végzettségű volt, a fennmaradó létszám nagyjából fele-fele arányban oszlott meg az alap- és felsőfokú végzettségűek között.

2017-ben a szektorban tevékenykedő önkéntes segítők becsült száma 364 ezer fő volt. Az általuk teljesített közel 45 millió munkaóra több mint 21 ezer teljes munkaidős foglalkoztatott munkaidejének felelt meg, munkájuk becsült értéke 56 milliárd forintra tehető. A lakossági segítség különösen a kisebb szervezetek esetében jelentős (KSH, 2019).

A kulturális célú szervezetek

A statisztika számos esetben a szervezetek tevékenysége szerinti csoportosításban is jellemzi a szektor szervezeteit. A tevékenységet a szervezetek az adott év májusi statisztikai adatszolgáltatásukban fő tevékenységként megjelölik. E szerint megkülönböztetik a következő tevékenységi csoportokat: kultúra; vallás; sport; szabadidő, hobbi; oktatás; kutatás; egészségügy; szociális ellátás; polgárvédelem, tűzoltás; környezetvédelem; településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, jogvédelem, közbiztonság védelme; többcélú adományosztás, támogatás; nemzetközi kapcsolatok; szakmai, gazdasági érdekképviselés; politika.

A szektor jelentős ágazatát képviselik a kulturális célú szervezetek, 2016-ban⁵ a 14, 7 százalékát teszik ki, ez mintegy 9068 szervezetet jelent. Ezzel a kulturális szervezetek a szektor harmadik legnagyobb csoportja a sport (14,4) és szabadidő, hobbi tevékenység (15,8) mellett. Az oktatás jelenik meg hasonló arányban (13,2). Ebből nagyobb számban vannak a társas jellegű egyesületek formában működő szervezetek, 6010 szervezet, amely érhető, hisz a kulturális terület számos tevékenysége csoportban végzett tevékenység, pl. zenekarok, kórusok, tánccsoportok, amatőr művészeti alkotóköri.

A szervezetek legnagyobb számban az 500 ezer és 5 millió bevétel közötti szervezeti körbe tartoznak, de igen jelentős a kis bevételű 50 ezer és 500 ezer közötti bevétellel gazdálkodó szervezetek száma.

A kulturális célú szervezetek 42 %-a, 3771 szervezet 500.000 ezer forint alatti bevételű kategóriába tartozik, ez valamivel kedvezőtlenebb, mint a szektor átlaga (38%).

⁵ A szektorra jellemző legfontosabb, általános adatok már 2017-re vonatkozóan elérhetőek, azonban részletesebb adatok, így a kulturális célú szervezetekre vonatkozóak 2016-osak érhetőek el.

2. táblázat A kulturális célú nonprofit szervezetek száma bevétel nagyság szerint, 2016
(Forrás: KSH, 2018 alapján saját szerkesztés)

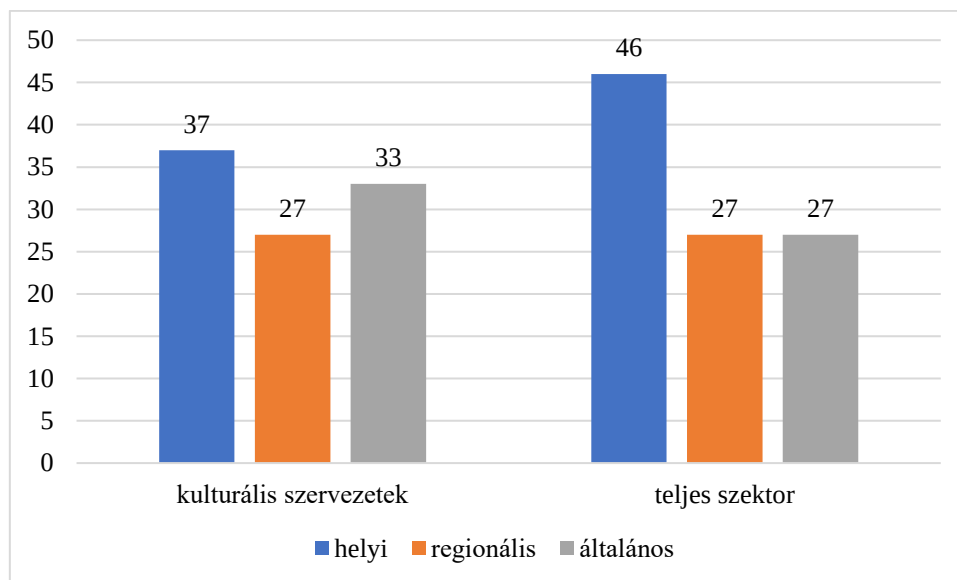
Megnevezés	Bevétel nagyság					Összesen
	-50 ezer forint	51-500 ezer forint	501-5 000 ezer forint	5 001-50 000 ezer forint	50 001 ezer forint-	
Kultúra	1 363	2 408	3 595	1 236	466	9 068
Vallás	151	355	454	187	30	1 177
Sport	1 035	1 875	3 549	1 930	510	8 899
Szabadidő, hobbi	1 231	2 532	3 920	1 926	137	9 746
Oktatás	1 002	2 476	3 205	1 016	417	8 116
Kutatás	270	203	431	331	122	1 357
Egészségügy	355	644	990	478	181	2 648
Szociális ellátás	761	1 283	1 957	1 030	465	5 496
Polgárvédelem, tűzoltás	112	225	418	91	21	867
Környezetvédelem	394	511	714	331	122	2 072
Településfejlesztés	636	957	1 071	416	207	3 287
Gazdaságfejlesztés	236	212	441	488	236	1 613
Jogvédelem	141	119	196	134	38	628
Közbiztonság védelme	205	579	1 181	95	10	2 070
Többcélú adományoztatás, támogatás	38	43	78	48	20	227
Nemzetközi kapcsolatok	119	173	273	129	36	730
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	416	643	1 128	838	251	3 276
Politika	121	77	85	44	12	339

A kulturális célú szervezet 22 százaléka 1975 db szervezet közhasznú ez a szektor arányokhoz (19% közhasznú a szervezet) viszonyítva kedvezőbb képet mutat, arányaiban több közhasznú minősítésű szervezet van a kulturális szervezetek körében.

A pénzügyi aktivitást tekintve, aktív, pénzbevételel rendelkezik a szervezetek 93%-a, ez azonos a szektor egészére jellemző aránnyal.

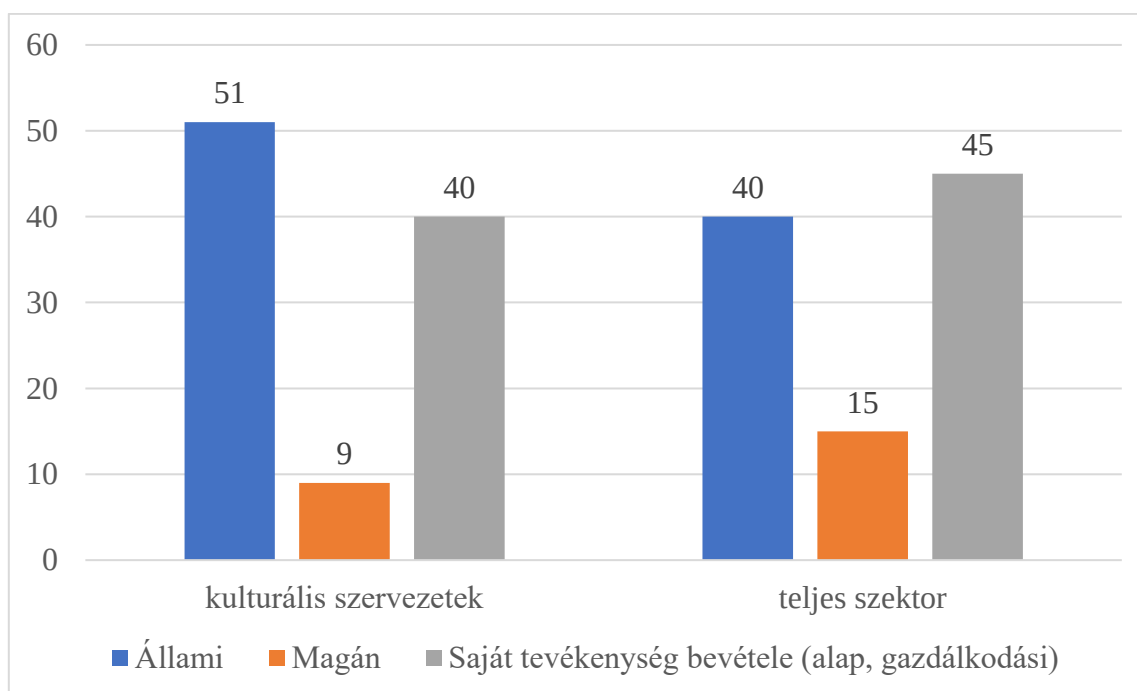
Ha a szervezetek hatókörét tekintjük, a három kategória, helyi, regionális, általános (ez az országos, nemzetközi, területileg nem lehatárolható szervezeteket jelenti) a következő arányokat mutatja (6. ábra). Ebben az a meglepő, hogy első körben feltételezhetnénk, hogy a településeken működő kis közösségek szervezetei miatt a helyi hatókör lesz meghatározó, de az adatok nem ezt mutatják. Ahogyan a 6. ábrán is látható teljes szektorhoz viszonyítva jóval kisebb a helyi hatókörű szervezetek aránya.

6. ábra A kulturális célú és az összes nonprofit szervezet aránya hatókör szerint, 2016
(Forrás: KSH, 2018 az adatbázis alapján saját szerkesztés)

A teljes szektor és kulturális szervezetek bevételtípusainak arányai eltérők (7. ábra). A kulturális célú szervezetek jóval jelentősebb mértékben (11%) érnek el állami támogatásokat, mint általában a szektor szervezetei. Ennek a háttérében többek között a Nemzeti Kulturális Alap és az önkormányzatok kultúratámogató tevékenysége állhat.

7. ábra A nonprofit szervezetek és a kulturális szervezetek főbb forrásainak aránya bevétel szerint, 2016 (Forrás: KSH, 2018 az adatbázis alapján saját szerkesztés)

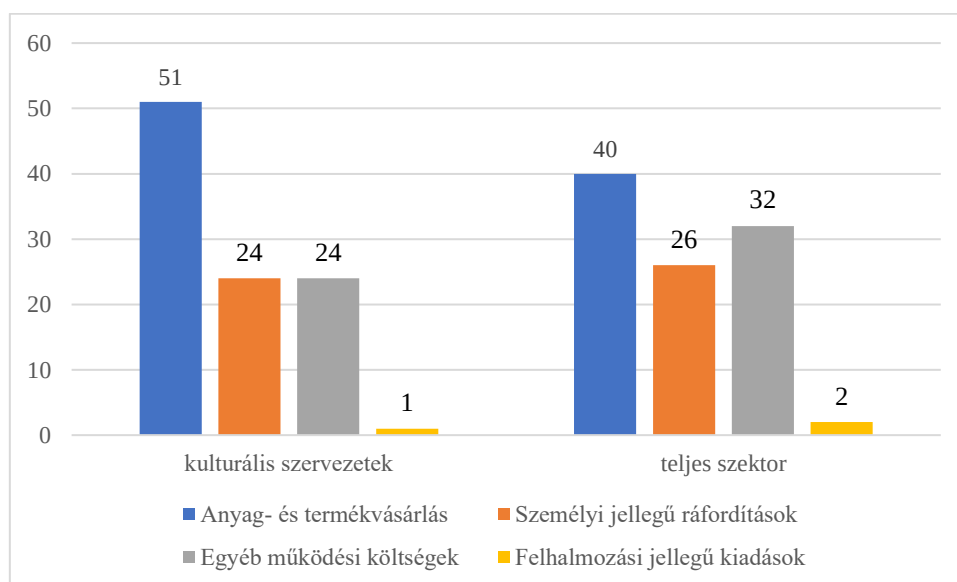

A 2016-ra vonatkozóan a szektor összbevétele közel 1656 milliárd forint volt (2016-ban ez 1543 milliárd forint volt), ebből 227 milliárd a kulturális szervezetek bevétele.

A kulturális célú nonprofit szervezetek éves költségei és kiadásai közel 216 milliárd forintot tettek ki.

Ha nagyobb időtávban szemléljük szembetűnő a fejlődés, azonban a szektorhoz viszonyított arány jelentősen nem változott, a kulturális célú nonprofit szervezetek kiadásai 2002-ben elérték a 82 milliárd forintot (amely akkor a nonprofit szektor kiadásainak 12%-át tette ki), 2016-ban közel 216 milliárd forint volt a kiadás, amely a szektor kiadásainak 12%-át jelentette. Ha a kiadás szerkezetét vizsgáljuk, ahogyan a 8. ábrán láthatjuk, a kulturális célú szervezetek kiadásszerkezete némileg eltérő a szektor szervezeteihez viszonyítva, az anyag- és termékvásárlás volt a meghatározó tétel. Ennek lehet az az oka, hogy a kulturális szervezetek alkotótevékenysége igényli a magasabb anyag- és termékköltséget.

8. ábra A nonprofit szervezetek és a kulturális szervezetek kiadásainak arányai, 2016 (Forrás: KSH, 2018 az adatbázis alapján saját szerkesztés)

A foglalkoztatottságot tekintve is eltér a kulturális szervezeti kör a szektor egészétől. A főállású, teljes munkaidős foglalkoztatottal (is) rendelkező szervezetek aránya a kulturális szervezetek esetében 9,5%, a teljes szektort tekintve ez az arány 13,3 %. Vannak olyan területek, ahol ez igen magas, pl. szociális ellátás, gazdaságfejlesztés, oktatás.

Ha az önkénteseket mértékét vizsgáljuk, az önkéntes munka becsült időtartama és a számított önkéntesként foglalkoztatottak száma mutatók alapján is kiemelkedő a kulturális szervezetekhez kötődő önkéntes tevékenység, amely azt mutatja, hogy komoly társadalmi támogatottsága van ennek a szervezeti körnek. Ha a szektor egyéb szervezeteihez viszonyítunk, láthatjuk, hogy a szabadidő, hobbi és a szociális ellátás tevékenységi területen működő szervezetek esetében magasabb a számított önkéntesként foglalkoztatottak száma és az önkéntes munka becsült időtartama.

3. táblázat Az önkéntességre vonatkozó mutatók, 2016
(Forrás: KSH, 2018 alapján saját szerkesztés)

	Számított önkéntesként foglalkoztatottak száma	Az önkéntes munka becsült időtartama, millió óra
Kultúra	3 040	6,3
Vallás	669	1,4
Sport	1 978	4,1
Szabadidő, hobbi	3 318	6,9
Oktatás	1 734	3,6
Kutatás	286	0,6
Egészségügy	804	1,7
Szociális ellátás	7 543	15,8
Polgárvédelem, tűzoltás	439	0,9
Környezetvédelem	1 450	3,0
Településfejlesztés	779	1,6
Gazdaságfejlesztés	340	0,7
Jogvédelem	328	0,7
Közbiztonság védelme	1 790	3,7
Többcélú adományoztatás, támogatás	202	0,4
Nemzetközi kapcsolatok	287	0,6
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	614	1,3
Politika	108	0,2

A szervezeti tagságot tekintve azt gondolhatnánk, hogy a szervezeti tagsággal rendelkező kulturális szervezetek aránya magasabb, mint a teljes szektor szervezeteinek ezen mutatója, mivel a kulturális szervezetek körében magasabb a társas nonprofit szervezetek aránya, de nem, szektorszinten ez kiegyenlítődik, a teljes szektor szervezeteinek 61% rendelkezik tagsággal, a kulturális szervezetek esetében ez a 9068 szervezetből 5478 szervezet, tehát a szervezetek 60%-a. A tagság számának összehasonlításában sem kiemelkedő ez a szervezeti kör, ahogyan az alábbi, 3. táblázatban látható, számos egyéb területen sport, szabadidő-hobbi (ezek indokoltak is, hisz magas a szervezeti szám) magasabb a teljes taglétszám, de a szociális ellátás és a kutatás terén is. Az átlagos taglétszám is arra utal, hogy sok kisebb szervezet működik a kultúra területén. Ez fontos szempont lehet a szervezetek támogatási politikájának kialakításakor.

4. táblázat A tagsággal rendelkező nonprofit szervezetek magánszemélyekből álló tagságának egyes mutatói, 2016 (Forrás: KSH, 2018 alapján saját szerkesztés)

	Magánszemélyekből álló tagok száma (fő)	Magánszemélyekből álló átlagos taglétszáma
Kultúra	189 362	35
Vallás	26 642	101
Sport	486 964	63
Szabadidő, hobbi	785 689	87
Oktatás	49 957	53
Kutatás	142 694	255
Egészségügy	29 198	50
Szociális ellátás	392 303	227
Polgárvédelem, tűzoltás	22 624	31
Környezetvédelem	40 942	38
Településfejlesztés	66 368	39
Gazdaságfejlesztés	50 487	76
Jogvédelem	195 096	397
Közbiztonság védelme	78 256	41
Többcélú adományoztatás, támogatás	18 602	190
Nemzetközi kapcsolatok	70 916	150
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	1 236 672	480
Politika	23 710	84

A kulturális célú szervezetek a hazai kulturális kínálatban való megjelenésének vizsgálata érdekes és fontos kérdés lehetne, azonban ezt nehezíti, hogy nagyon összetett a kulturális szektor (közművelődéshez, közgyűjteményekhez, alkotóművészetekhez, előadóművészetekhez kötődő területek) és az egyes alterületek adatgyűjtései ezt korlátozottan teszik lehetővé. A kulturális statisztika közművelődési adatai alapján az megállapítható, hogy a 1438-as Jelentés a 2017-as évben folytatott közművelődési tevékenységről adatlapot kitöltő 5951 szervezet 40 százaléka alapítványi vagy egyéb pl. egyesület, szakszervezet formát jelölt meg. Ez a szám egy jelzés, azonban a tevékenység minőségi oldalára vonatkozóan nem sokat mutat.

Összegzés

Az adatok áttekintése révén megfigyelhettük a hazai szektor elmúlt két évtizedének változásait és azok mögött meghúzódó folyamatokat. Rámutathattunk a kulturális célú civil szervezetek néhány, a szektor egészéhez viszonyított különbségére, amelyek valószínűleg a kulturális

szervezetek tevékenységének jellegéből, a társadalmi támogatottságából, a hazai kulturális finanszírozási folyamatokból adódhatnak.

Ebből láthatjuk, hogy noha a nonprofit szektor közel 90%-át szervezeti típus szerint a klasszikus civil szervezetek alkotják, az ágazati meghatározottság és a társadalmi-gazdasági életben betöltött funkciók is nagyon fontosak, ha az oktatási vagy a szociális szervezeteket vettük volna a fókuszba, akkor is találhattunk volna specialitásokat. Ez az ágazati megközelítés azért lehet fontos, mert többet tudhatunk meg a nonprofit szervezetek egy-egy csoportjának a társadalomban, gazdaságban elfoglalt szerepéről, lehetőséget teremt a szektor mélyebb elemzésére, megismerésére. Hozzájárul ahhoz, hogy megváltoztassa azt a felfogást, hogy a nonprofit szektor homogén, egyformán kezelhető. Ezen túl a kultúrával foglalkozók (döntéshozók, irányítók) számára is fontos, hogy az állami és piaci szervezeti kör mellett látható legyen milyen súlyú és jellegű tevékenységet végeznek az kultúra területén működő nonprofit szervezetek.

Felhasznált irodalom:

- Báge Gusztáv – Hamza Lászlóné – Kovács Richárd – Lóránt Zoltán – Sepsey Tamás (2003): A nonprofit szektor működése és ellenőrzése. Budapest, Állami Számvevőszék
- Központi Statisztikai Hivatal (2018): A nonprofit szervezetek Magyarországon, 2016. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017 Statisztikai Tükör 2019. január 15.
- Központi Statisztikai Hivatal - STADAT (2019): A nonprofit szervezetek száma és bevétele szervezeti forma szerint (2005–) http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg005a.html Letöltés ideje: 2019. 01.25 20.05h
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1995): Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, Lester M. – Sokolowski, S. Wojciech – Anheier Helmut K. (2000): Social Origins of Civil Society. Baltimore, The Johns Hopkins University
- Salamon, Lester M. – Sokolowski, S. Wojciech – List, Regina (2003): Global Civil Society An Overview. Baltimore, The Johns Hopkins University. Institute for Policy Studies. Center for Civil Society Studies

Takács-Miklós Márta – Kary József:

A minőség kérdése a közművelődésben: rendszerek és sajátosságok

Absztrakt: A minőség stratégiai kérdéssé vált, egyre többet vár el a társadalom a közművelődési intézményektől és szervezetektől. Számos előnnyel jár a minőségirányítási rendszer kiépítése, a rendszer bevezetését követően szabályozottabb keretek között folyik a közművelődés, így átláthatóbbá válik a rendszer működése. A nagyobb szabályozottság nagyobb ellenőrizhetőséget is jelenthet, amely biztonságot nyújthat mind a közművelődési intézmény, mind a közművelődési alapszolgáltatásokat igénybe vevő felnőtt számára.

Az általános hatás – vagyis a végzett tevékenység rendszeres átgondolása és hatékonyságának növelése – terén viszont a minőségbiztosítás megjelenése és terjedése mindenképpen jót tesz az intézmények fejlődésének.

Tanulmányunkban részletesen foglalkozunk a közművelődésben a minőségbiztosítás rendszerére használt jogszabályok, valamint a megvalósításhoz szükséges intézményrendszer bemutatásával, amelyek a minőségbiztosítás elvének alkalmazásához nyújtanak segítséget.

Abstract: Quality has become a strategic issue, and society expects increasingly more and more results from public cultural institutions and organizations. After the establishment of the quality management system, community culture is conducted in a more regulated framework, thus making the operation of the system more transparent. More regulation can also mean more controllability, which can provide security for both the public education institution and the adult using basic education services.

On the other hand, however, the emergence and spread of quality assurance in the overall impact, that is to say, the systematic reflection and effectiveness of the activities carried out, has certainly benefited the institutions' development.

In our study we will present in detail the legislation used in community culture for the quality assurance system and the institutional system necessary for its implementation, which will help to apply the principle of quality assurance.

Bevezető

A minőség stratégiai kérdéssé vált, egyre többet vár el a társadalom a közművelődési intézményektől és szervezetektől. A megfelelő minőség döntően befolyásolja a szolgáltató (vagy gyártó) piaci jelenlétén túl annak árszínvonalát, sőt, akár létét vagy nemlétét is.

A minőségirányítási rendszer kiépítését követően **szabályozottabb keretek között** folyik a közművelődés, így átláthatóbbá válik a rendszer működése. A nagyobb szabályozottság nagyobb ellenőrizhetőséget is jelenthet, amely biztonságot nyújthat mind a közművelődési intézmény, mind a közművelődési alapszolgáltatásokat igénybe vevő felnőtt számára. Az általános hatás – vagyis a végzett tevékenység rendszeres átgondolása és hatékonyságának növelése – terén viszont a minőségbiztosítás megjelenése és terjedése mindenképpen jót tett az intézmények fejlődésének (Sz. Tóth 2004, 394).

A minőségirányítási rendszerek **mintákat, eszközöket és módszereket adhatnak** a szervezet irányításának legjobb megvalósításához. Tény ugyanakkor, hogy egy szervezet irányítása akkor lesz igazán sikeres, ha az emberek egyetértésével működik: ha egyetértés van abban, hogy milyen közös célokat tűzzenek ki és hogyan dolgozzanak együtt; ha a vezető figyelembe veszi az emberi természetet, a tévedések lehetőségét, ha kompromisszumokat keres és konszenzusra törekszik; számol az emberi törekvésekkel: az önmegvalósítás vágyával, az elismerés iránti igénnyel és a pozíciók megszerzésére való törekvéssel. Bármelyik rendszert is valósítjuk meg, a kulcskérdés az emberek minőségközpontú gondolkodása, aminek kialakulása hosszú folyamat (Bálint 2007,9). Fontos továbbá az is, hogy a minőségközpontú gondolkodás minőségközpontú cselekedetekben valósuljon meg. A minőségközpontú cselekedetek tovább erősítik a minőségközpontú gondolkodást, ami e cselekedetek napi gyakorlattá válásához, a minőségközpontú működés kialakulásához vezet.

A minőségbiztosítás elvének alkalmazásához nyújtanak segítséget a közművelődésben minőségbiztosítási rendszerre használt **jogszabályok**⁶, valamint a megvalósításhoz szükséges **intézményrendszer**⁷.

Minőség fogalma, különös tekintettel a közművelődési rendszerekre

A **minőség** megfogalmazása, értelmezése a minőségbiztosítás, minőségirányítás fejlődésével folyamatosan változott.

Kezdetben **valamely előírásnak, szabványnak való megfelelést értették ezen fogalom alatt**, velejárója az utólagos minőségellenőrzés volt.

Ez a felfogás egészen az **I. világháborúig uralkodott**, ezt követően – elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban – kezdett tért hódítani az a minőségértelmezés, amely szerint a termék piaci elvárásnak való megfelelése jelenti a minőséget.

A **II. világháború után** Japánban és Nyugat-Európában elterjedt nézet szerint a minőségi termék a konkrét felhasználó konkrét igényeinek felel meg (Tamás 1999, 13).

Később, az **1980-as években** megjelent a **vásárló látens, ki nem mondott elvárása** is, amelynek hátterében az a feltevés áll, hogy a vevő körülbelül tudja, mit akar, de ezt nem képes pontosan körülhatárolni, így helyette más találja ki, mi a felhasználói cél.

Az **iparban** a minőség biztosítása, ellenőrzése nem kérdéses. A vállalatok „egyszerű” helyzetben vannak, ugyanis egy adott iparágon belül a minőség meghatározása szabványok szerint történik. Bár a minőség, minőségbiztosítás eredendően az ipar, kereskedelem szférájával kapcsolatosan merült fel, ezek a modern piacgazdaságban született minőségbiztosítási rendszerek megjelentek a **humánszolgáltatások**: a művelődés, az oktatás, a képzés területén is, és az ilyen jellegű feladatokat ellátó intézmények munkájának minőségalkotó fogalmait kezdték szabályozni.

Ma a minőségnek számos definíciója ismert, a **minőség egyrészt kiválóságot jelent**, a cél a legjobbnak lenni. Ezen fogalom objektivitását azonban számos tényező árnyalja, így kérdéses többek között az, mit is jelent a legjobbnak lenni, ki állapítja meg ezt a rangsort. A minőség ilyen

⁶ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről; 10/2010. (III. 11.) OKM rendelet a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség Díj” adományozásáról

⁷ Nemzeti Művelődési Intézet, szakértők

irányú megközelítése érhető tetten Közművelődési Minőség Díjban, amely részletesen bemutatásra kerül a tananyag második felében.

A minőséget másrészt azonosítják a nullhibával, főleg a termelésben, ahol könnyen megállapítható az előállított termék szabványtól való eltérése. A közművelődés területéről azonban ez nem mondható el, ugyanis jóval összetettebb, komplexebb, számos sajátos szereplővel, így ez a megközelítés nem igazán alkalmas a minőségfogalom kulturális intézményekre vonatkoztatott meghatározására.

Itt merül fel a kérdés, **mit értünk hiba alatt a közművelődésben**, amikor ugyanis a jogszabály csupán annyit ír elő: „*mindenki számára biztosítani kell a közművelődési tevékenységekben való részvétel lehetőségét*” (1997. évi CXL. törvény 1.§ (d.)). Kevésbé összetett a helyzet az oktatásban, például a szakképzésben, ahol azt jelenti, olyan szakmára kell képezni a tanulót, amelyre igény van, illetve olyan tudással kell a végzeteket kibocsátani, amely megfelel a munkaadó elvárásainak és elegendő a munkába álláshoz is (Modláné 1997, 14).

A helyzetet tovább árnyalja, hogy nem egységesíthetjük például a közművelődési intézményt látogató személyek elvárásait, képességét, hozzáállását. A felnőttek ugyanis más-más érdeklődési körrel, elvárással jelentkeznek például egy-egy programra, így elégedettségük sem egységesíthető, számszerűsíthető, így nehezen értelmezhető például a nullhiba elérése ebben a kontextusban.

Beszélhetünk egy úgynevezett üzleti fogalomról is, amely szerint a minőség „maradéktalan találkozás a vevő elvárásaival”, vagyis a minőség az, ha a vevő jön vissza, nem az áru (Palotay – Győri 1998, 7). Ez már jobban tetten érhető az közművelődésben, hiszen a látogató, ha elégedett, visszatér esetleg más programokra is, más amatőr alkotó, előadó-művészeti csoportoknak is tagjává válik, vagy másoknak ajánlja az adott intézményt.

A minőség a vevő kívánalmainak való megfelelésként is definiálható, vagyis a szolgáltatások teljességgel kielégítik mind a belső, mind a külső vevőket azáltal, hogy megfelelnek kimondott és kimondatlan elvárásaiknak (vö. Varga 2005).

Az előző meghatározáshoz hasonló a **minőség célnak való megfelelésként történő definiálása is**, amely a közművelődésben alkalmazva azt jelenti, hogy a kulturális intézmények a társadalmi fogyasztó igényeinek való megfelelésre törekszenek. Ha azonban tágabb értelemben közelítünk a célnak való megfelelés követelményéhez, akkor a társadalmi és gazdasági igények kielégítéséről, valamint a kulturális szolgáltatást igénybe vevő személy sikeres személyiségformálódásáról, új élményekkel gazdagodásáról kell beszélnünk.

A minőség **követelményeknek⁸ való megfelelést** is jelent, amely követelményeket megfogalmazhatnak jogszabályok, előírások, szerződések és az ezek teljesülésére vonatkozó megállapítások objektívek, nem függnek az egyéntől (Bálint 2007, 47).

Jakab szerint egy vállalat minőségelvű működésekor nem elegendő a felsorolt elvek közül csupán egyet-egyet figyelembe venni, meglátása szerint a következő **négy szempont** szem előtt tartása elengedhetetlen a mikro szintű (szervezeti) megközelítésben: vevői elégedettség, biztonság, megbízhatóság, alacsony előállítási költség.

a., A legfontosabb a **vevők elégedettségének elérése**, mégpedig azért, mert a termék-előállítás végeredménye az igények kielégítése, vagyis a termék megfelel a vevő kívánalmainak.

b., A következő szempont a **biztonság**, vagyis az, hogy az adott termék/szolgáltatás alkalmas legyen a használatra, vagyis feleljen meg a kitűzött célnak.

c., A korábban már említett nullhibával azonosíthatjuk Jakab harmadik szempontját, a **megbízhatóságot**, amely hibátlan működés jelent a használat során.

⁸ Követelmény lehet például a lakosságszámra jutó kulturális programok aránya.

d., A negyedik tényező, az alacsony előállítási költségek igénye a **költséghatékonyság** kérdését veti fel. A közszféra jellemző problémája, hogy az üzleti élet ezen minőségszegmensét nem ragadja meg megfelelően. A közszférát ugyanis sokan azért tekintik közösséginek, mert ott nem lehet profitot elérni, holott ez nem teljesen igaz. Sőt, azért is lenne fontos figyelembe venni az üzleti szempontokat is, mert a közszféra esetében adóbevételek felhasználásáról van szó, ahol nem utolsó szempont a takarékoskodás és az alacsonyabb előállítási költségek szem előtt tartása (Jakab 2003, 141).

Véleményünk szerint a **négy tényező közül talán a vevőelégedettség követelménye a leginkább meghatározó a közművelődésben**. A közművelődési intézmény partnereinek elégedettsége a közművelődési alapszolgáltatásokkal szembeni elvárások és az észlelt teljesítmény függvényében alakul, így összegezve azt, milyen mértékben elégítette ki az igényeiket, elvárásaikat a nyújtott szolgáltatás.

A biztonság és a megbízhatóság a hibátlan „működés” követelményére utal, a nyújtott szolgáltatásnak a közművelődés területén folyamatosan magas színvonalúnak kell lennie. Ennek biztosítására szolgál az önértékelés, amely hitelesítő folyamatként tanúsítja a közművelődés minőségét.

A kulturális szolgáltatások minőségének értelmezésében kezd teret nyerni a minőség felhasználói alapú értelmezése, amit Parányi – Lakardy „*vevő kívánalmainak való megfelelés*”-ként definiált (Parányi – Lakardy 1997, 9). Ezen felfogás szerint a kulturális tevékenység minősége a felhasználói követelményeknek való megfelelést jelenti, vagyis a minőség meghatározásának egyetlen feltétele az, hogy az eladó képes legyen a vevő igényeit, elvárásait kielégíteni.

Még nem köszöntött be az **érték alapú megközelítés korszaka**, amikor meghatározott tulajdonságú terméket vagy szolgáltatást ajánlanak a vevőnek elfogadható áron (Tenner – DeToro 1996, 40). Ez talán akkor következik be, amikor tökéletes piacon és teljesen individualizált társadalomban élünk majd, amelyben a vevők racionális és szuverén döntése egyszerűen kiszelektálja azt a termelőt vagy szolgáltatót, amely nem a megfelelő minőséget nyújtja. Ezekről ugyanis elfordulnak a vevők, így tönkremennek, vagy rákényszerülnek a jobb minőségű termelésre/ szolgáltatásra.

Polónyi szerint a piac minőségbiztosító hatásának érvényesüléséhez **nincs szükség ideális piacra**, elegendő, ha nem akadályozott és nem túl drága információkat szerezni egy adott termék minőségéről, sok szolgáltató van, a vevők pedig nincsenek akadályozva döntéseikben. Itt nincs szükség még minőségbiztosításra, de minél bonyolultabb a termék és szolgáltatás (tehát minél nehezebb információt szerezni a termékről), annál inkább szükség van olyan „rásegítő” szervezetekre, mint a fogyasztóvédelem, a szervezett minőségvédelem (Polónyi 2006).

A legtökéletesebb minőségbiztosítás a jól működő piac lenne, amelyben nem lenne szükség semmilyen rásegítő szervezetre. Felmerül azonban a kérdés, **mennyire szervezhető meg a kulturális élet teljesen piaci elveken**. A kulturális és képző intézmények ugyanis nem gyárak, amelyek működtetését a tulajdonos kizárólag a profit maximalizálása érdekében alakítja. A túlzott ésszerűsítés ugyanis esetleg arra inspirálja az intézményeket, kerüljék például azokat a kulturális programokat, amelyek magukban hordozzák az aziránt tanúsított érdeklődés alacsony fokát, amely ilyen módon rontaná eredményességi mutatóikat, esetleg több szervezést igényelne, vagy az eredmények hajszolása közben esetleg figyelmen kívül hagyják a közművelődési tevékenység társadalmi hasznosságát.

Itt érezzük fontosnak kiemelni, hogy a minőségirányítási módszerek, eljárások nem a kulturális szolgáltatások minőségét biztosítják, inkább a **folyamatok ésszerűségét, racionalizálását segítik elő**. A kulturális programokon való részvétel fejleszti a kulturális tudatosságot, a

felnőttképzés tudatosítja, hogy a tanulás az egész életen át tart, ismereteink folyamatosan fejleszthetők, mindez azonban a minőségirányítási rendszerek alkalmazása esetében (szinte) teljesen háttérbe szorul. A kulturális programok minőségének mérése nehezen illeszthető be a minőségirányítási rendszerekbe éppen annak sajátos kimenetele miatt, amely az érdeklődők motiváltságának, nyitottságának és sok más egyéb, befogadóra ható külső körülménynek is függvénye.

A közművelődési intézmény szolgáltatása még a legprofesszionálisabb marketingmunka, és a legtokéletesebb szolgáltatási körülmények ellenére is csupán olyan minőségű, amilyen minőségűnek azt a fogyasztók, igénybevevők érzékelik. Ezt a jelenséget hívjuk **észlelt minőségnek**. Az észlelt minőség eredménye két tényezőből áll össze, melyek erősíthetik, vagy kiolthatják egymást. Egyrészt a vevőink előzetes elvárásai befolyásolják, amely elvárások főként az intézmény saját kommunikációjából, imázsából, reklámjaiból, összességében ígéreteiből táplálkoznak (elvárt minőség). Amennyiben az ígéretetek túlzóak, akkor ez irreális, és teljesíthetetlen előzetes elvárásokhoz vezet, ha pedig túl szerények, visszafogottak, akkor könnyen megeshet, hogy maga az intézmény riasztja el a potenciális vásárlót. Itt is az arany középút, a csábító, de korrekt tájékoztatás a célravezető megoldás (Cserpes 2011, 18).

Az észlelt minőség másik összetevőjét a szolgáltatás igénybevevőjének azon tapasztalatai jelentik, amiket a szolgáltatás igénybevétele közben megismer (**tapasztalt minőség**). A fogyasztó megismeri, és megítéli az intézmény szakmai munkáját, a kiadványokat, a környezetet. Különösen fontos a fizikai megjelenés. Adott szolgáltatás környezetével kapcsolatban a fogyasztóknak előzetes elvárásai vannak, s ha a környezet ennek nem felel meg, akkor a szolgáltatás minőségének megítélésére ez negatívan hathat. Hiába a legjobb szakember, ha a szolgáltatást igénybe vevő ócska bútorokkal, foltos falakkal, koszos folyosókkal találkozik, annak a szolgáltatásnak a megítélése nagyon nehezen fordítható pozitívba.

A kétféle tapasztalás aztán összemosódik, lecsapódik a vásárló elméjében, s ebből alakul ki a szolgáltatásra vonatkozó végső ítélet, ami akár szöges ellentétben is állhat az egyébként objektív módon megtapasztaltakkal (Cserpes 2011, 18).

Fontos a minőség kapcsán szót ejtenünk a **rés-modell**ről. Amennyiben a fogyasztó által észlelt minőség, s aközött, amilyennek az intézmény a szolgáltatását tartja, eltérés mutatkozik, avagy rés keletkezik, hibajavítási tevékenységeket kell elindítani. Ez a tevékenység mind a szolgáltatás valamilyen irányú megváltoztatására, fejlesztésére, egyúttal a fogyasztói panaszok kezelésére irányulnak.

Az ún. rés-modell szerint hat okból jöhet létre ilyen eltérés, amely pontok egyúttal a hibajavítás beavatkozási területei is:

1. Ismereti rés (a szervezet nem ismeri jól a vevőigényeit)
2. Teljesítési rés (a vevő minőségi elvárásai különböznek a tapasztalásától)
3. Belső kommunikációs rés (a szervezet kommunikációja mást ígér, mint amit teljesíteni tud)
4. Észlelési rés (a vevő másként érzékeli a kapott szolgáltatást)
5. Értelmezési rés (a vevő nem úgy értelmezi a szolgáltató kommunikációját, mint az gondolta)
6. Szolgáltatási rés (a vevő elvárásai és a kapott szolgáltatás különböznek)

A rés-modell (GAP-modell) központi eleme az **6. számú rés**, ekkor ugyanis a vásárló nem azt a szolgáltatást kapta, mint amit elvárt. Ez tehát a egyrészt a legsúlyosabb problémahelyzet, amellyel egy szolgáltató találkozhat, másrészt e rés „méretét” a másik öt rés csökkentésével minimálisra lehet csökkenteni (Becser 2008, 7).

A szolgáltatási rések, ezáltal a vevői elégedetlenség a szervezet szolgáltatási folyamataiból előre jelezhető. Az előrejelzés eszközeként az ún. **SERVQUAL modellt**⁹ alkalmazzák, amelynek célja, hogy egy általánosan alkalmazható, a szolgáltatás minőség mérésére használható eszközként funkcionáljon.

A modell öt olyan dimenziót határoz, melyek együttes elemzésével leírható egy adott szolgáltatás szolgáltatásminősége¹⁰. A jellemzők megléte, vagy hiánya kérdőíves módszerrel vizsgálható, a mért dimenziók:

- Technológia,
- Belső megjelenés,
- Pontosság,
- Bizalom és biztonság,
- Empátia.

⁹ Zeithalm V. A. – Parasuraman P.- Berry L. L. nevéhez köthető a modell.

¹⁰ Kézzelfoghatóság: A társaság létesítményének, felszereléseinek, személyzetének és kommunikációs eszközeinek megjelenése.

Megbízhatóság: A társaság képessége, hogy az ígért szolgáltatást pontosan és megbízhatóan nyújtja.

Fogékonyosság az ügyfél igényeire: A társaság hajlandósága, hogy az ügyfeleknek készségesen segítsen, és azonnali szolgáltatást nyújtson.

Szavatolás, bizalom: A társaság munkatársainak ismerete, tudása, udvariassága és képességük, hogy bizalmat és megbízhatóságot közvetítsenek az ügyfelek irányába.

Empátia: A személyre szabott „gondoskodó” figyelem, amelyet a társaság az ügyfelek irányába fejt ki (Cserpes 2011, 19).

A modell ugyan alapvetően üzleti vállalkozások szolgáltatásainak mérésére szolgál, ám a kérdéseknek a közművelődési tevékenységekre igazításával a közművelődési intézményrendszerben is használható mérőeszközt kapunk, melynek segítségével megelőzhető a komolyabb szolgáltatási rések kialakulása (Cserpes 2011, 20).

1. Egyrészt, a szolgáltatás előállításában maga a vevő is részt vesz, így tehát a szolgáltatás előállítói közvetlenül is kapcsolatba kerülnek a vevővel.
2. Másrészt, a termék, vagyis a szolgáltatás tárgya, a termelési folyamat végtermékével, az áruval szemben, nem kézzelfogható, magát a terméket nem tudjuk kézbe venni, a szolgáltatást nem tehetjük a fiókba, hogy holnap ismét elővegyük (Jakab 2003, 140).
3. Harmadrészt, a szolgáltatások ritkábban ismétlődnek, mint a termelő tevékenységek, ugyanis egy szellemi végtermék, tudásátadás milyenségét számos tényező befolyásolja, például a felnőtt előképzettsége, érdeklődése, motivációja.

Fontos még megemlíteni a **vásárlói panaszokat**, amelyek jellemzően a fentebb említett résmodell valamely eleméből származhatnak. A panasz segíthet a munkánk minőségének javításában, mivel tárgyszerű indikátora annak, hogy valamely folyamat nem működik az elvárható módon. A panasz ugyanakkor nem csupán visszajelzés, de megoldandó probléma is, amit úgy kell kezelnünk, hogy a negatív eseményt pozitív megoldássá fordítsuk át nem csupán a panaszt tevő, de a saját magunk számára is. (Cserpes 2011, 21).

A közművelődési intézmény esetében a **panaszkezelés különösen kényes kérdés lehet.**

- A munkatársak mind **munkaszocializációjuk** (közalkalmazottiság), mind esetleges **elkötelezettségük** okán különösen érzékenyek saját munkájukkal kapcsolatban, így a panaszhelyzetet hajlamosak személyes támadásként megélni.
- Meg kell jegyeznünk, hogy ez a lehető **leghelytelenebb hozzáállás**, hiszen pillanatok alatt sokat ronthatunk a szervezetünk megítélésén. Elengedhetetlen ugyanis a panaszok helyükön kezelése szolgáltatás nyújtás esetén¹¹. A panaszos vásárló élvezzi a kiemeltnek tűnő figyelmet, s talán még hozzá is járul saját kapcsolatrendszerével a képzés, rendezvény sikeréhez (Cserpes 2011, 22).

Hasonlóságok és eltérések a szolgáltató- és termék-előállító és közművelődési intézmények között

Ahhoz, hogy megérthessük a közművelődés világának minőségirányítási sajátosságait, tisztáznunk kell, milyen főbb hasonlóságok és eltérések fedezhetők fel a szolgáltató- és termék-előállító, illetve a termelő-szolgáltató és közművelődési intézmények között. A közművelődés hagyományos termelési tényezőktől való eltérése kapcsán felmerül az a kérdés, hogyan lehetséges azonos jellemzőket találni a termelő-szolgáltató vállalatok és a közművelődési intézmények tevékenységének minőségirányítási fogalmai között.

Megállapíthatjuk, hogy a közművelődési tevékenység néhány tekintetben hasonló a termelő, szolgáltató szféra folyamataihoz, míg más területeken viszont jelentős eltérések fedezhetőek fel.

Sokkal nehezebb egy tevékenység akkor végezni, biztosítani, ha nem terméket, hanem szolgáltatást kell nyújtatunk. A közművelődési intézmények által végzett tevékenység **szolgáltatásnak** minősül, amely több szempontból különbözik a **termék-előállítástól**.

A szolgáltatás minősége tehát ingadozó, ami az egyediségből fakadó jellemző. Az a személy, aki a szolgáltatást nyújtja sem képes rá, hogy mindig ugyanolyan módon tegye ezt, hiszen nem gép, hanem ember, emellett a vásárlókra, fogyasztókra gyakorolt hatás is mindig különböző (Cserpes 2011, 16). Ezek a különbségek is alátámasztják, hogy nem egyszerű az alapvetően termék-előállításra létrehozott minőségirányítási rendszereket a szolgáltatásnyújtásra és azon belül különösen a közművelődés világára adaptálni. Itt ugyanis maga a vevő is nagymértékben hat a szolgáltatásnyújtás folyamatára és eredményére, amely jóval elvontabb, hiszen valamilyen tudástöbbletet hoz létre, mindezekből kifolyólag sokkal inkább különbözik a többi nyújtott szolgáltatástól.

A szolgáltatástermék tehát számos jellemzővel bír, ami megnehezíti az eladását. Ezekből a jellemzőkből az következik, hogy a szolgáltatásnak az általunk elképzelt minőségen túl van egy ún. **észlelt minősége**, vagyis az a minőség, amilyennek a vásárló éppen azt találja, s amely minőségérzet egyáltalán nem bizonyos, hogy találkozik saját elképzeléseinkkel. Emiatt a vásárló egy szolgáltatás igénybevételét mindig kockázatosabbnak érzi, mint egy hagyományos termék beszerzését, a szolgáltatást nyújtó szervezetnek pedig az a feladata, hogy ezt a kockázatérzetet, vagy bizonytalanságot a lehető legnagyobb mértékben feloldja (Cserpes 2011, 16).

Felmerül a kérdés, **mi is tekinthető szolgáltatásnak** egy közművelődési intézmény tevékenysége kapcsán. Általánosságban a közművelődési tevékenységet tekintjük

¹¹ Nem kerül ugyanis semmibe, ha a képzésünkről későn értesülőköt azonnal felvesszük a levelezőlistánkra, s egy következő képzésről külön figyelmeztető üzenetet küldünk számára. Vagy a zárva talált kiállítás, lekésett koncert miatt panaszt tevőnek személyes információt, esetleg kedvezményt ajánlunk a következő eseményekre.

szolgáltatásnak, bővebben a közművelődési alapszolgáltatások körét. Közművelődési tevékenység a polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúraelsajátító, művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg (1. számú melléklet a 1997. évi CXL. törvényhez, r. pont).

Részletesebben a közművelődési alapszolgáltatások tekinthetők szolgáltatásnak, ahogyan azt az 1997. évi CXL. törvény is rögzíti:

- „a) művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása,*
- b) a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése,*
- c) az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása,*
- d) a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása,*
- e) az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása,*
- f) a tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása, valamint*
- g) a kulturális alapú gazdaságfejlesztés” (1997. évi CXL. törvény 76. §(3)).*

A közművelődés rendszerében is beszélhetünk **eladóról és vevőről**.

Az egyik oldalon, **eladóként** a közművelődési intézmény vagy a közösségi szintér áll. A 1997. évi CXL. törvény rögzíti ugyanis, hogy *„a települési önkormányzat a közművelődési alapszolgáltatások folyamatos hozzáférhetősége érdekében ... közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít”* (1997. évi CXL. törvény 77. §(1)). *„Megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben a települési önkormányzat közművelődési intézményt biztosít. Községben az önkormányzat közösségi színteret vagy közművelődési intézményt biztosít”* (1997. évi CXL. törvény 78/I. § (1)).

A másik oldalon a közművelődési szolgáltatást igénybe vevő **fogyasztó** helyezkedik el, aki lehet gyermek, vagy felnőttkorú egyaránt.

A közművelődési célcsoport az intézményeket és szolgáltatásokat valóságosan, vagy potenciálisan használó olyan csoport, amely a különböző közművelődési szolgáltatások címzettje, elsődleges használója; a közművelődési intézmény, szervezet által szolgálható közönségből valamely szempontból kiemelt közösség. Más megközelítésben az a piaci, fogyasztói réteg (látogatói kör/közönség) amelynek, akiknek az igényeit az intézmény kielégíteni szándékozik, akiket a szolgáltatásokkal megcéloz. A közművelődési intézmények kettős piacon tevékenykednek, a látogatói célcsoport mellett kitüntetett szerepet kell szánni a támogatóknak, fenntartónak is (Nemzeti Művelődési Intézet, 2015, 20).

A közművelődés esetében ugyanakkor megjelenik a látens igények kielégítése. A nyilvánvaló célcsoport mellett felbukkan számos rejtett célcsoport is, akik megkerülhetetlenek, ugyanakkor elvárásaik akár ellentétben is állhatnak az elsődleges célcsoportéval. Ilyen rejtett célcsoport lehet a fenntartó, az intézmény partneri köre, a támogatók, adományozók, a környezet más önkormányzatai, közhivatalok, amelyek befolyásolják a működést, a pályázatok irányító hatósága, kiíró, lebonyolító szervezete, a közművelődési intézményrendszer irányítása, de végső soron az egész szakma, az összes adófizető állampolgár, az egész társadalom (v. ö. Cserpes 2011).

A közművelődés rendszere a termelő vállalatokhoz hasonlóan szintén vevők, partnerek igényeit elégíti ki, valamint hasonlóság az is, hogy olyan folyamatokból és részfolyamatokból áll, amelyek jellemzője a változékonyság, és amelyekhez tárgyi és emberi erőforrásokat használ. Emellett azonban számos különbséget is felfedezhetünk a két terület között.

A termelő-szolgáltató vállalatok esetében nem nehéz kidolgozni a minőségirányítás stratégiáját, hiszen a vevők kikényszerítik a minőséget, ugyanis azt a terméket választják,

amelyben jobban bíznak. A piaci, vagy „forprofit” szolgáltatók, szereplők célcsoportja a szegmentáció során viszonylag jól összehangolható társadalmi csoportokká áll össze, addig az állami fenntartású és civil szervezetek jóval komplexebb célcsoport igényeinek figyelembevételével dolgoznak (Cserpes 2011, 16). A közművelődésben nem egyértelmű, **milyen elvárásoknak kellene megfelelni**, és – mivel „befektetésünk” eredményessége csak jóval később derül ki, ha egyáltalán kiderül – legjobb szándékunk, szaktudásunk ellenére sem biztos, hogy hatékonyak lehetünk (Pecsenye 1999, 87). Ennek hátterében áll az a körülmény, a közművelődési alapszolgáltatások esetén a termeléstől eltérően az emberi kapcsolatok jóval nagyobb jelentőségűek, hangsúlyosabb elem a partnerekkel való kapcsolat, ezért a külső kudarc esélye nagyobb, akárcsak egyéb területeken pl felnőttképzés (Márkus, 2010). Lényegesen nagyobb a folyamatok változékonysága, mert igen nagy a különbség az egyes szolgáltatások nyújtói és az adott szolgáltató által nyújtott szolgáltatások között. A közművelődés eredményessége és megtérülése rövidtávon csak részben ítéltető meg, mivel sokszor több év is eltelik például egy élethosszig tartó tanulás jegyében megszerzett felnőttképzési tanfolyam megtervezése és megvalósítása, illetve a megtanultak alkalmazása között.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- Bálint Julianna (2007): Minőségfejlesztés az oktatásban. Gyakorlati útmutató oktatási intézmények számára. Budapest, Verlag Dashöfer Szakkiadó Kft.
- Becser Norbert (2008): Szolgáltatásminőség modellek. 89. sz. Műhelytanulmány. Budapest, Corvinus Egyetem. Elérhető: <http://edok.lib.uni-corvinus.hu/277/1/Becser89.pdf>
- Cserpes Attila (2011): Marketing és menedzsment a közművelődésben. Zalaegerszeg, Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ.
- Jakab Tamás (2003): A tanulás értékelése és akkreditációja – minőségbiztosítás és felnőttoktatás. In: Heribert Hinzen – Horváthné B. Mária – Koltai Dénes – Németh Balázs (szerk.): Magyar – német együttműködés az európai partnerségben. Budapest – Pécs, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 138 – 143. p.
- Márkus Edina (2010): A felnőttképzési szolgáltatások szerepe. Elvárások és valóság. In: Juhász Erika – Szabó Irma (szerk.): Nemzetnevelés – felnőttnevelés – közművelődés. Debrecen, Csokonai Kiadó – Debreceni Egyetem – Kultúrász Egyesület 238-244.
- Modláné Görgényi Ildikó (1997): A képzés minőségbiztosítása. Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem Műszaki Pedagógiai Tanszék, Magyar Szakképzési Társaság, Nemzeti Szakképzési Társaság
- Nemzeti Művelődési Intézet (2015): Fogalomtár a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség Díj” elnyerésére benyújtott pályázatokhoz elektronikus változat. http://www.nmi.hu/storage/files/files/2015/Fogalomt_r_2015_v_gleges_20150310.pdf (2017. december 4. 17.00 h.)
- Palotay Kata – Győri Pál (1998): A TQM elmélete és gyakorlata. Budapest, IMSYS Vezetési és Tanácsadó Kft.
- Parányi György – Lakárdy Zsolt (1994): A minőség tervezése, szervezése a kis- és középvállalkozásoknál. Budapest, Glob Info Alapítvány

- Pecsénye Éva (2002): Minőségfejlesztés. Segédanyag oktatási intézmények számára. Kézirat
- Polónyi István (2006.): A munkaerőpiacra orientált felsőoktatási minőségbiztosítás. In: Uő. (szerk.): A felsőoktatás minősége. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet. 10 – 39. p.
- Sz. Tóth János (2004): Akkreditáció a felnőttoktatásban. <http://www.eaeabudapest.hu/7/71.htm> (2017. 12. 14h)
- Tamás Gyula (1999): Az EFQM-től a 2Q-ig avagy a minőségbiztosítás egyik lehetősége a közoktatásban. [Minőségfejlesztő Közoktatás Veszprém megyében sorozat 1. kötet], Veszprém, k. n.
- Tenner, Arthur. R. – DeToro, Irving J. (1996): Teljes körű minőségmenedzsment. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- Varga Emilné Szűcs Edit (2005): Minőségmenedzsment. Debrecen, Campus Kiadó

Oszlánczi Tímea:

A közművelődés jogszabályi változásainak fő irányvonalai

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek társadalmi és gazdasági jelenségeire való válaszként a közművelődés területe is egyre inkább követelte az ágazaton belüli fejlesztéseket, átalakulásokat, számos szakember megemlíti, hogy a rendszerváltozás a közművelődés területén nem következett be az 1989-90-es folyamatok keretében (Beke, 2007; Miklósi és Oszlánczi, 2010; Juhász, 2016). Erre is reflektálva indult el egy olyan fejlesztési folyamat 2012-től, amely az akkori Magyar Művelődési Intézet, a felsőoktatás számos közművelődési képzést nyújtó intézménye és a közművelődés meghatározó intézményei által generálódott. Ennek eredményeként a közművelődési terület nagyarányú fejlesztésének egyik alapvető eszköze a területre vonatkozó, törvényi szintű új jogi norma megalkotása, valamint az ehhez kapcsolódó részletszabályok kidolgozása a delegált jogalkotás területén, továbbá a helyi közművelődési rendeletek módosító irányvonalainak pontos és részletes meghatározása. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 2017. évi LXVII. törvény által történő módosítása garanciát szolgáltatott a minőség biztosítására, valamint a helyi szükségletek és igények figyelembevételére. (Váradi és Várnagy, 2001; Ponyi, 2015 és Juhász, 2016)

Az ágazati törvényben megjelenő főbb változások elemzése három nagy szakmai tartalmat megjelenítő témakör köré csoportosítva kerül bemutatásra. A közművelődés keresleti és kínálati átalakulásának tendenciáira reagálva részletesen kidolgozásra került a közművelődés szervezeti háttere, a közművelődés tevékenységrendszere, valamint a közművelődési szakemberekre vonatkozó joganyag. Jelen tanulmányunkban ez a három szakmai tárgykör köré csoportosítva kívánjuk bemutatni azt a jogalkotási folyamatot, amely a közművelődési szabályanyag jelenlegi állapotát eredményezte, nem mellőzve azok összehasonlító elemzését sem.

A közművelődés intézményrendszere

Már az 1949. évi XX. törvény eredeti szövege is alapvető jogként deklarálta a művelődéshez való jogot, a Magyar Népköztársaság is rendelkezett arról, hogy a dolgozók művelődéshez való joga „a népművelés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, közép- és felsőfokú oktatással, a felnőtt dolgozók továbbképzésével és az oktatásban részesülők anyagi támogatásával” megvalósuljon (1949. évi XX. tv. 48. § (1)-(2) bekezdés). Ennek leképeződése volt a közművelődésről szóló első, az 1976. évi V. törvény preambulumban foglaltak is, mivel alapvető célként tűzte ki a művelődés jogának biztosítását, valamint hogy gondoskodjon állampolgárai művelődési lehetőségeiről. Annak érdekében, hogy az állam a jogszabály által meghatározott közművelődési feladatokat megvalósítsa, „... közművelődési célokat szolgáló intézeteket, vállalatokat (a továbbiakban együtt: intézmény) létesít és tart fenn”. (1976. évi V. tv. 19. § (1) bek.)

A törvény a közművelődést szolgáló intézményeket az alábbi csoportokra osztotta:

- a közművelődés helyi – esetenként területi – alapintézményeiként megjelölt művelődési otthonok és közművelődési könyvtárak,
- a közművelődés megvalósítását szolgáló általános hatókörű intézményként, illetőleg tevékenységként meghatározott könyvkiadás és -terjesztés, sajtó, rádió, televízió, illetőleg a filmgyártás és forgalmazás,
- a művészeti intézmények,
- tudományos intézetek és egyesületek,
- múzeumok,
- egészségügyi intézmények, testnevelési és sportszervezetek,
- a szórakoztatás intézményei. (1976. évi V. tv. 23-29. §)

A fenti felosztásból jól látható, hogy – bár a jogalkotó valamennyit a közművelődést szolgáló intézmények fejezet alatt jelenítette meg – az egyes intézménytípusokat kizárólag a közművelődésre gyakorolt hatásuk alapján rendezte csoportokba, de ezek közül a közvetlenül közművelődési tevékenység ellátására irányuló feladatkörrel kizárólag a művelődési otthonok és közművelődési könyvtárak rendelkeztek (Kovalcsik, 1987).

Az 1997. évi CXL. törvény eredeti formájában történő elfogadása idején annak mellékletében elhelyezve már adott egy definíciót arra nézve, hogy milyen feltételek együttes fennállása esetén töltheti be egy intézmény a közművelődési szerepkört. Eszerint közművelődési intézmény „a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv vagy egyéb fenntartású intézmény”. (1997. évi CXL. tv. eredeti közlönyállapot, 1. sz. melléklet o) pont) Ezt követően négy főcsoporton belül jelöli meg a szervezetek különböző formáit. Az alapintézmények különféle típusát létrehozva (művelődési otthon, ház, központ, szabadidő központ, közösségi ház, ifjúsági, illetve gyermekház, faluház), az oktatási és közművelődési, illetőleg egyéb feladatokat ellátó általános művelődési központokat, valamint az alapfeladat mellett közművelődési tevékenységet is ellátó sportlétesítmények, illetve egyéb, fenntartójától, működtetőjétől függő egyéb intézmények kategóriáját megjelölve (Sári, 2007). Az alapintézmények többféle formájának megjelenítése jelezte ugyan a szervezeti sokféleséget, azonban ez az új törvényben sem járt egyidejűleg azzal, hogy pontos keretek közé rendezze az egyes típusokat. Az intézmények mellett jelen lévő színterek önálló kategóriába történő sorolását az indokolta, hogy ezek az intézményekhez képest jelentősen alacsonyabb személyi és tárgyi feltételekkel rendelkező helyszínek voltak. „Már a törvény bevezetése utáni első empirikus vizsgálatok is rámutattak, hogy a régi és új formák, elnevezések, intézménytípusok a gyakorlatban együtt, egymás mellett élnek, az elnevezés és a tevékenyszerszerkezet, de még a fizikai adottságbeli különbségeket sem igen követik.” (G. Furulyás, 2005. 7. o.)

A törvény a feladatellátást a települési önkormányzat kötelező feladataként telepítette akképpen, hogy a helyi közművelődési tevékenység támogatása érdekében közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít. Megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben az önkormányzat feladatellátása során közművelődési intézményt, míg községekben az önkormányzat közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosított. A közművelődés helyi, lakossági képviselője érdekében településenként, fővárosi kerületenként legfeljebb hároméves időtartamra Közművelődési Tanács alakítását tette lehetővé.

A 2017. évi LXVII. törvénnyel módosított közművelődési jogszabály érdemben reagált az addig fennálló intézményrendszeren belül meglévő feszültségekre, a korszerűtlen szabályozásra, és taxatív módon megjelölve állította fel az egyes intézményi típusokat, megtartva mellette a szintéri formát is. Jelentős újításként említhetjük meg, hogy sor került az egyes intézménytípusokhoz – művelődési ház, művelődési központ, kulturális központ, többfunkciós közművelődési intézmény, népfőiskola, népi kézműves alkotóház, gyermek-, illetve ifjúsági ház, valamint a szabadidőközpont) – tartozó személyi, szakmai és infrastrukturális feltételrendszer részletes kidolgozásra is. A részletrendelkezések kidolgozását az 1997. évi CXL. tv. 100. § (3) bekezdés c) pontjában kapott felhatalmazás alapján a szakminiszterre delegálták, amelynek eredményeképpen 2018. július 17. napján hatályba lépett a 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.

Az új szabályanyag a közösségi színteret tekinti a feladatellátás alapegységének, amelynek meghatározását „a települési, kerületi közösségi művelődés szervezése, a közművelődési alapszolgáltatások biztosítása érdekében fenntartott, működtetett vagy erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő, jogi személyiséggel nem rendelkező intézmény vagy egyéb létesítmény, helyiségegyüttes, épület” formájában adja meg. (1997. évi CXL. tv. 78/H. §(1) bek.)

A közművelődés tevékenységrendszerének átalakulása

A közművelődési tevékenységek pontos, részletes szabályozása jelenti annak az alapvető garanciáját, hogy a közművelődés területére telepített célkitűzések, elvárások érvényre jussanak. A jogszabályokat áttekintve jól látható, hogy ez az egyes ágazati anyagokban nagyon különböző absztraktsági szinten jelent meg.

Az 1976. évi V. törvény szűkszavúan, saját maga szövegezése szerint is általános jelleggel („általános közművelődési feladatok” 11.§), erős ideológiai töltettel jelenítette meg azt a feladatkört, amelyet a közművelődést irányító és szervező szervezetek számára elképzelt. Elvárásként határozták meg, hogy valamennyi állampolgár tekintetében közreműködjenek az alábbiakban:

- a) „művelődési igények állandó fejlesztésében és kielégítésében, az alapműveltség kiegészítésében, az általános tájékozódási lehetőségek megteremtésében;
- b) az általános műveltség – a művészeti, társadalomtudományi, természettudományi, műszaki, mezőgazdasági, egészségügyi, testi és környezeti kultúra – rendszeres gyarapításában;
- c) a szocialista világnézet, az erkölcs, a magatartás, az életmód és az ízlés fejlesztésében;
- d) a politikai műveltség, a közéleti tevékenység fejlesztésében, az állampolgári ismeretek bővítésében;
- e) a munkakultúra, a szakmai képzettség rendszeres kiegészítésében és megújításában;
- f) a művelődési közösségek kialakításában és fejlesztésében; a szabad idő hasznos eltöltésének megszervezésében és a kulturált szórakozás feltételeinek megteremtésében;
- g) a kulturális alkotóképesség kibontakoztatásában.” (1976. évi V. tv. 11.§ a-g))

Az 1997. évi CXL. tv. elfogadása idején a jogalkotó a szakmai tevékenységek ellátási kötelezettségével megbízott települési önkormányzatok feladatát nem adta meg taxatív jelleggel, azonban azoknak már differenciáltabb, több szakmai elemet tartalmazó felsorolását adta. A tevékenység formáinak megjelölése során helyet kapott például az iskolarendszeren

kívüli tanulás, a települési környezet gondozása és gazdagítása, az egyetemes, a nemzeti, a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, művelődő közösségek tevékenységének támogatása, a helyi társadalom érdekérvényesítő szerepének elősegítése, de ide sorolta a szabadidő kulturális célú eltöltéséhez kapcsolódó feltételek biztosítását is. (1997. évi CXL. tv. 76.§ (2) bek.) A korábbi szabályozáshoz képest jelentős előrelépést jelentett, hogy a települési önkormányzatnak a feladatellátás során már jogszabályi felhatalmazás alapján lehetősége nyílt arra, hogy a felsorolt szakmai tartalmakon belül a helyi sajátosságokat figyelembe véve alakíthassa azt ki, hogy mit, milyen formában és mértékben lát el. (Juhász 2013)

A jelenleg hatályos jogi szabályozást eredményező törvénymódosítás homlokterében az ún. közművelődési alapszolgáltatások állnak, amelyek alapvető feladata, hogy a jogalkotói célkitűzések megvalósulásának letéteményesei legyenek. Vagyis az alapszolgáltatások rendszerének kimunkálása, és pontos szakmai tartalmakkal történő körülírása teszi lehetővé azt, hogy a törvény preambulumban megjelölt, az Alaptörvényből (Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)) levezethető célok érvényesülhessenek (a művelődéshez való jog érvényesülése, a nemzeti, nemzetiségi kulturális hagyományok megőrzése, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása, a polgárok életminőségét javító, értékhordozó tevékenységek támogatása stb.). Az 2017. évi LXVII. törvény általi módosítások eredményeképpen a törvény a közművelődési alapszolgáltatások rendszerét az alábbiak szerint határozta meg:

A közművelődési alapszolgáltatások:

- a) *művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása,*
- b) *a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése,*
- c) *az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása,*
- d) *a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása,*
- e) *az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása,*
- f) *a tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása, valamint*
- g) *a kulturális alapú gazdaságfejlesztés. (1997. évi CXL. tv. 76. § (3) bek.)*

Az egyes szolgáltatásokhoz rendelt szakmai tartalmak meghatározását a 20/2018. (VII.9.) EMMI rendeletben foglalt rendelkezések munkálták ki. A közművelődési alapszolgáltatások helyi igényeket szem előtt tartó, differenciált rendszerének kialakítása alapvető garanciát jelent a közművelődési szolgáltatások minőségbiztosítására (Kary et al. 2018). A jogalkotó már nem kizárólag lehetőségként ajánlja a települések figyelmébe – a helyi adottságokat, igényeket figyelembe véve – a megadott szolgáltatások közötti választást. Az új szabályozás kötelező feladatként jelöli ki a települési önkormányzatok számára a *'művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása'* alapszolgáltatási formát. Ennek megvalósulása érdekében a törvény pontos tartalmakat rendel az alapszolgáltatás megvalósításának mikéntjéhez, nevezetesen ide sorolja a művelődő közösség számára a rendszeres és alkalomszerű művelődési vagy közösségi tevékenységük végzéséhez szükséges helyszínbiztosítást, bemutatkozási lehetőségek teremtését, a művelődő közösségek számára fórum rendezését, ahol a feladatellátással kapcsolatos észrevételezési és javaslattevési jogukat gyakorolhatják. (1997. évi CXL. tv. 76. § (4) bek.) E kötelezésen túl a jogalkotó az egyes településtípusok teljesítőképességét figyelembe véve ad lehetőséget a helyi sajátosságok és helyi igények figyelembevételére azzal, hogy választási lehetőséget kínál az ezer fő

lakosságszám feletti települési önkormányzatoknak arra, hogy meghatározhassák azt, hogy a kötelező alapszolgáltatás teljesítésén túl bármelyik további, legalább még egy alapszolgáltatás teljesítését vállalják. Ötezer fő lakosságszám felett ez legalább kettő további közművelődési alapszolgáltatás megszervezésére való kötelezésre emelkedik, azzal, hogy a további két alapszolgáltatást szintén a helyi igények és lehetőségek figyelembevételével maguk jelölhetik meg. A lakosságszámhoz igazított alapszolgáltatások megszervezése során azonban kiemelte a jogalkotó a megyei jogú várost, valamint a főváros valamennyi kerületét, mivel itt nem biztosítanak mérlegelési jogkört, és a közművelődési alapszolgáltatások teljes körének megszervezését biztosítani kell.

A korábbiakhoz képest meghatározó előrelépést jelent, hogy kidolgozásra és elfogadásra került egy olyan koherens, szakmai tartalmakat részleteiben meghatározó szolgáltatási rendszer, amely a hozzáférés kapcsán differenciál a helyi teljesítőképesség, lehetőség és igény szerint, amellyel párhuzamosan meghatározza az ország valamennyi településén kötelezően ellátandó minimum standardot. Azonban a jelenlegi szabályozás ettől is tovább lépett, és összekapcsolta az alapszolgáltatások teljesítését a közművelődési intézményrendszer egészével, azzal hogy közöttük cél-eszköz viszonyrendszert állított fel, mivel a közművelődési alapszolgáltatások folyamatos hozzáférhetősége érdekében kell fenntartani és működtetni a korábbiakban bemutatott közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt. (1997. évi CXL. tv 77. § (1) bek.) A fenntartói és, működtetői kötelezés az állam, települési önkormányzat, nemzetiségi önkormányzat, önkormányzati társulás, valamint közművelődési megállapodás keretében egyház, egyéb szervezet vagy magánszemély irányában áll fenn. (1997. évi CXL. tv 77. § (2) bek.)

A közművelődési szakemberekre vonatkozó szabályanyag átalakulása

Gyorsan változó társadalmunkban felértékelődött az emberi erőforrás minősége, hiszen annak érdekében, hogy a társadalom tagjai megfeleljenek a kor és a munkaerőpiac elvárásainak, tudásuk és kompetenciáik fejlesztésére életük végéig szükség van (Oszlanczi és Simándi, 2013; Virág, 2013; Mogyorósi és Virág, 2015; Simándi 2018). A közművelődés alapvetően a helyi közösségek önálló kultúra- és ismeretsajátító tevékenységére épül, vagyis a kulturális szféra szakembereinek el kell sajátítaniuk a megfelelő szakmai végzettségekkel alátámasztott magas szintű szakmai tudást, amelyet tovább erősít a helyi lakossággal kialakított szoros kapcsolat és az ezek nyomán formálódó azonosságtudat (Harangi, 2000; Horváthné Tóth és Csimáné Pozsgovics, 2011).

A közművelődési szakemberek képzésének, tudásuk szinten tartásának és fejlesztésének igénye már a 70-es években is megjelent, amelyet az 1974. évi márciusi közművelődési határozat végrehajtása napirendre is tűzött. (Novák 1976) A közművelődést szabályozó 1976. évi V. tv. külön címszó alatt szerepeltette a közművelődés személyi és anyagi feltételeinek szabályrendszerét. A közművelődési szakemberek képzése során az állami oktatás keretein belül olyan szakemberek képzése volt elvárt, akik alkalmassá váltak a közművelődési tevékenység szervezésére és irányítására. Természetesen a kornak megfelelően ezeket a készségeket és képességeket – a hivatástudat, a szakmai felkészültség, az általános műveltség igénye mellett – „szocialista világnézetük alapján” (1976. évi V. tv. 34. § (1) bek.) gyakorolják.

Az 1997-ben elfogadott új törvény a miniszter ágazatot irányító feladat- és hatáskörébe delegálta a szakemberképzést, akképpen hogy a szám szerint kilenc jogkörből négy közvetlenül is kapcsolódott a szakemberek képzéséhez:

- „kiadja a közép- és felsőfokú szakmai képzés, minősített szakmai továbbképzés követelményeit,
- rendeletben határozza meg az egyes közművelődési munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési feltételeket,
- szabályozza az országos közművelődési szakértői engedélyek kiadását,
- a szakfelügyelet keretében ellenőrzi e törvény előírásainak, a közművelődési intézmények tevékenységére vonatkozó egyéb jogszabályoknak, szakmai követelményeknek a betartását és a központi támogatások felhasználását.” (1997. évi CXL. tv. eredeti közlönyállapot 88. § c), d), f), i) pontok)

A közművelődési szakemberektől elvárt képzettségek tekintetében a legújabb szabályozás merőben új kereteket ad, hiszen az előre rögzített minimálisan kötelező végzettségi szinteket összekapcsolja az egyes intézménytípusokkal. (Juhász, 2018) Mindezek alapján a közösségi színtér fenntartója, illetve működtetője minimum szakirányú középfokú végzettséggel rendelkező személyt kell, hogy foglalkoztasson, a művelődési ház és művelődési központ vezetője viszont már szakirányú felsőfokú végzettség birtokában láthatja el feladatait. A kulturális központok esetében a képzettségi előírások nem kizárólag a vezetők irányában jelennek meg (mesterfokozatú szakirányú szakképzettség), hanem az itt szakmai munkakörben foglalkoztatottakkal szemben elvárás, hogy azok legalább 30%-a szintén mesterfokozatú szakirányú szakképzettséggel rendelkezzen. (1997. évi CXL. tv. 78/H. § (3)-(4) bek., 78. § (2) és 78/A. § (2) bek., 78/B. § (2)-(2a) bek.) Ezek a magas követelmények a magas szintű feladatellátás követelményének kiemelt garanciális elemei, azonban szükséges megjegyezni, hogy napjainkban ez a szakma és a szakemberképzés felé nagyfokú kihívást állít. A Nemzeti Művelődési Intézet 2017-ben készített – településszintekre vonatkoztatott – országos felmérése szerint mindössze 6 olyan járás van hazánkban, ahol nem jelenik meg közművelődési szakemberhiány, valamennyi további térségben 4-40 fő közötti az átlagos szakemberhiány. (Juhász, 2018) Annak ellenére, hogy a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeit meghatározó 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelet a képzettségi követelmények teljesítésére 2021. január 1. napjáig határidőt biztosított, a fenti adatokból következően a feladatellátókat jelentős kihívás elé állítja majd a jogszabályban foglalt elvárások teljesítése.

Összegzés

Fentiekben számba vettük az elmúlt négy évtized közművelődésre vonatkozó joganyagát három nagy tartalmi csomópont mentén. Megállapítható, hogy a jogi szabályozás megfelelősége mind a közművelődésre vonatkozó szervezeti rendszer fejlődése, mind a közművelődési tevékenységrendszer átalakulása, illetve a közművelődési szakemberek felkészültsége szempontjából együttesen jelenti annak garanciáját, hogy e terület társadalmi szerepét hatékonyan betölthesse. Láthattuk, hogy a két évtizedenként megvalósuló (1976, 1997, 2017), átfogó, új alapokra helyezett jogszabályok elfogadása fokozatosan vezetett ahhoz a differenciált, magas szintű, részletes szabályozás megalkotásához és elfogadásához, amely a közművelődés jelenlegi kereteit adja. A több évtizedes, fokozatos, adott politikai és társadalmi rendszerhez igazodó jogalkotás 2017-ben megvalósuló reformjának alapvető újdonsága, hogy

egymással összekapcsolta a fenti három szakmai szempontot, és azokat egységes rendszerben kezelve, pontos fogalomrendszer kidolgozásával állítja a közművelődést a társadalom tagjainak szolgálatába. Az országosan egységes szakmai tartalmakat magában foglaló, de területileg differenciált alapszolgáltatási rendszer – mint a minőség biztosításának alapvető garanciája – intézménytípusokhoz rendelése, valamint a szakemberellátottság szervezeti típusok, illetve szolgáltatástípusok szerinti meghatározottsága együttesen eredményezi azt, hogy kijelentsük: a jogalkotó érdemben reagált arra a szakmai szükségességre, illetve hiányra, amely a közművelődés területén huzamos ideje jellemző volt. A jelenleg hatályos joganyag teljes ismeretében azonban elmondható, hogy az azokban foglalt magas szintű szakmai, képzettségi és infrastrukturális elvárások végrehajtása még az elkövetkező évek feladata lesz, amely jelentős kihívás elé állítja majd a feladatellátókat és a közművelődési szakmát egy magas minőségű professzió megerősítése érdekében.

Felhasznált irodalom:

- Beke, Pál (2007): A közösségi művelődés kívánatos szervezete. *Szín*, 12. 2-3. sz. 84-92.
- G. Furulyás, Katalin (2005): Második résztanulmány „A közművelődést érintő jogszabályok hatásvizsgálata” című kutatáshoz. *Szín – Közösségi Művelődés*, 10. 1. sz. 7-18.
- Harangi, László (2000): A nonformális felnőttoktatás helyszínei és aktorai. In: Harangi, László és Pordány, Sarolta (szerk.): *Felnőttképzés a közművelődésben – tanulmányok*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest. 9-25.
- Horváthné Tóth, Ildikó és Csimáné Pozsegovics, Beáta (2011): Felnőttképzések az Agóra pályázatok keretében. In: Erdei, Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 162-171.
- Juhász, Erika (2013.): Mozaik a közösségi művelődés fogalmi kereteihez. *Szín – Közösségi Művelődés*, 18. 1. sz. 38-39.
- Juhász, Erika (2016): *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Juhász, Erika (2018): Képzési és továbbképzési lehetőségek a közművelődés terén. In: Kerülő Judit – Jenei Teréz (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2017*. Kreatív Nyomda, Debrecen. 207-216.
- Kary, József – Török, Rita – Juhász, Erika – Závogyán, Magdolna – Szedlacsek, Emília – Csulák-Multer, Mariann – Benkei-Kovács, Balázs – Barnucz, Anita (2018): *Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához*. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. Budapest.
- Kovalcsik, József (1987): *A kultúra csarnokai I-III. A közösségi művelődés szinterei – utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása*. II. Művelődéskutató Intézet, Budapest. 7-298.
- Miklósi, Márta – Oszlanczi, Tímea (2010): Kulturális jogi kérdések Magyarországon. In: Juhász, Erika (szerk.): *Kulturális projektciklus menedzsment*. TIT Jurányi Lajos Egyesülete, Nyíregyháza. 80-107.
- Mogyorósi, Zsolt és Virág, Irén (2015): *Iskola a társadalomban - az iskola társadalma*. Líceum Kiadó, Eger.
- Novák, József (1976): *A közművelődés szakemberellátásának távlati koncepciója*. Népművelési Intézet, Budapest.
- Oszlanczi, Tímea – Simándi, Szilvia (2013): *Rechtlicher Hintergrund des lebenslangen*

- Lernens. In: Tamasova, Viola (szerk.): *Quality in the Context of Adult Education and Lifelong Education*. Dubnica Technological Institute, Dubnica nad Váhom. 69-77.
- Ponyi, László (2015): Kulturális jog – kulturális feladatellátás – kulturális alapellátás. Megjegyzések a kulturális alapellátás fogalom-és rendszerbeli megközelítéseiről. *Kulturális Szemle*, 1. sz. 32-41.
 - Sári, Mihály (2007): *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai*. PTE FEEFI, Pécs.
 - Simándi, Szilvia (2018): *Adalékok a közművelődési szakemberek képzésének történetéhez, különös figyelemmel az egri képző intézményre*. In: K. Nagy, Emese – Simándi, Szilvia (szerk.) *Sokszínű neveléstudomány. Líceum Kiadó, Eger*. 121-130.
 - Váradi, László és Várnagy, Péter (2001): *Kultúra és képzés jogi szabályozása*. PTE FEEFI, Pécs.
 - Virág, Irén (2013): *Tanulásmódszerek és tanítási-tanulási stratégiák*. Líceum Kiadó, Eger.

Jogszabályok:

- 1949. évi XX. törvény A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA (1949. VIII. 20. közlönyállapot)
- 1976. évi V. törvény a közművelődésről
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.

Ponyi László – Svidró Ibolya:

Közművelődési intézmények és közösségi színterek társadalmi beágyazottsága és szerepvállalása, az intézményi civil partnerségek jellemzői

Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése 1. rész

Absztrakt: Tanulmányunk alapja egy országos reprezentatív kutatás, amely a közművelődési intézmények és színterek társadalmi beágyazottságát vizsgálta. A kérdőíves kutatásban a közművelődési közösségi színterek tevékenységi körére, azok helyi közösségekre gyakorolt hatására, társadalmi hasznosságára fókuszáltunk. Fontos elemzési szempontként jelentkezett még a közösségi művelődés intézményrendszere társadalmiasíttatóságának, a helyi közösség társadalmi, közéleti és kulturális hálójába való beágyazottságának felmérése, elemzése és értékelése. Ezekben a keretekben kérdeztünk rá az intézményi önkéntességre, az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok és szolgáltatások különböző megjelenési formáira, azok mennyiségi és minőségi mutatóira, infrastrukturális feltételeire.

Abstract: The basis of our study is a nationwide representative study of the social embeddedness of community culture institutions and community culture venues. In the questionnaire research we focused on the activities of community culture institutions and community culture venues, their impact on local communities and their social utility. Another important aspect of analysis was the assessment, analysis and evaluation of the socialization of the institutional system of community culture and its embeddedness in the social, public and cultural network of the local community. Within this framework, we asked about institutional volunteering, the different forms of equal opportunities programmes and services, their quantitative and qualitative indicators, and their infrastructure conditions.

Bevezetés

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kiemelt projekt keretében létrejövő „Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése” című kutatás az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft., a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ és az Országos Széchényi Könyvtár konzorciuma révén valósult meg 2017-2018-ban. A felmérés legfőbb célja az volt, hogy átfogó képet adjon a magyarországi múzeumi, könyvtári és közművelődési intézmények társadalmi-közösségi beágyazottságáról. Jelen tanulmány a reprezentatív vizsgálat megállapításaira alapozva, azt tovább részletezve a közművelődés kutatási eredményeinek elemző bemutatása több egymást követő fejezetben.¹²

¹² A vizsgálat kutatási jelentése 2019-ben jelent meg (Ponyi-Arapovics-Bódog 2019). A kutatás koordinálását, az adatok feldolgozását, a közművelődési szakterület elemzését az NMI Művelődési Intézet Nkft. Cselekvő közösségek projektben dolgozó kutatói végezték: Kuthy-Megyesi Judit, Kondor Zsuzsa, Kapcsos Bálint, Juhász-Nagy Ibolya kutató-fejlesztő munkatársak, Dr. Ponyi László kutató-fejlesztő csoportvezető.

Kutatási célok, kutatási kérdések

A kutatás céljai között elsődleges szempontként jelentkezett a kulturális, ezen belül is a közművelődési intézmények és színterek társadalmi beágyazottságának kutatása, felmérése, elemzése, illetve a vizsgálat megállapításai alapján annak fejlesztésére vonatkozó javaslatok összeállítása. A kutatás hiánypótló jellegű is, hiszen ezekben a vizsgálati dimenziókban a közösségi színterek vizsgálatára még nem került sor. A kutatásban a közművelődési intézmények tevékenységi körére, azok helyi közösségekre gyakorolt hatására, társadalmi hasznosságára fókuszáltunk. Fontos szempontként jelentkezett még a közösségi művelődés intézményrendszere társadalmiasíttatóságának, a helyi közösség társadalmi, közéleti és kulturális hálójába való beágyazottságának felmérése, elemzése és értékelése. Ezekben a keretekben kérdeztünk rá az intézményi önkéntességre, az esélyegyenlőséggel kapcsolatos feladatok és szolgáltatások különböző megjelenési formáira, azok mennyiségi és minőségi mutatóira, infrastrukturális feltételeire.

A vizsgálati célok alapján az alábbi kérdésekre kerestük a válaszokat:

- Milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségeik hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére?
- Milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket?
- Milyen eszközökkel segítik elő az intézmények a lokális közösségek megerősödését, a helyi társadalmak összetartozását, tágabban értelmezve milyen hatásokat gyakorolnak a kulturális intézmények a helyi társadalomra?
- A kulturális intézményekben dolgozók mennyiben tekintik feladatuknak, küldetésüknek helyi szinten a társadalmi kohézió erősítését, valamint a közösségfejlesztést?
- Milyen konkrét együttműködés figyelhető meg a helyi közösségek és a településen működő kulturális intézmény között?
- Miben nyilvánul meg az együttműködés a helyi közösség és a kulturális intézmény között?
- Mennyire vonja be a helyi kisközösségeket, csoportokat az adott kulturális intézmény a működésébe?
- Van-e az intézményben önkéntes? Milyen keretek között történik a foglalkoztatásuk?
- Az esélyegyenlőségi szempontokat figyelembe veszi-e működésében és tevékenységében a kulturális intézmény?
- Mennyiben és milyen módon képes hozzájárulni az intézmény a társadalmi kohézió erősítéséhez lokális szinten?

A kutatás módszertana és mintavétele

Módszertani alapok, mérőeszköz

A kutatást megelőzően helyzetelemző, alapozó szakterületi vizsgálatot végeztünk (EFOP Háttér tanulmány 2015) és figyelembe vettük a Cselekvő közösségek projekt Megvalósíthatósági Tanulmányának összefoglaló helyzetelemzéseit is, amely részben tartalmazta vonatkozó statisztikai adatokat és tükrözte a nemzetközi trendeket is (Megvalósíthatósági tanulmány 2016). Az adatgyűjtés elméleti alapjai, fogalmai egyrészt az

1997. évi CXL. törvény a vizsgálat időszakában hatályos mellékletéből,¹³ másrészt pedig a Cselekvő Községek Projekt folyamán összeállított „Közösségfejlesztési módszertani útmutató” részét képező Fogalomtárból származnak (Arapovics-Vercseg 2017).

Az adatgyűjtés standardizált kérdőív használatával történt. A kérdőív 8 kérdéscsoportban 55 kérdést tartalmazott a kutatási célok és kérdések vonatkozásában. A közművelődési intézményekből és közösségi színterekből egy-egy képviselőt kerestünk fel, elsősorban az intézmény vezetőjét, annak akadályoztatása esetén a helyettesét. A kérdőív összeállítása során figyelembe vettük a konzorciumi partnerek szakmai szempontjait, valamint a Projekt keretében kidolgozott társadalmiasítással, önkéntességgel és esélyegyenlőséggel foglalkozó módszertani útmutatókat (Arapovics et al. 2017; Beke 2017; Csordás 2017 (szerk). A mintában szereplő intézmények és képviselőik a lekérdezés előtt felkérést kaptak a részvételre és tájékoztattuk őket a vizsgálat részleteiről. A személyes lekérdezést a Projekt keretében foglalkoztatott kulturális közösségfejlesztő mentorok végezték, akik a vizsgálat megkezdése előtt felkészítést kaptak. Az adatok felvétele 2017. június – szeptember között valósult meg, az eredményeket online felületen rögzítettük. A kapott adatokat a Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) statisztikai elemzőprogram segítségével dolgoztuk fel. Az alap- és kereszttáblákat az NMI Művelődési Intézet Cselekvő közösségek projekt kutató-fejlesztő csoportja készítette el.

A mintavétel részletei

A közművelődési intézmények és közösségi színterek korábban tevékenységi körét, ma már alapszolgáltatásait a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény közművelődésről szóló fejezete szabályozza (továbbiakban Kultv.).¹⁴ A Kultv. közművelődési fejezete 2018. január 1-től jelentős mértékben módosult.¹⁵ A jogszabályban leírt tevékenységhez, illetve alapszolgáltatásokhoz igazodik az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) is, amelynek adatsoraiból tudunk következtetéseket levonni a vizsgált időszakban a közművelődési intézmények és színterek működésére és szervezetére vonatkozóan.¹⁶

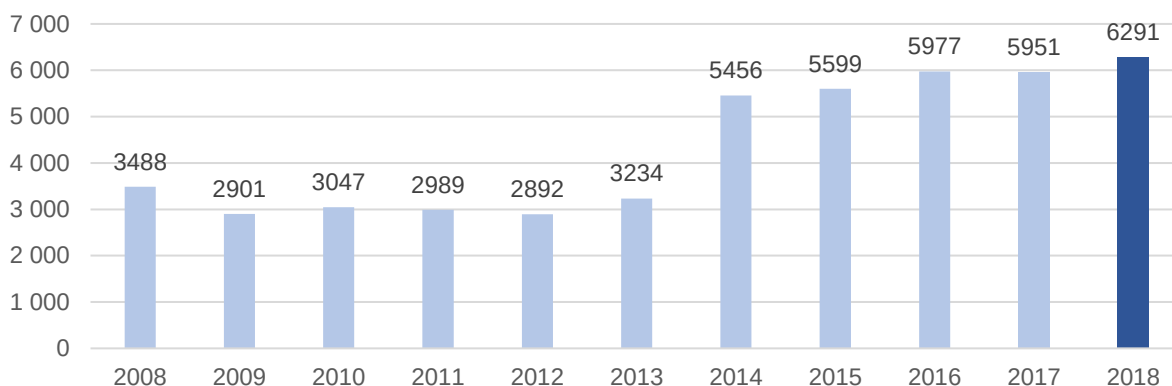
¹³ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 1. számú melléklet az 1997. évi CXL. törvényhez, Fogalmak.

¹⁴ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

¹⁵ A jogszabályi hivatkozásoknál jelezzük a továbbiakban, hogy a vizsgálat időszakában hatályos, vagy a 2018. január 1-től megváltozott jogszabályra hivatkozunk az egyes vizsgálati eredmények vonatkozásában.

¹⁶ A kulturális intézmények kötelező adatszolgáltatását az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló 288/2009. (XII.15.) Kormányrendelet írja elő. Az OSAP rendszerében minden év elején a közművelődési tevékenységet végző szervezeteknek adatlapot kell benyújtani az előző évi tevékenységük legfontosabb paramétereiről (OSAP 1438, adatszolgáltatók köre: valamennyi alapfeladatként közművelődési tevékenységet folytató költségvetési szerv, társadalmi civil szervezet, alapítvány, közalapítvány, gazdasági társaság, vállalkozás, egyéni vállalkozás).

Adatszolgáltató szervezetek száma

1. ábra: Közművelődési statisztikát beküldő szervezetek számának alakulása, 2008-2018 (db)
Forrás: Közművelődési statisztikai jelentés 2018.

Az adatszolgáltatók számának 2009. évi csökkenése elsősorban a papíralapú adatszolgáltatásról az elektronikus felületre való átállással járó nehézségek miatt történt (Talata-Dudás 2011.). A korábbiaktól szignifikáns, jól látható különbséget mutat a 2014-es adat is, hiszen 60%-kal nőtt az adatszolgáltatók aránya.¹⁷ Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a közművelődési statisztikai adatszolgáltatásért felelős Nemzeti Művelődési Intézet fokozottabban részesítette szakmai-módszertani segítségben az adatszolgáltatókat. Ennek köszönhetően a 2014-es és 2015-ös statisztika már lényegében teljeskörűen mutatja Magyarország közművelődési intézményi ellátottságát (lefedettségi mutató 2014-ben 99,8%).¹⁸

A 2015. évben statisztikai adatlapot beküldő, közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek 12%-a közművelődési intézmény, 49%-a közösségi szintér és 39%-a egyéb szervezet.¹⁹ Az adatszolgáltatók információi alapján így 2015-ben az országban legnagyobb arányban a közösségi szinterek voltak jelen (82%), a közművelődési intézmények aránya csupán 17%. Ez azt mutatja – hogy tekintettel Magyarország jellemzően aprófalvas településszerkezetére – a közművelődési feladatellátás főként a lényegesen olcsóbb, egyszerűbb szervezetet és működést, kevesebb humán erőforrást igénylő közösségi szintereken keresztül valósult meg. Lényegesen kevesebb a közművelődési intézmények aránya, amelyek többnyire a nagyobb települések (városok, fővárosi kerületek) közművelődését jellemzik. Az adatközlők 1%-a jelezte csupán, hogy a településükön nincs sem közösségi szintér, sem intézmény.

A lekérdezés időszakában (2017. július – augusztus) hatályos Kultv. közművelődési fejezete még számos lehetőséget adott arra nézve, hogy milyen intézményi formák tölthetik be a közművelődési intézmény szerepét (művelődési ház, közösségi ház, ifjúsági-, gyermekház,

¹⁷ Az intézet szakalkalmazottjai az esetlegesen felmerülő problémák, az adatlapokkal kapcsolatos értelmezési zavarok, a hibák esetén közvetlenül is felvették a kapcsolatot az adatszolgáltatókkal. Az is ösztönzőleg hatott a statisztika nagyobb arányú beadására, hogy az intézet által generált III. Közfoglalkoztatási Programban csak azok a szervezetek vehettek részt, amelyek teljesítették a közművelődési statisztikai adatszolgáltatást.

¹⁸ Fentiek miatt kell megjegyeznünk, hogy az adatgyűjtésben bekövetkezett minőségi módszertani változásnak köszönhetően, a 2014-es és 2015-ös évek adatai csak ennek a ténynek a figyelembevételével hasonlíthatók össze a korábbi évek adataival.

¹⁹ Például olyan civil szervezetek, egyesületek, alapítványok, amelyek ugyan nem tartanak fenn közösségi szintert, de közművelődési feladatokat látnak el.

Általános Művelődési Központ, többfunkciós kulturális létesítmény). A szervezeti formák, elnevezések és tartalmak – sok esetben a kívülálló számára értelmezhetetlen fogalomzavart okozó – sokszínűsége ellenére a vizsgálandó közművelődési szervezeteket két nagy alapvető és a szakmában közismert csoportra szűkítettük: közművelődési intézményekre és közösségi szintekre.²⁰ A vizsgálat, illetve a lekérdezés időszakában a 2015. évi közművelődési statisztika adatai álltak rendelkezésre. A kutatási célok eléréséhez többszörösen rétegzett mintavételi eljárást alkalmaztunk. A kérdőív változóinak elemzésénél a komparativitás, a többszemponúság és az elmélyültebb elemzés érdekében a közösségi szintek és közművelődési intézmények vizsgálatát településtípusonkénti és megyei összehasonlításban is elvégeztük. Fentiek alapján alakítottuk ki a mintavételnél a különböző alapsokaságra vonatkozó százalékos arányokat és számokat. A vizsgálat előkészítő időszakában az egyik legfontosabb szempontként a reprezentatív minta összeállítása jelentkezett. Azt gondoljuk, hogy a mintában szereplő intézmények és szintek összességükben, főbb tulajdonságaikban megfelelően tükrözik az országban működő közművelődési szervezetek, intézmények és közművelődési közösségi szintek sajátosságait.

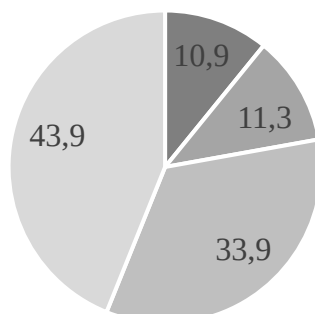
A 2015-ös statisztika adatai alapján az országban összesen 3 431 közművelődési intézmény és közművelődési közösségi szint működött (Országos statisztikai Összefoglaló 2016). A rendelkezésre álló adatok és a fent vázolt szempontok alapján az alábbi minta került kiválasztásra az intézmények és a szintek vonatkozásában:

	Főváros	Megyei jogú város	Város	Község	Összesen
Alapsokaság (db)	47	101	301	231	680
Mintavétel (db/%)	24/50%	25/24,7%	75/24,9%	97/42%	221/32,5%

1. sz. táblázat: Közművelődési intézmények (db)

²⁰ A kutatás időszakában hatályos kulturális törvény alapján közművelődési intézményeken a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szervezetet vagy egyéb fenntartású intézményeket értettünk. A közösségi szintek pedig a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület). Tanulmányunkban a közművelődési intézményeket és közművelődési közösségi szinteket alkalmanként összefoglaló néven közművelődési szervezeteknek, közművelődési közösségi tereknek, közművelődési intézményrendszernek is hívjuk.

Vizsgált közművelődési intézmények településtípusonkénti megoszlása (%) n=221

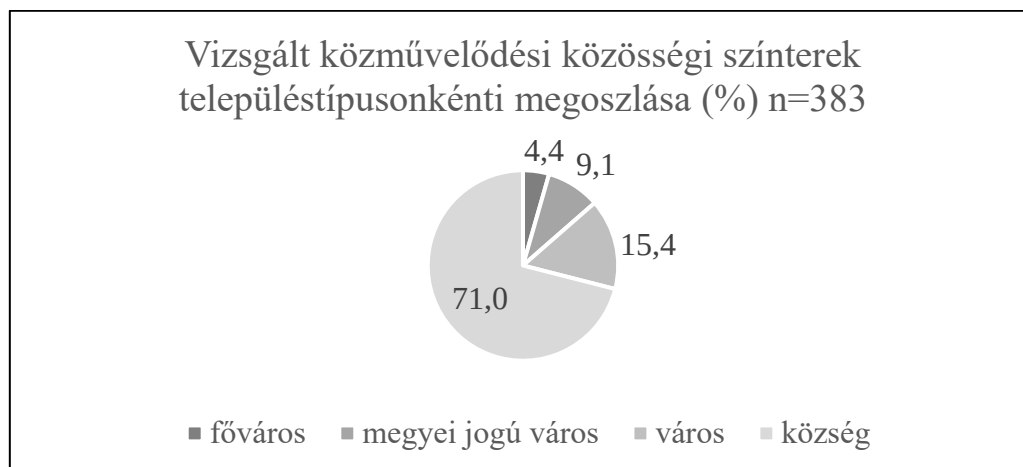
■ főváros ■ megyei jogú város ■ város ■ község

2.sz. ábra: A vizsgált közművelődési intézmények településtípusonkénti megoszlása (%)

Az országban a 2015-ös évben összességében 680 közművelődési intézmény működött. Ebből az alapsokaságból összesen 221 db-ot, vagyis az intézmények 32,5%-át vontuk be. Ebből a halmazból a legtöbb intézmény községekben volt található (44%). Városokban működött a bevont intézmények 34%-a, míg a megyei jogú városok közművelődési intézményei 11,3%-kal szerepeltek. A fővárosban az intézmények 11%-a működött.

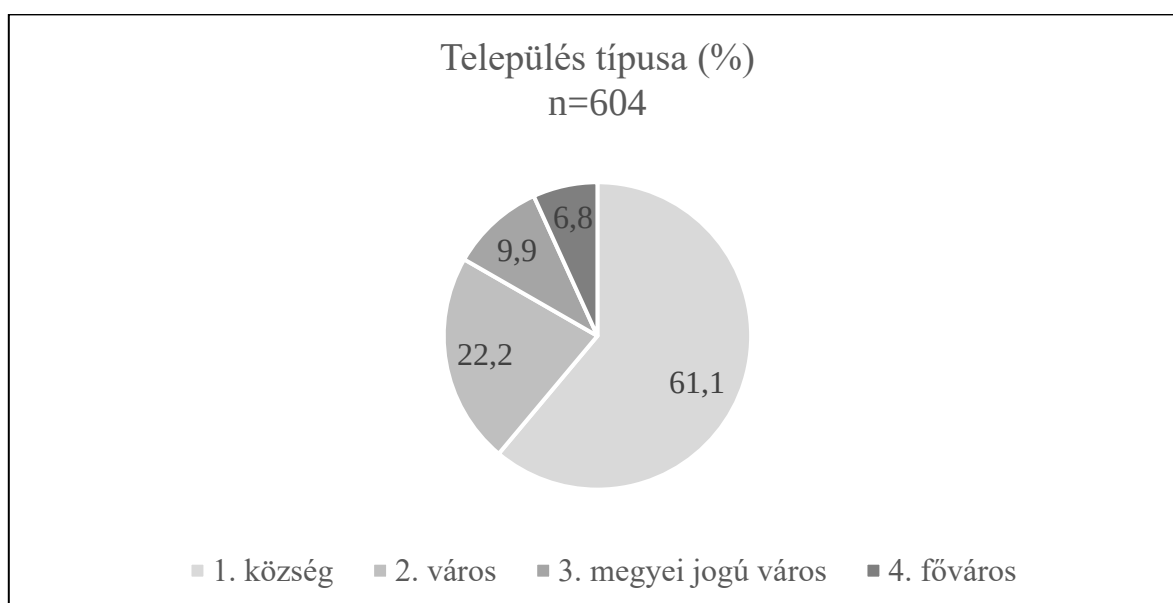
	Főváros	Megyei jogú város	Város	Község	Összesen
Alapsokaság	17	35	62	2637	2751
Mintavétel (db/%)	17/100%	35/100%	59/95,2%	272/10,3%	383/14%

2. sz. táblázat: Közművelődési közösségi szinterek (db)

3. sz. ábra: A vizsgált közművelődési közösségi szinterek településtípusonkénti megoszlása (%)

A 2015. évi statisztika alapján 2 751 közművelődési közösségi szintér volt található az országban. Ebből 383 darabot, a szinterek 14%-át vontuk be a kutatásba. A szinterek túlnyomó többsége a kistelepüléseken volt található (71%). Városokban 15,4%, a nagyobb lélekszámú megyei jogú városokban 9,1%-a működött. A legkisebb számban közösségi szintér a fővárosból szerepelt (4,4%). Úgy gondoljuk, ennek egyrészt az a magyarázata, hogy a Kultv. alapján a főváros kerületi önkormányzatai közművelődési intézményeket biztosítanak a feladat ellátására,²¹ másrészt a fővárosban a korábban önállóan működő közösségi szintereket az intézményi összevonások során a nagyobb és differenciáltabban működő közművelődési intézményekhez csatolták és a továbbiakban azok telephelyeként működtek.

4. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása településtípus szerint (%)

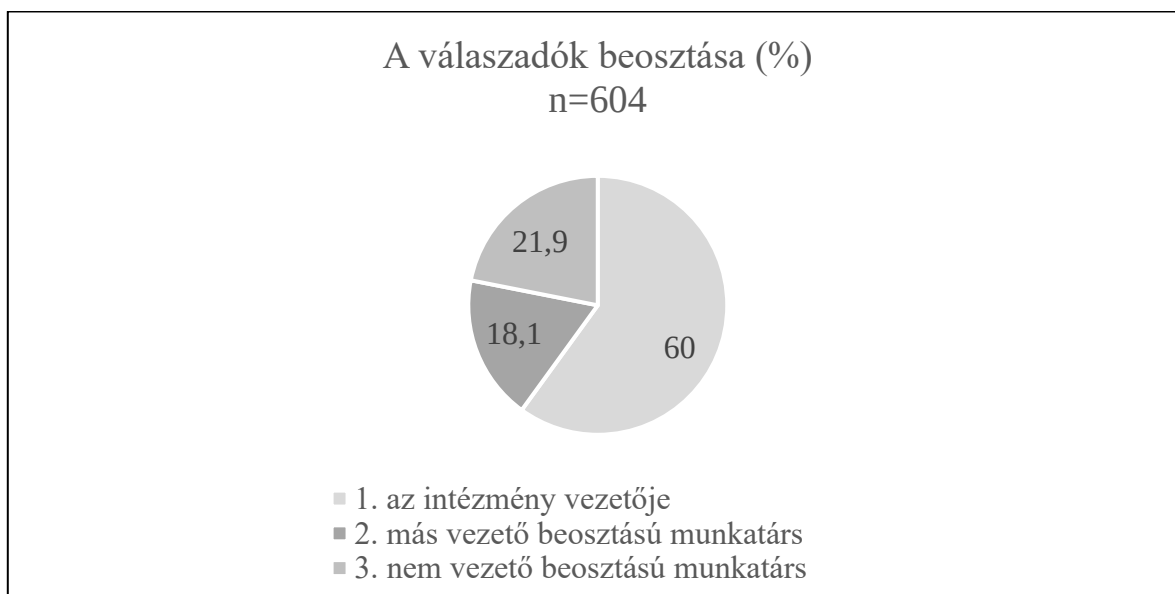
²¹ Kultv. 78/I. § (1) megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben a települési önkormányzat a 77. § (1) bekezdésében foglalt feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít.

A mintavétel szempontjainak megfelelően a bevont intézmények, közösségi szinterek 61%-a községekben, 22%-a városokban, 10%-a pedig megyei jogú városokban volt megtalálható. A fővárosban a részt vevő szinterek 10%-a működött. A régiók és megyék tekintetében is egyenletes eloszlásról beszélhetünk. A válaszadók Magyarország mind a hét régiójából 10% felett képviseltették magukat. A megyéket tekintve, a rétegzett, több szempontú mintaválasztás alapján a legtöbb válasz Pest megyéből (12,7%) a legkevesebb válasz Komárom-Esztergom megyéből (3%) érkezett.

Összefoglalva a kutatásba összesen 604 közművelődési intézményt és közösségi szintert vontunk be. A bevont szervezetek száma így országos viszonylatban az intézmények és szinterek 17,6%-át jelentette. Az országban található közművelődési intézményből valamennyi, OSAP-adatszolgáltatást nyújtó, de nem önkormányzati fenntartású szervezetet is bevontuk (94 db). A közösségi szinterek esetében is a 2 751 közművelődési közösségi szintér valamennyi, OSAP-adatszolgáltatást nyújtó nem önkormányzati fenntartású szervezetét vizsgáltuk (105 db). A fentiek alapján összesen 199 nem önkormányzati fenntartású közművelődési intézményt és szintert tanulmányoztunk. A vizsgálatba 152 db integrált közösségi és szolgáltató teret (IKSZT) is bevontunk és elemeztünk, ebből 11 közművelődési intézményként, 141 pedig közösségi szintérként működött. A vizsgálatban szerepelt 11 db Agora típusú intézmény is. A rétegzett mintavétel további másodelemzési lehetőségekkel is szolgálhat majd a későbbiekben.

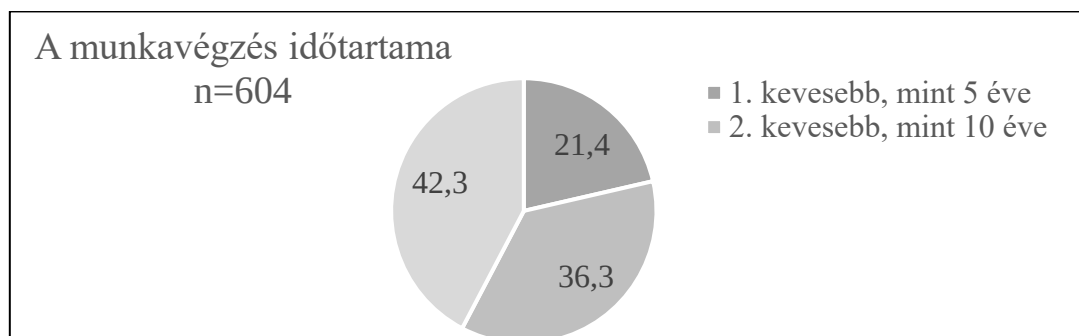
A kutatás eredményei

Demográfiai adatok

5. sz. ábra: A válaszadók megoszlása beosztás szerint (%)

A kérdőíveket elsősorban igazgatók és más vezető beosztású munkatársak töltötték ki (78%). Nem vezető beosztású interjúalany a megkérdezettek 22%-a volt. **A magas igazgatói részvételi arány mutatja, hogy a vezetők komolyan vették a felkérést és nem delegálták tovább a feladatot a beosztottak részére, ahogy azt többnyire például a közművelődési statisztika vonatkozásában teszik.**²²

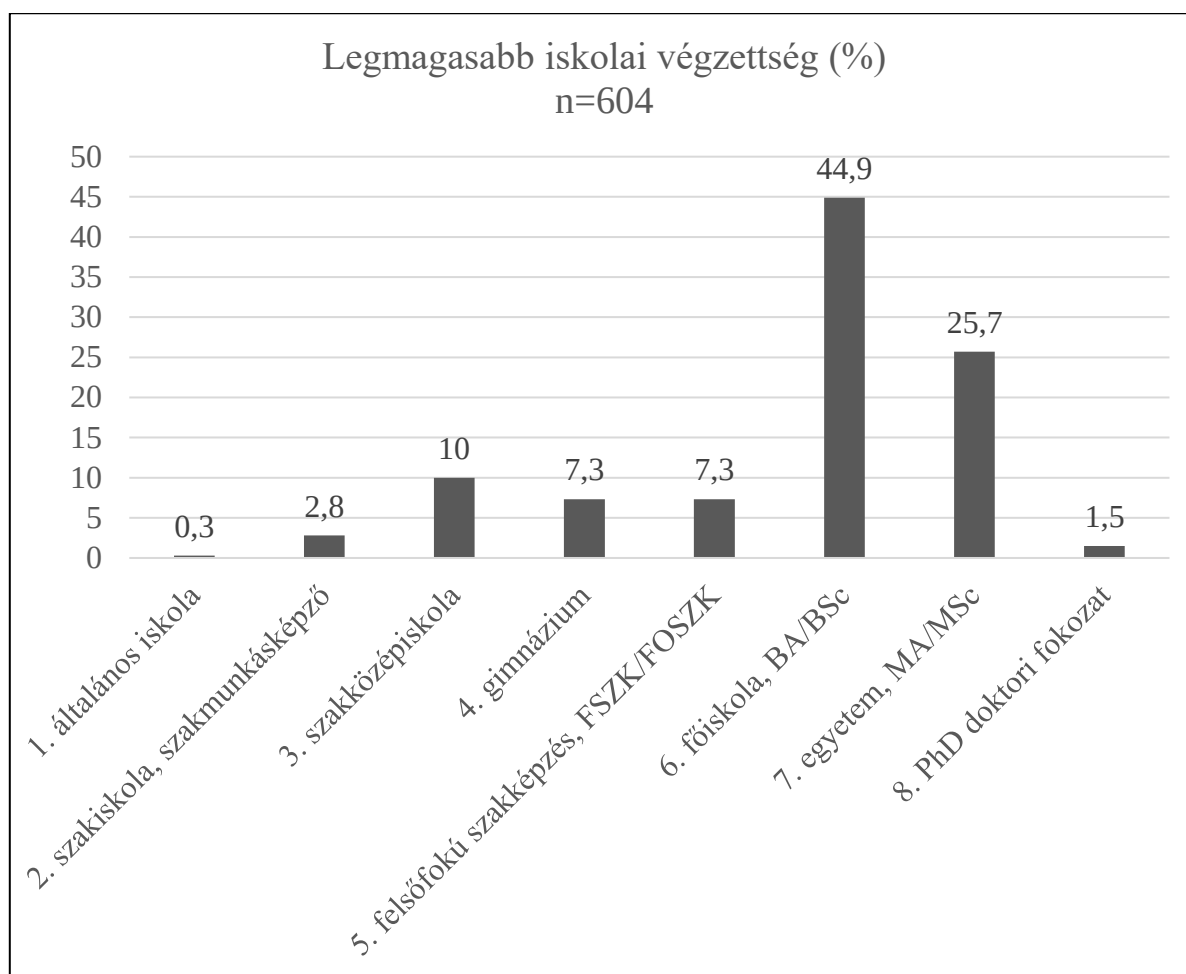

6. sz. ábra: A válaszadók munkavégzésének időtartama (%)

Fontos volt az is, hogy hiteles és megalapozott válaszokat kapjunk a szervezetekről. A válaszadók vonatkozásában a megkérdezettek legnépesebb csoportja nagyon jól ismerte az intézményét (42,3%), hiszen több mint 10 éve dolgozott az adott közművelődési intézményben. A válaszadók nagy százaléka 21,4%-a több mint 5, de kevesebb, mint 10 éve tevékenykedett a szervezetben.

A kérdőívet kitöltők 67%-a nő és 33%-a férfi. Hasonlóan más kulturális szakterületekhez, a közművelődési területen is magasabb a nők számaránya a munkavállalók között. Az adatok alapján a nők magasabb számaránya a vezetői pozíciók betöltése esetén is jelentkezik.

²² A 2016-os statisztikai adatok alapján 5977 kitöltő között csupán 1096 vezető beosztású töltötte fel az adatlapot (18,3%), a feltöltők 81,7%-a (4881 fő) nem vezető beosztásban dolgozott.

7. sz. ábra: A vezető beosztásúak megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

A kutatás elsősorban a magasabb vezetőket szólította meg, éppen ezért nem meglepetés, hogy a válaszadók között a főiskolai (45%) és az egyetemi (25,7%) végzettségűek vannak jelen a legtöbben. A szakiskolát, szakközépiskolát, gimnáziumot végzettek elsősorban a kistelepülések közösségi színtereinek válaszadói. A kisebb településeken működő közösségi színtér sajátosságai és a felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező szakemberek hiánya is magyarázza azt, hogy a válaszadók nem rendelkeztek felsőfokú végzettséggel. Ezt a problémát kezeli a kulturális törvény hatályos változata, amikor a közösségi színtér vezetője részére közművelődési szakképzettséggel rendelkező érettségi végzettséget ír elő. **Összegezve pozitívként értékelhetjük, hogy a válaszadók több mint 72%-a felsőfokú végzettséggel és kis mértékben ugyan, de még PhD doktori fokozattal is rendelkezett (1,5%).**

A vizsgált intézmények jellemzői

Szervezet típusa	db	%
Települési önkormányzat	1628	51
Közművelődési célú társadalmi szervezet	930	29
Önállóan működő, de gazdaságilag nem önálló közművelődési intézmény	231	7
Többfunkciójú intézmény szervezeti egysége	143	5
Önállóan működő és gazdálkodó közművelődési intézmény	139	4
Gazdasági szervezet (kft., nonprofit kft., egyéni vállalkozás stb.)	119	4
Összesen	3190	100

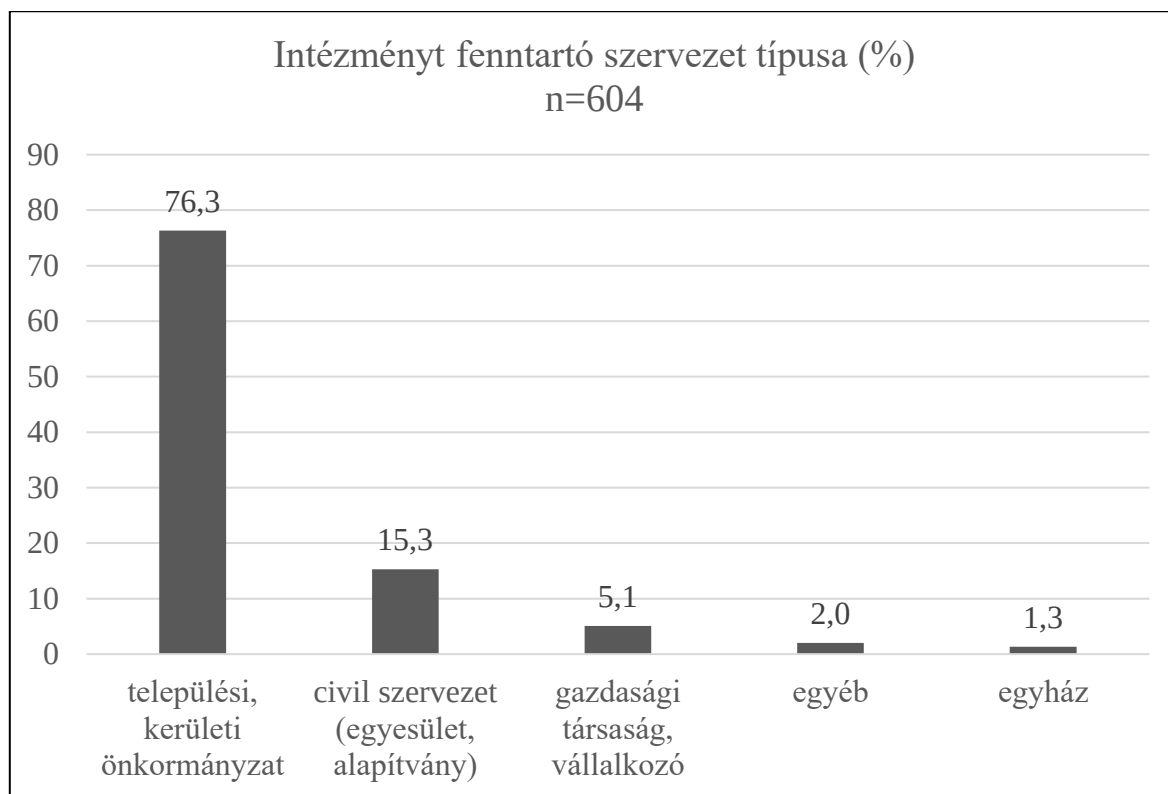
3. sz. táblázat: Közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek típusai (2014)

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A közművelődési feladatellátásban a rendszerváltás időszakától meghatározó a települési önkormányzatok szerepe. A rendelkezésre álló adatok alapján a közművelődési feladatellátók (3190 db) több mint fele települési önkormányzat (51%).²³ Meghatározó szerepük továbbra is a törvényi kötelezésnek²⁴ és annak köszönhető, hogy elsősorban ők rendelkeznek a fenntartáshoz szükséges erőforrásokkal. A következő, a feladatot közművelődési alaptevékenységként ellátó típus, a társadalmi szervezet, mely 29%-os aránnyal követi a települési önkormányzatokat. Számarányuk a rendszerváltás óta folyamatosan nő, jellemzően a kistérségek közösségi művelődésnek gyakorlatában. A fentiektől arányában messze elmarad a többfunkciójú intézmény szervezeti egységeként működő feladatellátás (5%). Ez a típus az elsősorban költségtakarékossági megfontolások okán létrejövő intézményi összevonások következtében alakult ki és terjed az ország településein. Az önállóan működő és gazdálkodó szervezeti típus, ahogy korábban is jeleztük, elsősorban a városok közművelődési feladatellátását jellemzi (4%). Kevésnek mondható és elsősorban a városokra jellemző a gazdasági szervezet által végzett feladatellátás is (4%).

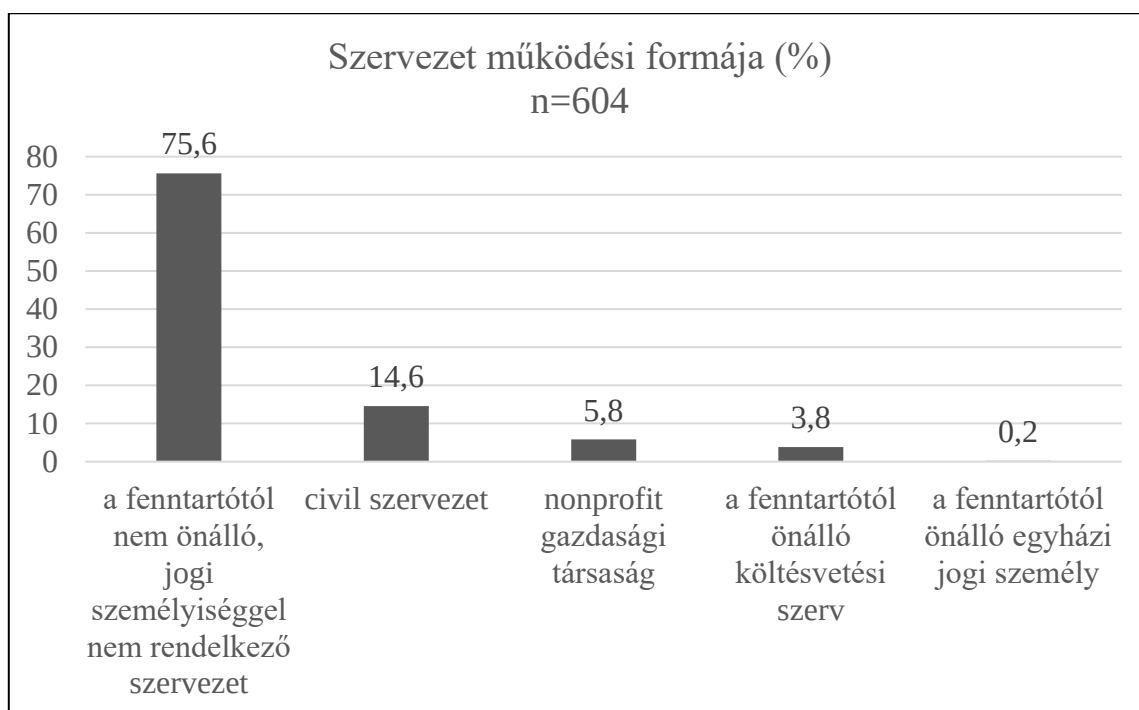
²³ A 2014-es adatokat annak szemléltetéseként mutatjuk be, hogy milyen arányban vesznek részt a különböző szervezetek a közművelődési feladatellátásban.

²⁴ Kultv. 78/I. § (1) Megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben a települési önkormányzat a 77. § (1) bekezdésében foglalt feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít. Községben az önkormányzat közösségi színteret vagy közművelődési intézményt biztosít. 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól 13. § (1) A helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó helyi önkormányzati feladatok: 7. kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása; filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatása, a kulturális örökség helyi védelme; a helyi közművelődési tevékenység támogatása.

8. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása az intézményt fenntartó szervezet típusa szerint (%)

A fenti országos adatokkal összefüggésben, a kutatásban megkérdezett intézmények túlnyomó többsége (76%) települési önkormányzatok fenntartásában működik. Ezt követik jóval alacsonyabb aránnyal azok az intézmények, amelyeket civil szervezetek tartanak fenn (15%). Gazdasági társaságok a vizsgált intézmények csupán 5%-ában tartottak fenn közművelődési színtereket, jóval ritkábban, de megjelennek az egyházi fenntartású intézmények is.

9. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása működési forma szerint (%)

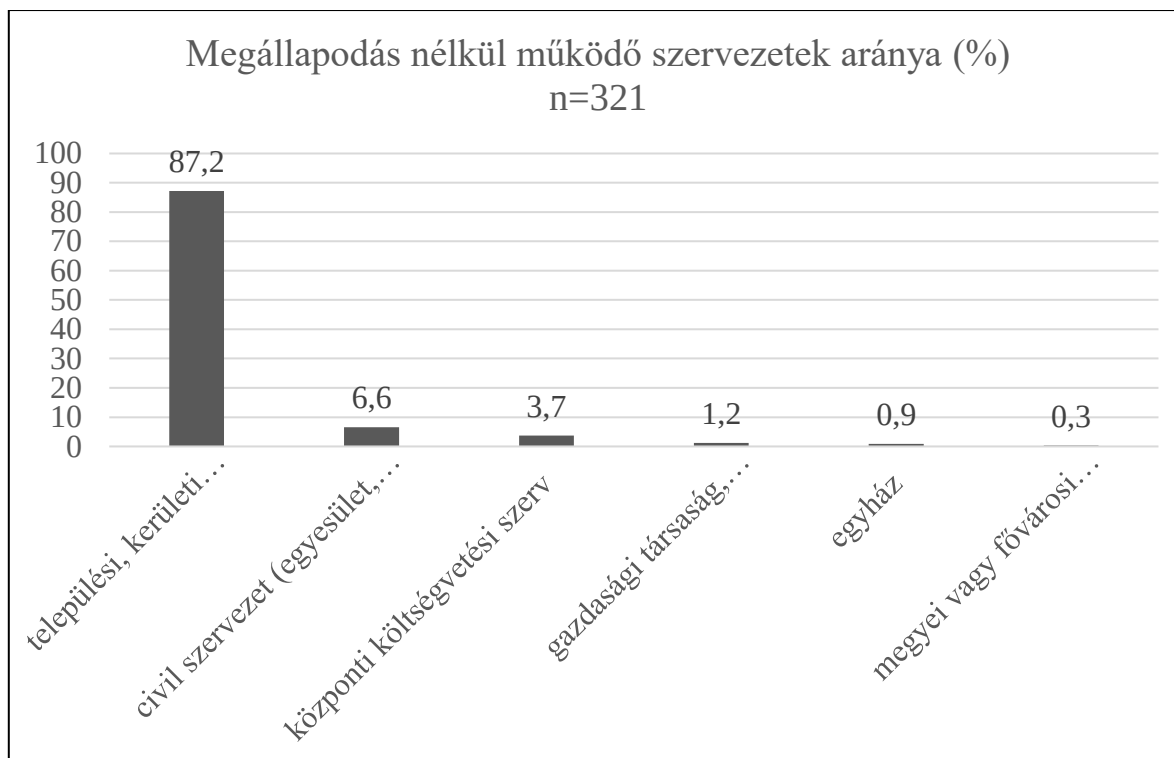
Az országos tendenciáknak megfelelően a megkérdezett intézmények legnagyobb csoportja a fenntartójától nem önálló, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteké (75,6%).

„A közművelődési statisztika 2015. évi jelentése alapján, a közművelődési intézményeknek nemcsak az arányuk, hanem a számuk is csökkent, a – többnyire pénzügyi okokból végrehajtott - összevonások, többfunkciós intézménnyé vagy színtérré alakítások miatt. Az intézmények egy kisebb részét nonprofit gazdasági társasággá alakította a fenntartó. Ez a jelenség elsősorban a nagyobb városokra, a megyei jogú városokra jellemző. Mindemellett egy törvényi változás is hozzájárult az önállóan gazdálkodó és működő intézmények számának csökkenéséhez.²⁵ Olyan átalakítás is történt, amelynek következtében nagy települési/kerületi közgyűjteményi, közművelődési és sport „gyűjtő” intézménnyé (azaz többfunkciós intézmény szervezeti egységévé) vált a művelődési központ.” (Országos statisztikai összefoglaló 2016,) A fenti ábra adatai a fent jelzett változásokat igazolják.

A válaszadó intézményekből közel azonos arányt képviseltek azon szervezetek, amelyeknek volt (46,9%), illetve amelyeknek nem volt önkormányzattal kötött közművelődési megállapodása.²⁶

²⁵ A Magyarország 2015. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2014. évi XCIX. tv. 2015. január 1. hatállyal módosította az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV törvény (továbbiakban: Áht.) egyes pontjait. Az Áht. 10. §-a új (4/a) bekezdéssel egészült ki, mely szerint a gazdasági szervezet feladatait, ha a költségvetési szerv éves átlagos statisztikai állományi létszáma a 100 főt nem éri el, az irányító szerv, az államháztartás önkormányzati alrendszerében az önkormányzati hivatal vagy – az irányító szerv döntése alapján – az irányító szerv irányítása alá tartozó más költségvetési szerv látja el. Emiatt az önkormányzati intézményhálózatban elindult egy átrendeződés, amelynek következtében megszűnt a korábban önállóan gazdálkodó költségvetési intézmények gazdasági önállósága, illetve az intézmények nonprofit vállalkozási formában folytatják tovább a tevékenységüket. (Országos statisztikai összefoglaló 2016, 8-9.)

²⁶ A minta kialakításánál, a tervezési időszakban fontos szempontként jelentkezett, hogy a kutatásban azt is vizsgálni kívántuk, hogy a nem önkormányzati fenntartású színterek a társadalmiasítás magasabb szintjén állnak-e. Éppen ezért a minta kiválasztásánál a nem önkormányzati fenntartású intézményeket is beemeltünk a vizsgálati körbe, melyet a későbbi elemzések során tudunk majd összehasonlítani az önkormányzati fenntartású közösségi színterekkel. A nem

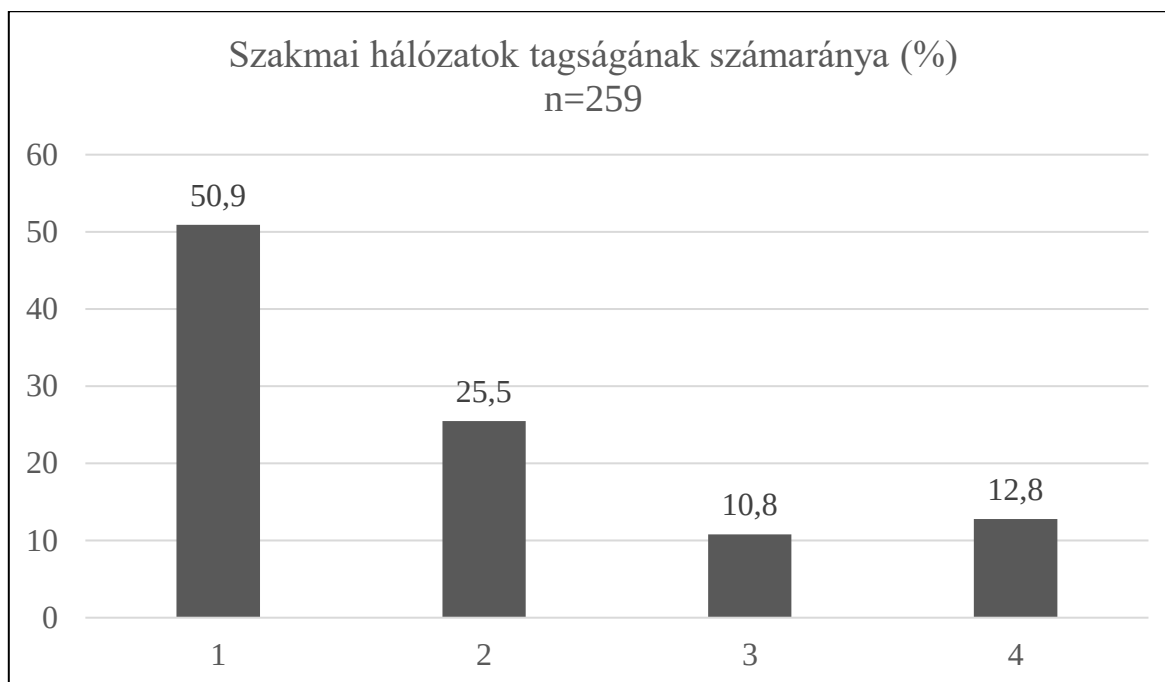
10. sz. ábra: Megállapodás nélkül működő szervezetek megoszlása
működési forma szerint (%)

A megkérdezett szervezetek esetében többségben voltak az önkormányzattal kötött közművelődési megállapodással nem rendelkezők (87,2%). Az intézményfenntartó vagy közösségi színteret működtető települési önkormányzatok esetében nem releváns a közművelődési megállapodás megkötése.

Szakmai hálózati tagság

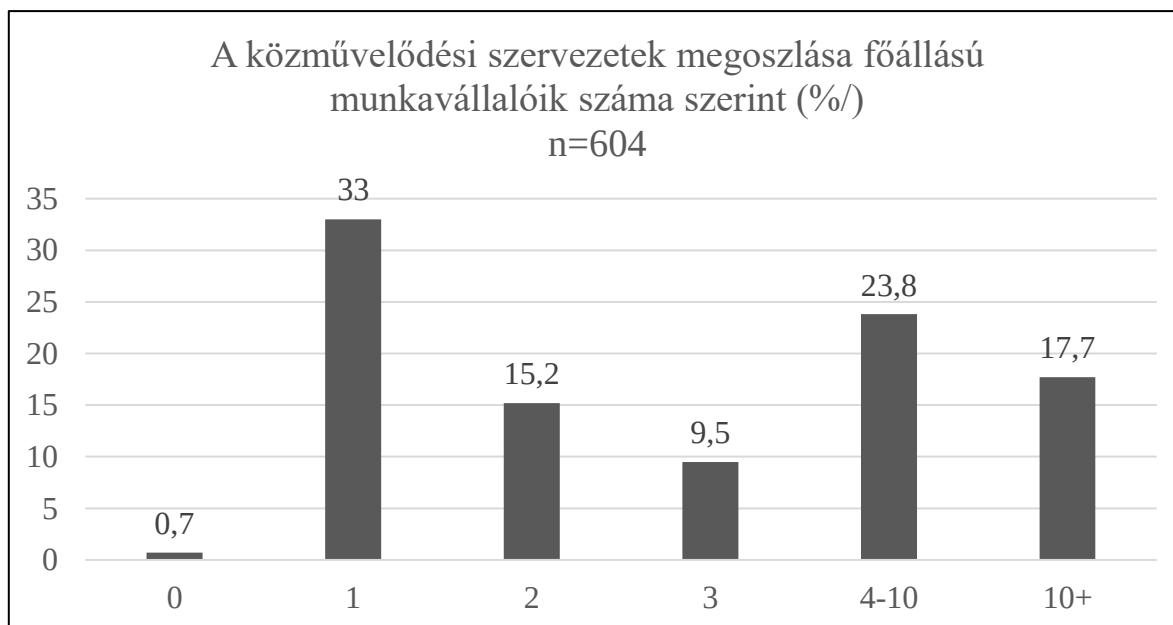
A válaszadók nagyobb hányada (57%) nem tagja szakmai hálózatnak, vagy tágabb szakmai szervezetnek. Feltételezzük, hogy főként a nem önkormányzati fenntartású közművelődési szervezetek nem tagjai a közművelődés-szakmai szervezeteknek. Azt is gondoljuk, hogy az egyéb kategóriába sorolt statisztikai adatszolgáltatók többségükben nem is ismerik ezeket a szervezeteket, illetve talán kis számban ismerhetik ugyan őket, azonban nem tartják fontosnak a csatlakozást.

önkormányzati fenntartású intézmények, szervezetek esetében a közművelődési feladatellátás vállalásával és ellátásával kapcsolatban közművelődési megállapodást kell kötni a települési önkormányzatokkal. Lényegében ezért magas azoknak a szervezeteknek a száma a mintában, amelyek közművelődési megállapodással rendelkeznek.

11. sz. ábra: A szakmai hálózatban részt vevő közművelődési szervezetek megoszlása az alapján, hogy hány hálózatnak tagja (%)

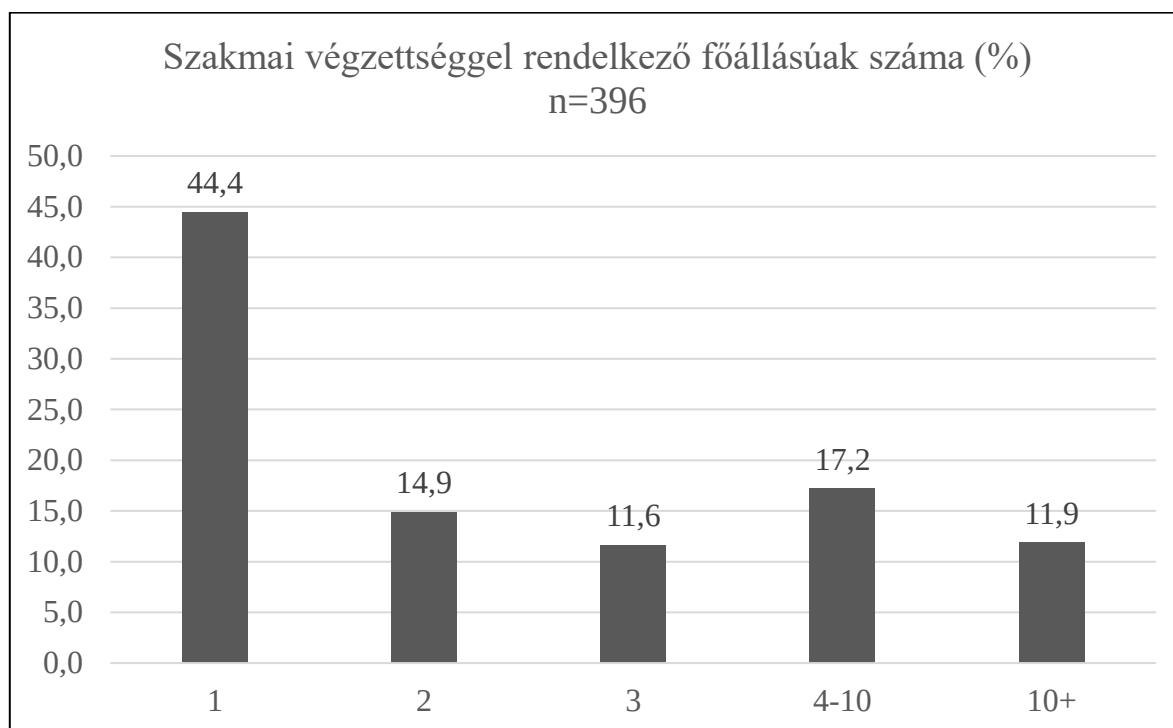
Azok a válaszadók, akik tagjai valamilyen szakmai hálózatnak vagy szervezetnek, leggyakrabban egy (51%), illetve két (25,5%) hálózathoz tartoznak. A kérdőív nem nevesíti a szakmai szervezeteket, feltételezzük azonban, hogy jellemzően a két legnagyobb, legismertebb szervezetről, a Magyar Népművelők Egyesületéről és a Kulturális Központok Országos Szövetségéről van szó. A közösségi művelődés területének e két civil szervezet a legnagyobb szakembereket tömörítő közössége.

12. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása főállású munkavállalóik száma szerint (%)

A válaszadók közül a legtöbb szervezetnek (33%) csupán 1 főállású munkavállalója volt. A kistelepüléseken működő közösségi szinterek többségükben „egyszemélyesek.” Ahogy haladunk a nagyobb lélekszámú települések irányába, úgy nő a közművelődési szervezetek és a benne főállásban foglalkoztatottak száma is. A válaszadók között a legkisebb arányban (0,7%) azon szervezetek szerepeltek, amelyeknek nem állt rendelkezésükre főállású munkavállaló. Úgy gondoljuk ezek a szervezetek a legkisebb lélekszámú településeken találhatók meg.

Szakmai végzettségek

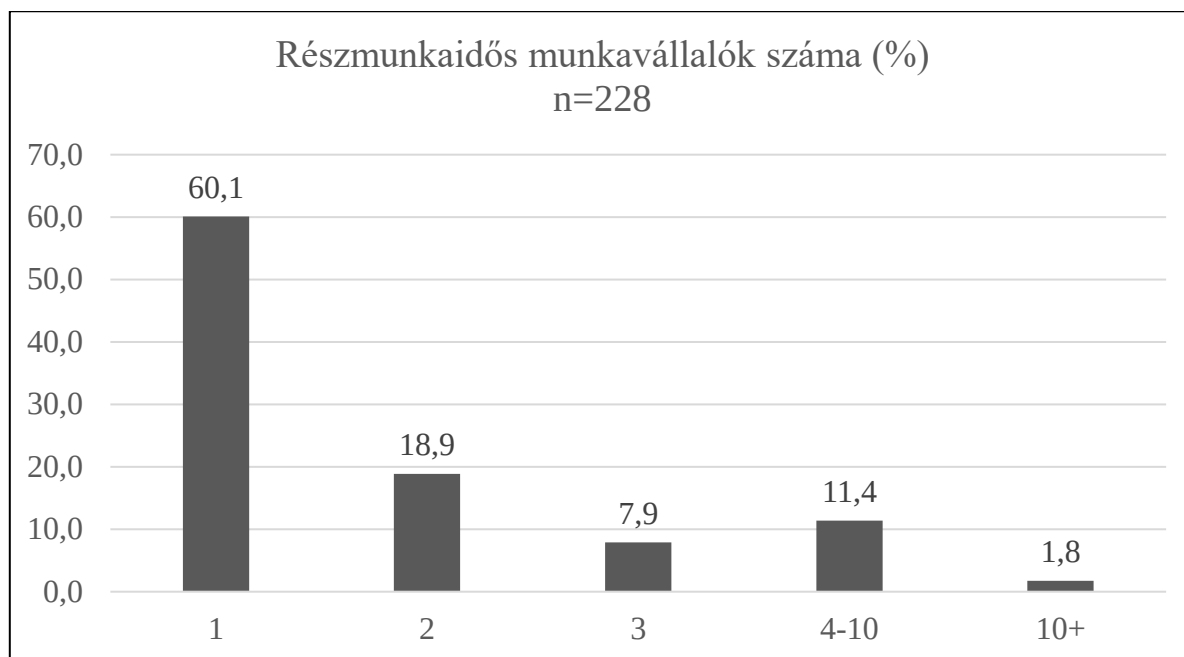

13. sz. ábra: Szakmai végzettségű főállású foglalkoztatottal rendelkező közművelődési intézmények megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint (%)

A szakmai végzettséggel rendelkezők számaránya azokban az intézményekben a legmagasabb, amelyek egy főt foglalkoztatnak (44,4%). Úgy véljük – ahogy korábban is, napjainkban is – a fenntartók részéről az egyszemélyes „intézmények” esetében is alapvető elvárásként jelentkezik a szakmai végzettség megléte. Ezt a fenntartói elvárást is legitimálta a kulturális törvény közművelődési fejezetének 2018. január 1-től hatályos változata, illetve annak végrehajtó rendelete.²⁷ A jogszabályok alapján a közművelődési közösségi szintekben kötelező a közművelődési szakmai végzettség megléte.²⁸ A szervezetek főállású munkavállalóinak csupán 2%-a nem rendelkezik szakmai végzettséggel.

²⁷ A közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szinterek követelményeiről szóló 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet.

²⁸ A rendelet 3. fejezete (12. § (1) alapján, a közösségi szintérben a feladatellátó a közművelődési alapszolgáltatások zavartalan biztosítása érdekében legalább egy, legalább középfokú közművelődési szakképzettséggel (szakképesítéssel) rendelkező szakembert foglalkoztat. A jogszabályi elvárást 2021. január 1-jéig kell teljesíteni.

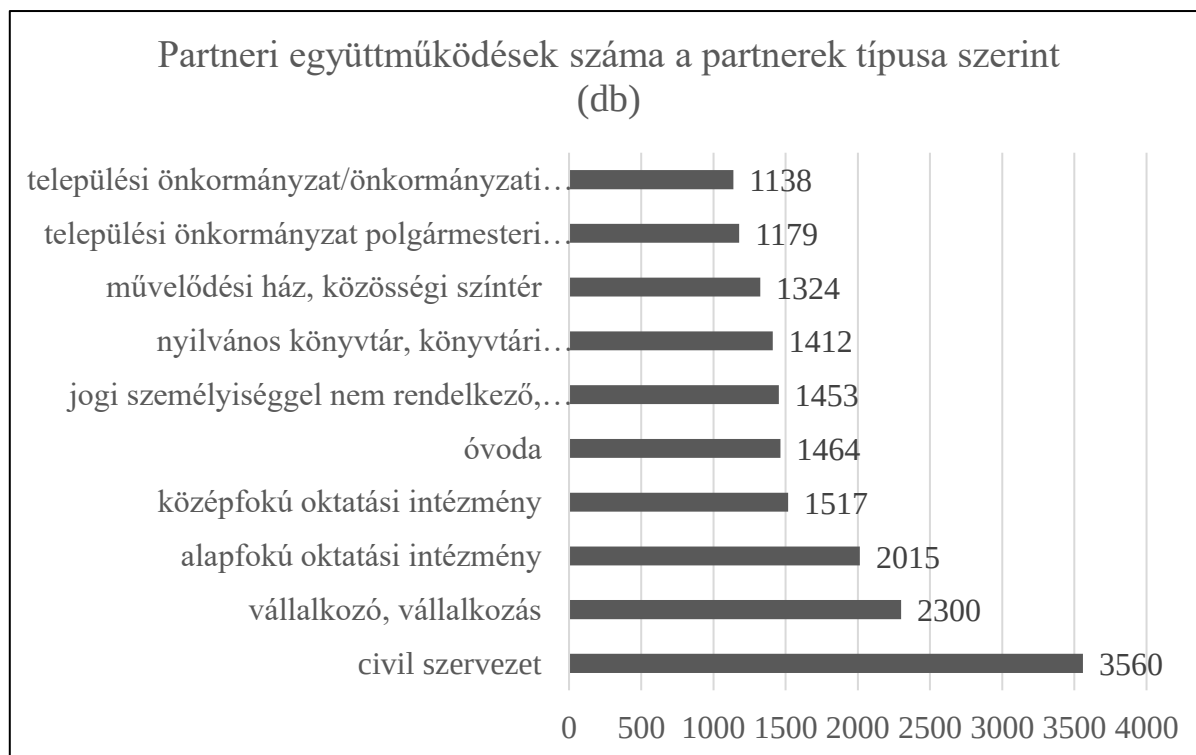
14. sz. ábra: Részmunkaidős munkavállalókkal rendelkező közművelődési intézmények megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint (%)

A megkérdezettek többségének (60,1%) 1 részmunkaidős munkavállalója volt. 10-nél több részmunkaidős munkavállalóval csupán a vizsgált szervezetek 1,8%-a rendelkezett.

Intézményi partnerségek

15. sz. ábra: A különböző típusú partnerekkel kapcsolattal rendelkező közművelődési szervezetek száma (db)

16. sz. ábra: Partneri együttműködések száma a partnerek típusa szerint (db)

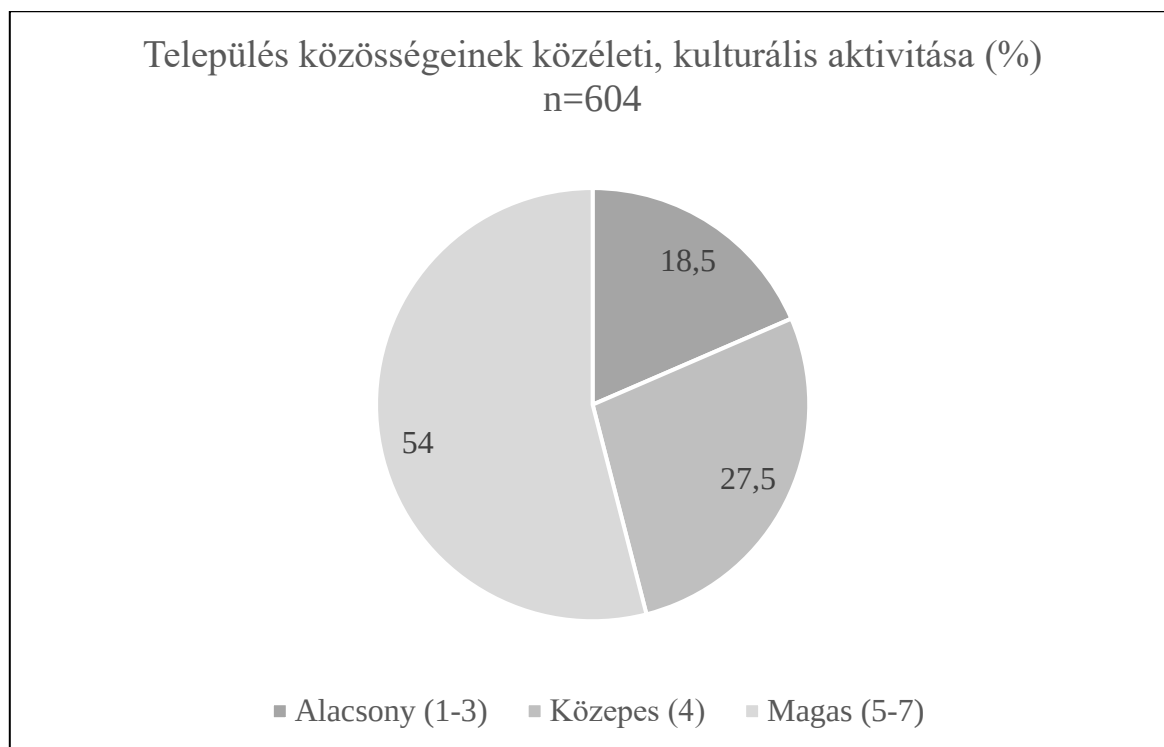
A 15. ábra alapján a megkérdezett intézmények közül a legtöbben civil szervezetekkel (384 db) álltak kapcsolatban. Ugyancsak ez a mutató a legmagasabb a 16. ábrában is, amelyben a partneri kapcsolatok, különböző együttműködések változatait és mennyiségét mutatjuk be (3560 db).

Az adatok alapján ebben a vizsgálatban is beigazolódott, hogy a közművelődés hagyományos, művelődéstörténeti kontextusban is jellemezhető legerősebb partnerei és szövetségei a civil közösségek. A közművelődési szervezetek egyik legfontosabb, alapvető működési sajátossága a civil közösségekkel megvalósuló közös programok szervezése, tevékenységük támogatása, a partneri viszonyok kialakítása és ápolása. A civil szervezetek lényegében ma is a közművelődés stratégiai partnereinek számítanak.

Meggyőzően bizonyítja a közművelődési szervezetek gazdag kapcsolatrendszerét, erős társadalmi beágyazottságát, hogy a közösségi művelődés színterei települési önkormányzatokkal/társulásokkal (379 intézmény), alapfokú oktatási intézményekkel (369 intézmény), óvodákkal (358 intézmény), nyilvános könyvtárakkal, könyvtári szolgáltatóhelyekkel vagy könyvtárbuszokkal (355 intézmény) és a települési önkormányzat polgármesteri hivatalával (281 intézmény) állnak együttműködési viszonyban.

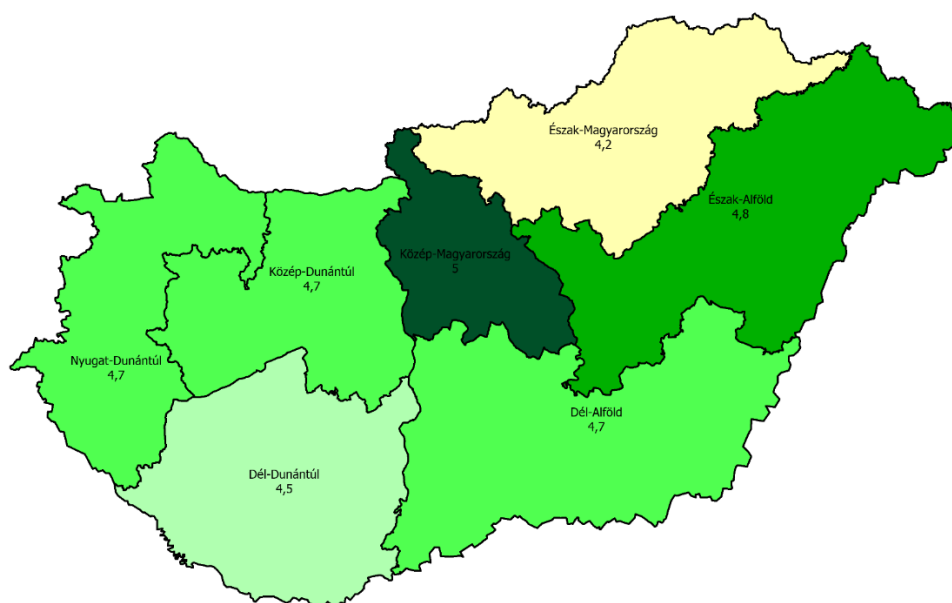
A formai és tartalmi együttműködés gazdagságát jól szemlélteti az is, hogy a közösségi művelődés szervezetei együttműködő partnerként lényegében a települések valamennyi intézményével, szervezetével, szolgáltatójával kapcsolatban állnak. (Kisebbségi önkormányzat, vállalkozó, kisebbségi közösségi színtér, nyilvános internetszolgáltatóhely, levéltár, galéria, kiállítóterem, muzeális intézmény, mozi(terem), színház, nyári színház, bábszínház, táborhely, közösségi használatra is alkalmas vendéglátóegység, sportlétesítmény, szociális és egészségügyi intézmény, bölcsőde, középfokú oktatási intézmény, felsőoktatási intézmény, művészeti iskola, egyéb képzőhely (pl. felnőttképzés), turisztikai szervezet, turisztikai információs pont, helyi tévé és rádió.)

Az adatok összességében meggyőzően bizonyítják a közművelődési intézmények és közösségi színterek kiterjedt kapcsolatrendszerét a település civil közösségeivel, intézményeivel és egyéb szervezeteivel. Ezek a számok a közművelődési szervezetek helyi társadalmakba való erős beágyazottságát jelzik.

17. sz. ábra: Település közösségeinek megoszlása a közéleti aktivitás szerint (%)
(Az 1-es: a nagyon alacsony aktivitás, a 7-es: a kiemelkedően magas aktivitás)

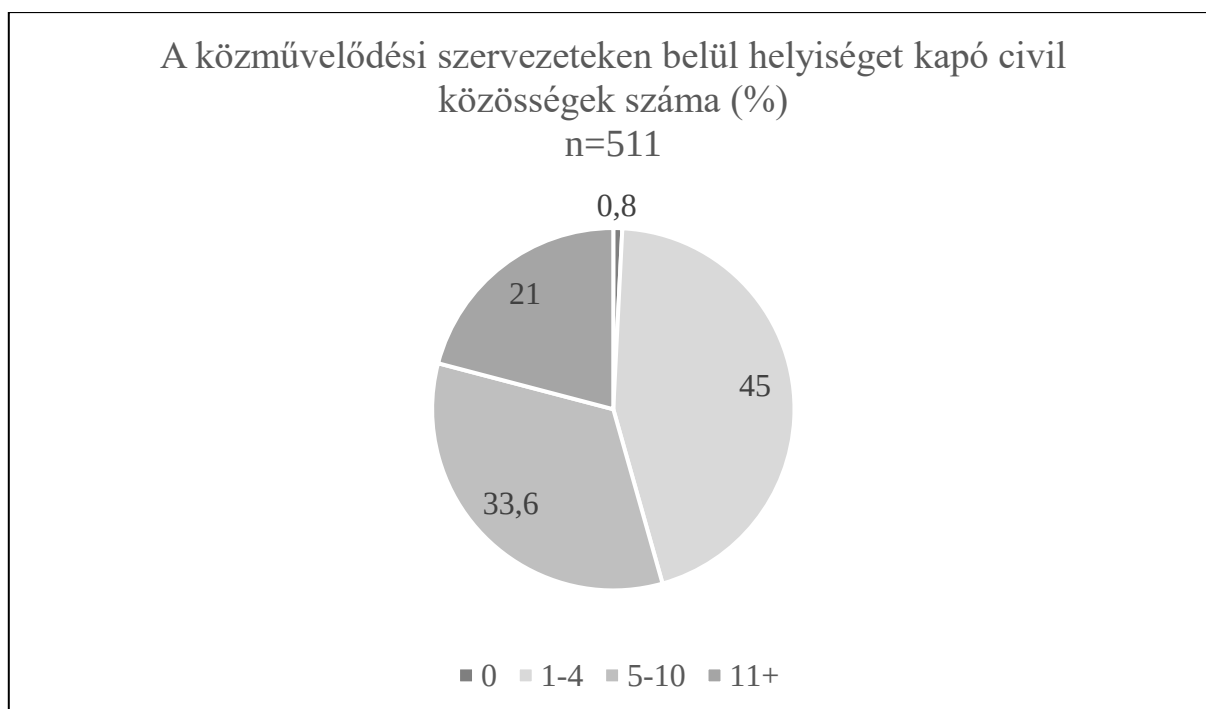
A válaszadók többségükben magasnak értékelték településük közösségének közéleti, kulturális aktivitását (54%). A megkérdezettek 27,5%-a a települése közösségének közéleti, kulturális aktivitását közepesnek értékelte, és csupán 18,5%-a minősítette alacsonynak.

1. sz. térkép: A település közössége közéleti, kulturális aktivitása megítélésének átlaga
régiós megoszlásban

(Az 1-es: a nagyon alacsony aktivitás, a 7-es: a kiemelkedően magas aktivitás)

A térkép alapján Észak-Magyarország (4,2) és a Dél-Dunántúl (4,5) kulturális aktivitásának megítélése a legalacsonyabb, míg Közép-Magyarország, benne Budapest a legmagasabb (5). **A régiók, azon belül a megyék gazdasági fejlettsége szorosan összefügg településeik közeleti, kulturális aktivitásával, illetve azok kulturális szakemberek általi megítélésével.** Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon például meghatározóak a gazdasági problémák, a munkanélküliség, az aprófalvas településszerkezet, illetve az ezekből adódó megélhetési problémák. **A szegénység alapvetően rányomja bélyegét a települések közösségi életére, közeleti és kulturális aktivitására is.** Az ezeken a településeken élő lakosok elsődleges problémája a távolabb fekvő munkahelyekre való ingázás, a megélhetés biztosítása, az életfeltételek reprodukálása, a munkanélküliségből adódó problémák kezelése.

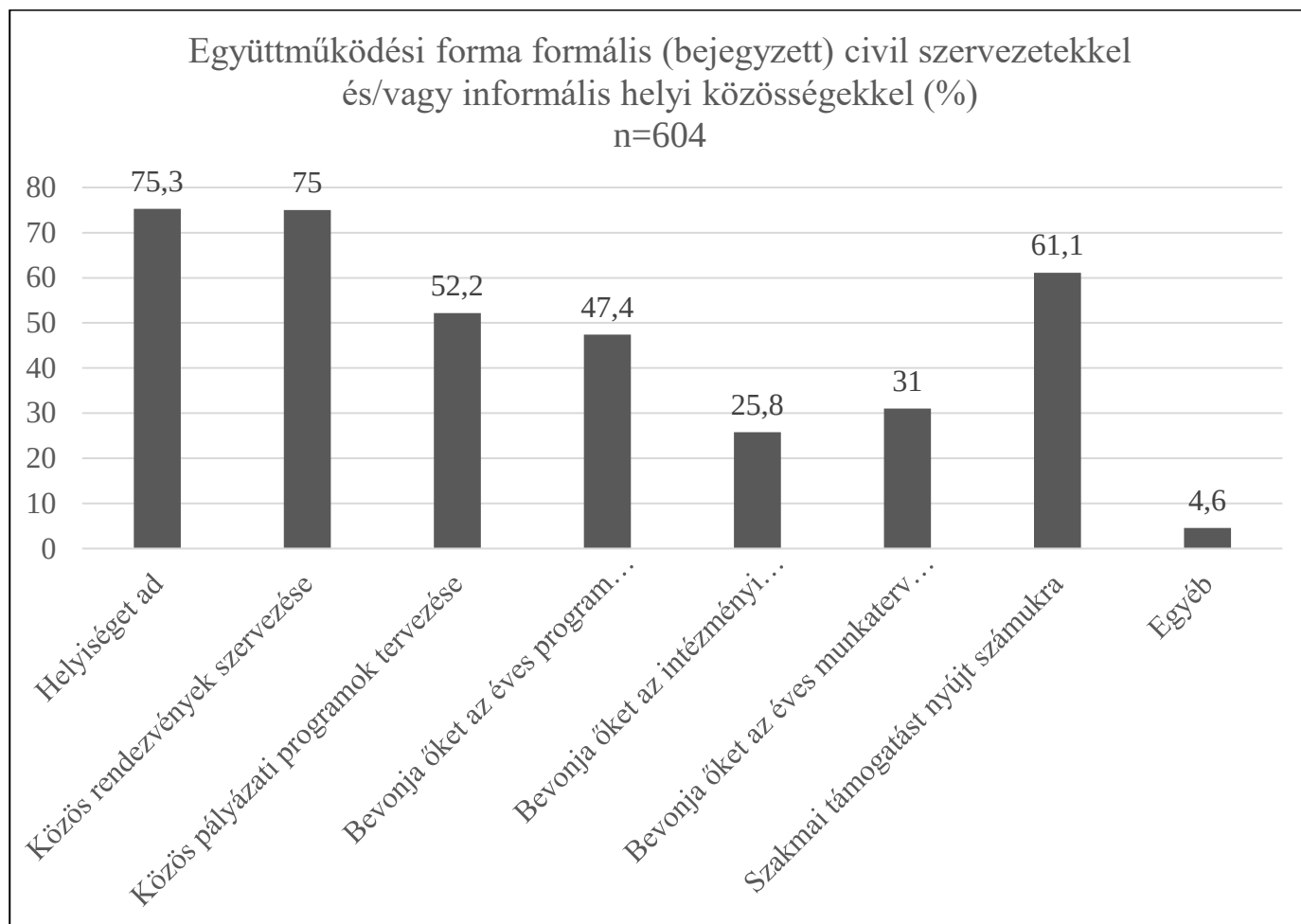

18. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása aszerint, hogy hány civil szervezet számára biztosítanak helyiséget (%)

A közművelődés hagyományosan egyik legfontosabb feladata a település önszerveződő közösségeivel és civil szervezeteivel való együttműködések és szakmai partnerség kialakítása. Ennek egyik alapvető eleme, hogy a közművelődési szervezetek helyiséget biztosítanak a településük művelődő, magukat elsősorban kulturális alapokon megfogalmazó közösségeinek. A megkérdezett közművelődési szervezetek döntő többsége (87%) ad helyet a civil szervezetek számára (511 db).

A vizsgálat időszakában hatályos Kulturális törvény írta elő az ismeretszerző, az amatőr alkotó, a művelődő közösségek tevékenységének támogatását, a helyi társadalom kapcsolatrendszerének, közösségi életének, érdekérvényesítésének segítségét, a szabadidő kulturális célú eltöltéséhez a feltételek biztosítását. Ez a feladat lényegében nem változott 2018.

január 1-jét követően sem.²⁹ A törvény hatályos változata a kulturális alapszolgáltatások között ugyancsak feladatul szabja az amatőr alkotó- és előadóművészeti tevékenység feltételeinek biztosítását, a művelődő közösségek létrejöttének elősegítését, működésük támogatását, fejlődésük segítését, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítását. A helyiséget adó szervezetek legtöbbje 1-4 (45%), illetve 5-10 (33,6%) helyi civil közösség számára biztosított helyiséget. A szervezetek 21%-a 11 vagy 11-nél több civil közösségnek is helyet adott.

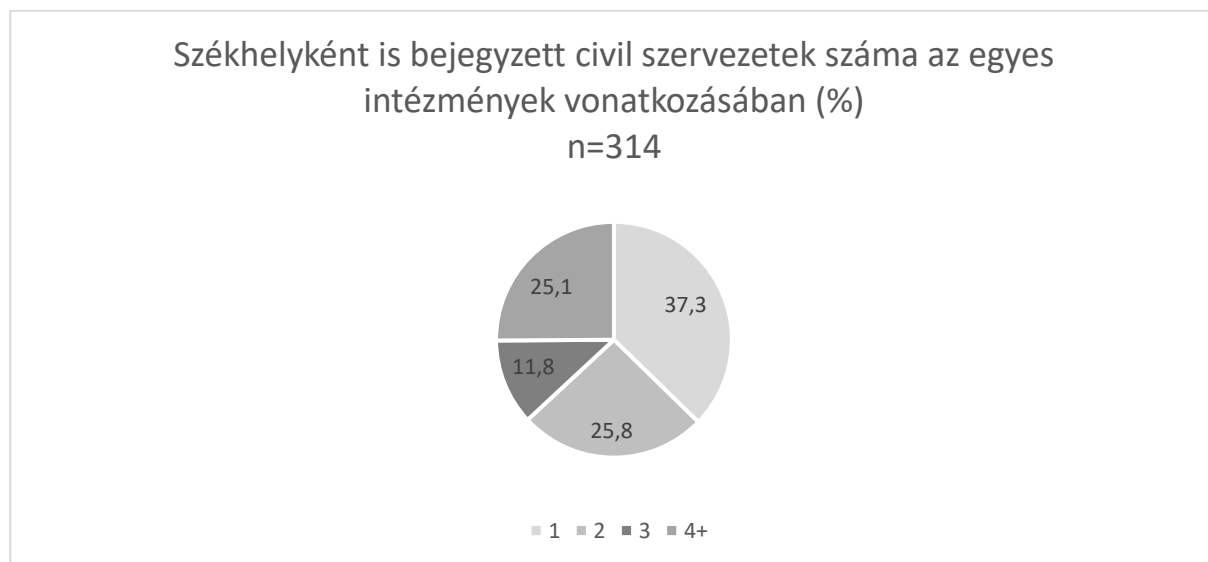

19. sz. ábra: Azon közművelődési szervezetek aránya, melyeknél léteznek a különböző együttműködési formák formális (bejegyzett) civil szervezetekkel és/vagy informális helyi közösségekkel (%)

A megkérdezett intézmények és a helyi formális (cégbíróság által bejegyzett), illetve informális civil közösségek tevékenysége sokféle módon kapcsolódik egymáshoz. A stratégiai partnerséget is meggyőzően bizonyítja, hogy a civil szervezetek közös rendezvények szervezésével színesítik a kulturális, közművelődési kínálatot. A helyszín biztosítása mellett a legnépszerűbb együttműködési forma a tipikusnak is mondható közös rendezvények szervezése. A vizsgált szervezetek 75%-a bonyolít közös rendezvényt a közösségi színterekben

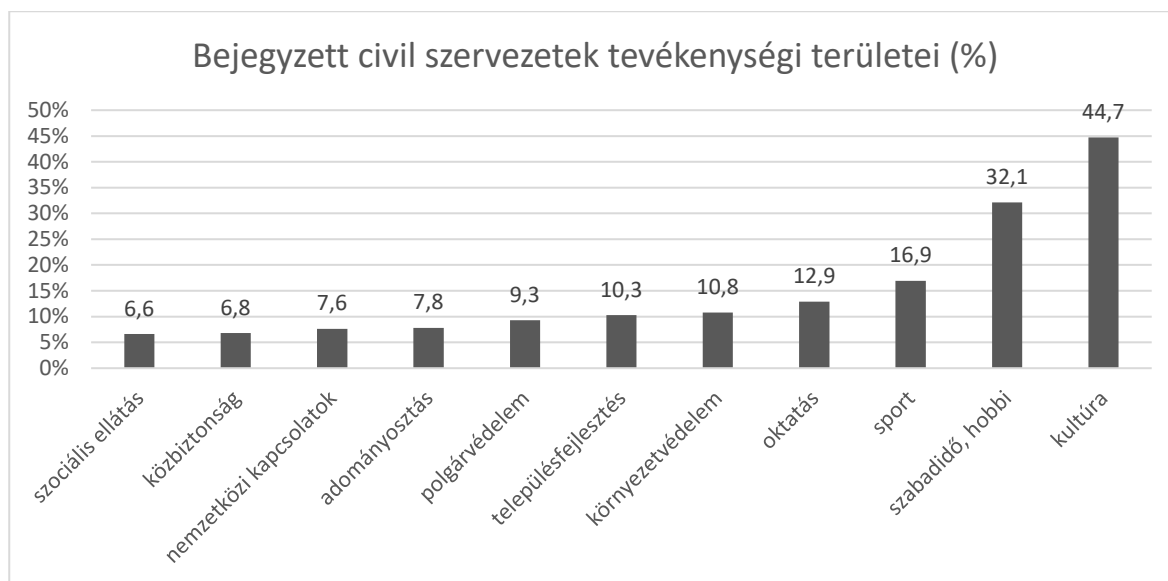
²⁹ Kulturális törvény vizsgálat időszakában hatályos megállapításai (87 § d) e) és g) pontok, és az új hatályos változat 76. § (3) a)).

működő civilekkel. A civil szervezetek működéséhez, fenntartásához, rendezvényeihez nyújtott szakmai támogatás szintén a kooperáció jellemző formája (61%). A közös programok, projektek megvalósításához elengedhetetlen a közös pályázati programokban történő együttműködés (52%). A vizsgált intézmények majd fele (47,4%-a) bevonja a civileket az éves program véleményezésébe. Ez számunkra nagyon pozitív eredmény, hiszen az éves program összeállítása alapvetően intézményi hatáskör. Korábban inkább az volt jellemzőnek mondható az együttműködés terén, hogy az éves munkaterv összeállításába vonják be a civileket, akik a tervezési időszakban jelezhetik az elképzeléseiket az éves programsorozat összeállításával kapcsolatban. A közösségi színterek munkaterveinek véleményezése, elfogadása a települési önkormányzatok feladat- és hatáskörébe tartozik. Éppen ezért ugyancsak öröndetes tény, hogy bár nem kötelezően elvárt feladata a közösségi színtereknek a munkaterv civilek általi véleményeztetése, mégis a vizsgált szervezetek több mint 30%-a megteszi ezt. Az intézményi stratégia véleményezésébe a szervezetek közel 26%-a vonja be a civil szervezeteket.

20. sz. ábra: Székhelyként is bejegyzett civil szervezetek az egyes intézmények vonatkozásában (%)

Az ábra alapján azokban a szervezetekben, ahol bejegyzett civil szervezetek működnek, ott többségében egy (37,3%), illetve 2 (25,8%) bejegyzett civil szervezet működik. Feltételezzük, hogy ezek a számok elsősorban a kistelepülések közösségi színtereire jellemzőek. Ahogy haladunk a nagyobb települések közművelődési intézményei irányába úgy nő az adott színteret székhelyként is megnevező civil szervezetek száma.

21. sz. ábra: Bejegyzett civil szervezetek tevékenységi területei (%)

A bejegyzett civil szervezetek túlnyomó többségükben művelődő közösségek (44,7%). Ezt követik a szabadidő, hobbi (32%) és a sport tevékenységet folytató civil szervezetek. A közösségi szinterek civil partnerségének, erős társadalmi beágyazottságának mérőszáma az is, hogy a legváltozatosabb tevékenységi körű civil szervezetek is helyet kapnak az intézmények falai között az oktatástól (13%), a környezetvédelmen át (11%) a szociális ellátásig (6,6%).

Összességében a közművelődési intézmények és közművelődési közösségi szinterek munkájába a helyi civil szervezetek, művelődő közösségek sokféle módon kapcsolódnak be. Nemcsak konkrét együttműködésekről, hanem a jövőre irányuló közös célokról, partnerségről és egymásrautaltságról is beszélhetünk. Az adatok alapján gazdag, összetett és mindkét fél érdekeit szolgálja a közművelődési intézmények, szinterek civil szervezetekkel ápoló partnerségi kapcsolata.

Összefoglalás

A reprezentatív kutatásban részt vevő 604 közművelődési intézmény és közösségi szintér országos viszonylatban a statisztikai adatszolgáltató intézmények és szinterek 17,6%-át jelentette. Az intézmények túlnyomó többsége – az országos tendenciáknak megfelelően – települési önkormányzatok fenntartásában működik (76%). A válaszadók partnerségi kapcsolatait vizsgálva megerősítést nyert, hogy a közművelődési intézmények és közösségi szinterek legerősebb és hagyományosnak mondható szövetségesei és partnerei a civil, szervezetek, amelyek elsősorban művelődő közösségek. A közművelődési intézményrendszer egyik legfontosabb és alapvető működési sajátossága a civil szervezetekkel történő együttműködés, közös programok szervezése, a civilek tevékenységének sokrétű támogatása, partneri kapcsolat kialakítása és ápolása. A civil szervezetek a közművelődés legfontosabb stratégiai partnerei. Ezt mutatja az is, hogy a közművelődési szervezetek 87%-a biztosít helyiséget civil szervezet számára. Az egyik leggyakoribb együttműködési forma a közös rendezvények szervezése. A megkérdezettek 75%-a rendez közös kulturális programokat a

civil szervezetekkel, amelyek ebben a formában nagy mértékben bővítik egy település közművelődési programkínálatát. Mindezek mellett jellemző még a szakmai támogatás a civil szervezetek részére, a pályázati programokban történő együttműködés, illetve az is örömdetes tény, hogy a vizsgált intézmények majdnem fele (47%), már bevonta a civileket az éves program kialakításába és annak véleményezésébe.

Ugyanakkor ebből a szempontból is van még tennivaló. A további társadalmiasítással kapcsolatos lépések és folyamatok generálásának, illetve továbbfejlesztésének fontos állomása lehet a civil szervezetek még nagyobb számban történő bevonása a jövőről szóló gondolkodásba, a stratégiai tervezési folyamatok tervezésébe és azok megvalósításába. Mindezekhez jó alapot adnak a 2018. január 1-jétől hatályos Kultv. közművelődésre vonatkozó fejezetei és az ezen részeket kibontó végrehajtási rendelet.³⁰

Terveink szerint a tanulmány második része a Kulturális Szemle következő számában jelenik meg. Ebben a közművelődési intézmények és színterek közösségi részvételi működési módját, társadalmiasítási folyamatait, az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat megjelenését mutatjuk be a reprezentatív országos vizsgálat eredményei alapján.

Felhasznált irodalom:

- Arapovics Mária – Vercseg Ilona (szerk.): Közösségfejlesztés módszertani útmutató. Cselekvő közösségek - aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest, 2017. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.
- Arapovics et al. (szerk.): A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/A-kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADtott-m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si-m%C3%B3dja-m%C3%B3dszertani-%C3%BAtmutat%C3%B3-2019.pdf> 2019. 03. 11. 11.25.
- Beke Márton (szerk.): Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyek-tarsadalmiasitasa/>. 2017. 12. 03. 13.11.
- Csordás Izabella (szerk.): Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyi-onkentesség/>. 2017. 12. 03. 13.40.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2016): Közművelődési statisztika Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- Nemzeti Művelődési Intézet Szakmafejlesztési Igazgatóság: Közművelődési statisztikai jelentés. Kézirat, 2019. Budapest.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2016): Országos Statisztikai Összefoglaló Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet. 8-9.o.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2015): EFOP Háttér tanulmány. Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.

³⁰ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. IV. Rész – A közművelődésről.

20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.

- Megvalósíthatósági tanulmány. Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Oktatási és Módszertani Központ. 2016.
- Ponyi – Arapovics – Bódog (szerk): Kutatási jelentés. Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése. Budapest, 2019. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet.
- Talata-Dudás Katalin (2011): A közművelődés helyzete a 2006-2010-es közművelődési statisztika alapján Szín – Közösségi Művelődés 16/5. szám.

Jogszabályok:

- 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól.
- 2011. évi CXCV törvény az államháztartásról.
- 2014. évi XCIX. tv. Magyarország 2015. évi központi költségvetésének megalapozásáról.
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- Az emberi erőforrások minisztere 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelete a közművelődési intézmények és közösségi színterek követelményeiről.
- 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről.

Pusztai Bertalan:

Falusi és kisvárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események

Absztrakt: Jelen írásban a hazai falusi és kisvárosi fesztiválok eredetét és lehetséges értelmezéseit vizsgálom. Amellett érvelek, hogy e rendezvények nem közelíthetők meg a paraszti ünnepek továbbéléseként. Sokkal inkább gyökereznek a települések tudatos imázsépítésében. Ezen cél azonban gyakran professzionális szervezéssel és az eredeti közösségépítő szerep háttérbe szorulásával jár, amely viszont a helyiek kritikáját válthatja ki.

Abstract: This paper examines the origin and possible interpretation of village and small town festivals. My argument is that these events are not survivals of former peasant feasts. They are rooted in conscious settlement image building. This is often achieved by professional organisation and suppression of the original role of community building. This evokes the critiques of the locals.

A rendszerváltást követő évtizedben a helyi közösségek összetetten reagáltak a korábbi korszak központosított kormányzatának kényelméből és kilátástalanságából való kiszabadulásra. Az új szabadságban nemcsak életkörülményeik javítására törekedtek, de a vidéki lakosság elvándorlásával illetve a későmodernitás individualizmusával egyszerre szembesülve, szimbolikus síkon is igyekeztek megfogalmazni, definiálni településüket. E menedzselt önkép építését számos helyen valamilyen *marginális egyediség*, azaz valamilyen szinte ismert vagy teljesen elfeledett szokás vagy sajátosság megtalálásával és felemelésével érték el. A '*marginális karrierje*' nem magyar sajátosság, megfigyeléseim szerint kulturális egységek periférikus területein követett megoldás. A keresett és megtalált kulturális elemet rituális formában, fesztiválok, ünnepek, falunapok keretében definiálták, emelték fel és állították, legtöbb helyen állítják mindmáig színpadra az adott közösségek vezetői, szervezőképes egyénei. A szervezők, e 'kulturális brókerek' (Pusztai-Varga 2008) felismerték, hogy ezek a helyi lakosság érzelmi kötődését, a helyi öntudat fejlesztését szolgáló ünnepek kívülről nézve egyfajta *colour local*-lá válhatnak és akár a bennszülöttekre rácsodálkozó turistákat is vonzhatnak, a falusi turizmus alapjai lehetnek. Ahol történeti, természeti vagy kulturális sajátosság nem volt, a település egyediségét megalkotott hagyományokkal lehetett gyorsan megvalósítani. Akárcsak a fellelt és felemelt marginalitás, ezek is nagyon gyakran helyi ünnepekben, fesztiválokban öltöttek testet. Félreértés ne essék, a kétféle eredet (a marginális felemelése illetve az új szimbólum alkotása) a jelenség menedzsmentje, kreatív fejlesztése és használata szempontjából teljesen irreleváns: megközelítésünkben nincsenek igazabb és kevésbé igaz 'hagyományok'.

Az elmúlt két évtized során Magyarországon, Finnországban és Skóciában végzett terepkutatásaim nyomán úgy gondolom, hogy a fesztiválok elterjedése messze több, mint

aminek a rendszerváltás utáni fesztiválteremtési lázban tűnt. Hazai felfutása és sikere kétségkívül nem választható el a rendszerváltástól, attól, ahogyan a helyi közösségek visszakapták önrendelkezésüket. Mindez azonban összefonódott olyan nagyobb változásokkal, amelyek alól az 1990-es évektől Magyarország sem tudta magát kivonni. A globalizáció sodrásában a lokalitások és a helyi kultúrák kétségkívül önmaguk újraértelmezésére kényszerültek. A fesztiválok olyan szimbolikus erőforrásokat biztosíthattak, amely a túlélés anyagi alapjainak a megteremtését is segíthette.

A vidéki fesztiválok változatossága

A művészeti és popkulturális fesztiválokat nem tekintve is állíthatjuk, hogy a hazai rurális fesztiválszcéna napjainkra rendkívül sokszínűvé vált. Mára országszerte ismertek az olyan korai, mindmáig nagy sikerű rendezvények, mint a baja Halászléfőző Népünnepély (Pusztai 2007), amelyet 1996-ban rendeztek meg először vagy Békés megye legnagyobb fesztiválja, a helyi húsipari hagyományokra hivatkozó Csabai Kolbászfesztivál, amely 1997-től kerül évente megtartásra. Ezen nagy fesztiválok mellett a tagolt fesztiválszcéna részei valamilyen folklorisztikus hagyományra (például a csökmői sárkányhúzás (Lovas Kiss 2011:13-53) vagy valamilyen gasztronómiai sajátosságra (például a geresdlaki Gőzgombóc Fesztivál) vagy nyersanyagra építő kisebb fesztiválok (például a Nagykőrűi Cseresznyefesztivál (Sári 2001) ugyanúgy, mint a történelmi újrajátszások (például a Visegrádi Nemzetközi Palotajátékok). Bizonyos fesztiválok eltűntek (például a pusztamérgesi Ludas Matyi Libaszepség- és Libafuttató Verseny (Pusztai 2003), míg bizonyos fesztiválok versenytársként jelentek meg (a szegedi Tiszai Nemzetközi Halfesztivál a bajai fesztiválnak). Ötletes rendezvények (például a Nyúli Húsvét, a Káni (ejtsd: Cannes) Filmfesztivál), közösségi sportrendezvények (például a Dunaszekcső – Dunafalva kötélhúzó verseny a Duna két partja között) és a történelmi emlékezettel játszó fesztiválok (például a szintén rövid életű Szegedi Boszorkányfesztivál) tűntek fel és esetenként hanyatlottak le.

A fenti rendezvényekkel jelzett események csoportját nehéz egy közös kategóriába sorolni. Saját vizsgálataimat olyan fesztiválokra szűkítem, amelyek a rendszerváltás után jöttek létre falusi és kisvárosi környezetben, és amelyek célja a helyi kultúra valamilyen vélt vagy valós elemének felmutatása. Megfigyelésem szerint ezek a fesztiválok legjellemzőbb csoportjai a következők: gasztrofesztiválok; a paraszti kultúra valamilyen részlete köré szervezett fesztiválok; a helyi történelem valamilyen valós vagy mitikus részlete köré szervezett fesztiválok; az előzővel esetenként összekapcsolódó történelmi újrajátszások; illetve a valamilyen játékosság, humorforrás köré szervezett közösségalkotó fesztiválok. Kutatásaimban nem vizsgáltam a helyi vagy országos művészeti fesztiválokat, sem a populáris- vagy népzenei fesztiválokat, illetve a szüreti és borfesztiválokat sem.

A fentieken belül a hazai vidéki fesztiválszcéna meghatározó része valamilyen gasztronómiai kötődésű rendezvény. Ezeket további alcsoportokra bonthatjuk. Bali a gasztrofesztiválokat az azok középpontjába állított étel eredete és változása szerint tagolt rendszerbe sorolja. Eszerint megkülönböztet továbbélő, felújított, felélesztett, újra felfedezett és új (teremtett) ételekre épülő fesztiválokat. A *továbbélő* ételek esetében a fesztivál nem változtatja meg az étel ismertségét a közösségen belül. A *felújított* étel esetében a fesztivál módosítja az étel megítélését és fogyasztásának szokásait. A *felélesztett* ételek esetében az étel csak az emlékezetben él már. Az *újra felfedezett* ételekre a helybeliek sem emlékeznek, de történelmi

források igazolják lokális kötődését. Az új, *teremtett* ételek esetében semmilyen helyi kötődés nem mutatható ki a fesztivál központjául választott étellel kapcsolatban (Bali 2007:383).

A gasztrofesztiválokat gasztronómiai múzeumok és gasztronómiai kapcsolódású tematikus utak egészíthetik ki. Fehér és Kóródi klasszifikációja szerint a gasztrorendezvények egy étel több változatban való elkészítése mellett lehetnek egy alapanyagot középpontba állító rendezvények illetve egy technológiát tetszőlegesen alapanyagon alkalmazó fesztiválok (Fehér – Kóródi 2006). Sándor a helyi termékek és termények ünnepe mellett hagyományos ételek ünnepeit, szakács- és gasztronómiai versenyeket illetve vegyes rendezvényeket különít el (Sándor 2012:32). A valamilyen alapanyag vagy étel köré szervezett fesztiválok esetében a szervezők egy alapanyag szimbolikus lefoglalásával, kötésével kívánnak egy kiemelhető, felfuttatható szimbólumot alkotni egy adott településnek.

Áttekintve az ilyen gasztrofesztiválok hazai példáit nemcsak a terep sokszínűsége meglepő. Pusztán a médiareprezentációk egymás mellé állításával is felismerhető, hogy ezen rendezvények a helyi, empirikusan meg tapasztalható és hatást gyakorló voltukon kívül egy teljesen másik szinten, a médiareprezentációkon keresztül, a települési imázs alakításával is hatást kívánnak kifejteni. Egy-egy alapanyag vagy étel köré szervezett fesztiválok sorát áttekintve felmérhetjük, hogyan alakulnak az ugyanazon alapanyag/étel körül szervezett fesztiválok egymás nyomán, amíg azok bizonyos sűrűségben be nem hálózzák az országot. Szélesebb körben elterjedt alapanyagok vagy ételek egy idő után egy-két megyénként kapnak fesztivált. A szervezők minden esetben egymással versengve próbálnak az adott alapanyag helyi termesztési tapasztalatait kihangsúlyozva autentikusságot teremteni a fesztiválnak. Néha azonban e rendezvények médiareprezentációi is elismerik a termesztési intenzitás visszaesését, esetleg megszűntét. Bizonyos fesztiválok egyéb céljaik mellett az adott termény megmaradásáért küzdő, szakmai támogatással létrehozott rendezvények is. Az eredetiséget biztosító és felmutató helyi példák sokasága mellett azonban bizonyos esetekben ilyen 'autentikusság-alap' nem azonosítható és a szervezők sugározta médiareprezentációk nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel.

Egy-egy rurális fesztiválcsoport áttekintése során kirajzolódik, hogy milyen nyilvános ünnepkoreográfia alakult ki az elmúlt lassan három évtized során. Azaz milyen jellegű, a kiemelt és a fesztiválban megfuttatott kulturális elemmel összefüggő, illetve milyen, attól független, de az ilyen jellegű rendezvényekhez megfelelőnek gondolt kísérőprogramok jönnek létre. Az egyes fesztiválok belső ritualizációja jelzi, hogy a szervezők tisztában vannak az ünnep sajátosságaival. A turizmusban általános leg-ek keverednek itt a szent és profán elkülönítésére szánt kitüntető attribútumokkal és a játékosággal. Ugyanakkor jól tetten érhető, hogy limitált morfológiai készlethől építkeznek egy-egy termény vagy étel kapcsán az ötletesnek gondolt ritualizációs kísérletek. Természetesen ezen újonnan kitalált versenyek és díjak egzotikusságukból fakadó hírértékük okán e fesztiválok médiareprezentációjának fontos részei, és általában ezek szolgáltatják a médiareprezentációk vizuális anyagát is.

A szervezett események sajátosságai és a fesztiválok viszonya

Ezek a rendezvények eredetükben, elnevezésükben, történetükben és témájukban nagyon eltérőek. A fesztiválok kultúratudományi elemzésében, elsősorban ezeknek az ünnepnek és ezen keresztül a rítussal való történeti kapcsolata miatt mindmáig jelentős a premodern közösségek ünnepeihez visszanyúló, elsősorban szimbolikus antropológiai megalapozottságú értelmezés. A fesztiválok jelentős kulturális szerepe miatt, a premodern ünnepekkel való

morfológiai hasonlóságuk és a magukról sugárzott diskurzusok miatt csábító napjaink eseményeit így értelmezni. Falassi nagyhatású fesztiváldefiníciója jól tükrözi ezt a megközelítést. Eszerint „a társadalomtudományokban a fesztivál általában olyan rendszeres ünneplést jelent, amelyet rituális formák és események sokasága alkot, és amely direkt vagy indirekt módon a közösség minden tagjának életét befolyásolja. A fesztivál nyíltan vagy burkoltan szól a közösség tagjai által megosztott olyan alapértékekről, ideológiáról, világképről, amelyek társadalmi identitásuk alapját képezik.” (Falassit idézi Szabó 2014:19.)

Falassi definíciója a jelen hazai rurális fesztiválok vizsgálathoz szükséges mértékben utal a fesztivál, ünnep és rítus történeti eredetű összefüggéseire, háttérben jól érezhető az egyes fesztiválok életető egységes helyi közösségről szóló elképzelés. Értelmezve meghatározását világos, hogy a fesztivál valamilyen módon a közösség megosztott tudásának (kultúrájának) manifesztációja. Véleményem szerint napjaink kultúra manifesztáló helyi fesztiváljainak megértésére mégsem ez a legcélravezetőbb fesztivál definíció. Mindeközben ezen meghatározásnak is van relevanciája a jelen, késő modern társadalmunk vizsgálatában, ha másért nem, akkor azért, hogy tetten érjük, milyen jelenségekből építkeznek tudományos és hétköznapi elképzeléseink.

Tereptapasztalataim alapján úgy gondolom, hogy a jelen rurális fesztiváljainak pontosabb értelmezéséhez a kritikai turizmuskutatók illetve a tervezett események elméletét és gyakorlatát vizsgáló event studies jelentős segítséget adhat.³¹ Donald Getz jól mutat rá egy a rurális fesztiválok megértéséhez fontos különbségre: „A múlt fesztiváljai és vásárai olyan fontos szerepeket töltöttek be, amelyekről nem beszéltek, és amelyeket nem terveztek. Ezek egyszerűen megtörténtek, amikor meg kellett történniük. A vásárok fontosak voltak a kereskedelemben, az ünneplés organikusan illeszkedett a mindennapi életbe, a játékok nem professzionalizálódtak még a sport formájában. Ez azonban döntően már a múlté. Napjaink legtöbb eseményét úgy tervezik, hogy sajátos gazdasági, üzleti, társadalmi, kulturális és egyéb céloknak feleljen meg.” (Getz 2007:23-24.)

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Getz nem a premodern közösségi események funkcióját vonja kétségbe, hanem azok szerveződését különíti el napjaink eseményeitől. Vannak ugyan fesztiválok, amelyek valamiféle továbbélő rítus, a népi/populáris ünnepléskultúra részeként értelmezik magukat és amelyekre Falassi fenti definíciója esetleg alkalmazható, azonban a véleményünk szerint a késő modernitás radikálisan megváltozott társadalmi környezetben jelentősen kibővült funkcióval, alapvetően átalakult szervezéssel létrejövő fesztiválok igazi eredete nem a formai elemekben hasonlóságokat mutató előzményekben van, hanem a modern fesztiválkultúrában. Funkciójukban a közösségtudat megerősítése, normák megőrzése helyett a települési identitás felépítése, látványosságtermelés a cél. Szerveződésükben az évkör ünneplési rendjébe illeszkedő, korosztályos vagy csoportszervezésű ünnep helyett professzionális szervezésű, turisztikai megfontolásokat figyelembe vevő rendezvények szervezése.

Mindez például jól tükröződik abban, mennyire sokszínű értelmezés kapcsolódhat napjaink fesztiváljaihoz. Crespi-Vallbona és Richards a katalán fesztiválok kapcsán pontosan írja le, hogy az egyes fesztiválokban érintettek sokszínű csoportja is rendkívül eltérő motivációval vesz részt ezek szervezésében: miközben mindenki a katalán identitás megőrzését reméli az általuk vizsgált fesztiváloktól, nagyon eltérő, hogy mit is értenek az identitás alatt, mennyire tartják fontosnak a gazdasági és politikai szempontokat (Crespi-Vallbona – Richards 2007: 103-104). A fesztiválok éppen ezért napjainkban a helyről alkotott jelentések feletti küzdelem komplex

³¹ Ugyanezen a néven létezik egy közgazdaságtudományi elemzési módszer, amelynek nincs köze az itt emlegetett megközelítéshez.

terei, ahogy Quinn Hallt idézi: „A politika mindennél fontosabb a fémjelző események esetében, naivitás vagy szándékos félrevezetést lenne mást hinni” (Quinn 2003:331-333).

Az event studies funkcionális esemény felosztása szerint a tervezett események egyik csoportja a jelentős sporteseményekben testet öltő *presztízs események*.³² A *mega-események* kiemelkedő látogatottságúak és médiareprezentációjúak.³³ *Médiaeseménynek* a döntően csak a médiaközvetítésen keresztül élvezhető, globális közönségnek szánt eseményeket nevezzük.³⁴ Az *ügyhöz kötött események* valamilyen célt összegyűjtött pénzzel vagy más módon kívánnak támogatni.³⁵ A *vállalati események* egy cég által létrehozott vagy döntően egy cég által támogatott események.³⁶ Általában, de nem kizárólag politikusokhoz és celebritásokhoz kapcsolhatóak a *szenzációhajász események*, melyek egyedüli célja, hogy figyelmet keltsenek.³⁷ A *speciális események* gyűjtőkategóriába a rendszertelenül megrendezett és a fentiekbe nem illeszkedő események tartoznak. Az *interaktív és szemléltető események* illetve a *részvételes események* az események és közönségük kapcsolata alapján próbál egy jelenségcsoportot körülhatárolni.³⁸ Végül, az ezen írásban vizsgált rurális fesztiválok leginkább a *fémjelző és ikonikus események* közé tartoznak (Getz 2007:23-27).

Getz meghatározása szerint a fémjelző és ikonikus események az autentikusság szimbólumai. Olyan rendszeres események, amelyek annyira erősen kötődnek egy adott közösséghez, hogy az már imázsuk szerves része lett. Az ilyen események teremtik meg és éltetik a helyi identitást. Ezek „mindegyike állandó 'intézmény' [...] tele hagyománnyal, és turisztikai versenyelőnyt teremtenek” (Getz 2007:24) egy adott helynek. Ikonikusnak is nevezhetők, mert nemcsak a közösség legismertebb eseményei, de gyakorlatilag annak szimbólumaivá is válnak. Éppen ezért elemzésükön keresztül megérthető, hogy egy adott esemény mit akar elmondani egy adott helyről. Kutatásunk szempontjából fontos megjegyezni, hogy Getz kiemeli, hogy gyakorlatilag minden esemény tud médiaeseménnyé is válni, sőt, nagyon kevés olyan tervezett esemény van, amely nem akar médiaesemény is lenni. Szempontunkból lényeges, hogy az események különösen turisztikai vagy kormányzati támogatást remélve hajlamosak mediatiszálódni, azaz látványos médiaüzenetekben manifesztálódni (Getz 2007:24-27), sőt, továbbmehetünk, elkövetkezendő média megjelenésük felől felépíteni magukat (Tóth 2016). Az event studies az események formájának tipologizálása alapján elkülönít kulturális ünnepeket, politikai és állami ünnepeket, művészeti és szórakoztató eseményeket, üzleti és kereskedelmi eseményeket, oktatási és tudományos eseményeket, sport versenyeket, rekreációs eseményeket és magán-eseményeket. A fesztiválok a kulturális események egyik

³² Ide sorolható például az úgynevezett „vizes vb”, a 2017-es úszó-világbajnokság, amelyet Budapesten rendeztek.

³³ E funkcionális felosztás szerint a Sziget Fesztivál az egyik legjelentősebb hazai mega-esemény.

³⁴ A médiaeseményekkel a médiatudomány is foglalkozik, bizonyos mértékben eltérő jelentéssel. A médiatudományi fogalmi körülhatáráshoz ld. Hartai 2015: 45-54. Az event studies megközelítésében a médiaeseményt sokkal inkább a hozzáférés formája határozza meg, semmint az esemény lényege, így tulajdonképpen minden esemény lehet médiaesemény. Személyes részvétellel nehezen hozzáférhető események, mint például egy vitorlás verseny vagy egy királyi esküvő jó példa erre.

³⁵ Bármilyen jótékonyági rendezvény lehet ilyen, de ide sorolható olyan célzott ügy érdekében rendszeresen rendezett esemény, mint például a székely autonómia napja október 29-én, melynek leglátványosabb része az este közösség által gyűjtött úgynevezett „örtüzek”.

³⁶ A vállalati brand-del teljesen összeforrt események ide tartoznak, például a Telekom Vivicitá Városvédő Futás.

³⁷ E felosztásban rendszeres vagy rendszertelen események egyaránt lehetnek szenzációhajász események. A Tesla futurisztikus pick up-jának, a Cybertrucknak a 2019 novemberi bemutatóján egy eldobott vasgolyótól betört az autó törhetetlennek mondott ablaka. Nem világos, hogy az autó ablakát tervezték meg rosszul vagy ez egy előre eltervezett szenzációhajász esemény volt. A betört törhetetlen ablak világszerte vezető hír lett és a 'kudar' ellenére alig néhány nap alatt több mint százötvenezer darabot rendeltek a járműből.

³⁸ A történelmi újrátjátszó (reenactment) események, mint például az isaszegi csata 2019-es megjelenítése jó példa az interaktív eseményekre.

jellegzetes formája. Getz meghatározása szerint a fesztivál „tematikus nyilvános ünneplés” (Getz 2007:31). Kiemeli, hogy a premodern fesztiválok antropológiai értelmezése kapcsán feltárt jelenségek (- identitáskifejező, antistrukturális és communitas teremtő, kulturális szimbólumokat előtérbe állító, rituális jellegű cselekvések -) bőséggel azonosíthatóak napjaink fesztiváljaiban is. Azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a fesztivál kifejezést napjainkban ünneplésre, karneválra, felvonulásra, nyilvános szórakoztatásra, kereskedelmi promócióra vagy – művészeti fesztiválok esetében – egyszerű előadássorozatokra is használják, azaz magában foglal nagyon sok, szűkebb néprajzi-antropológiai értelemben nem fesztivál jellegű rendezvényt is (Getz 2007:30-33).

Áttekintve a hazai helyzetet és a rendszerváltástól bekövetkezett változásokat joggal állíthatjuk, hogy a fesztivál fogalma és jelensége (Szerda 2018) is egyfajta proliferációnak van kitéve. Ugyan nem a kultúrakutatás szempontjából, de Grétsy László erre többször fel is hívta a figyelmet. Ellenérzése jól jelzi a fogalom túlhasználatát: „Hogy miért berzenkedem? Azért, mert megítélésem szerint egyre jobban eltolódnak az arányok a fesztivál javára, illetve az egyéb, esetenként kitűnően használható szavak rovására. Ismétlem: jó szó a fesztivál, de féktelen divatja néhány év vagy évtized alatt háttérbe szoríthat olyan, szintén számtalanszor remekül használható szavakat, mint bemutató, díszszemle, erőpróba, játék, karnevál, kiállítás, mustra, nap(ok), parádé, randevú, szemle, találkozó, torna, versengés, vetélkedés, viadal, vigasság(ok).” (Grétsy 2006, továbbá Grétsy 2014.)

E fogalom ezen elhasználódása nyilvánvalóan nem amiatt van így, mert szaporodnának a fesztiválok antropológiai lényegét is felmutató rendezvények. A jelen burjánzó nyilvános, közösségi, tervezett eseményeinek fesztiválként való megnevezése sokkal inkább a művészeti fesztiválok másfél száz éves karrierjére vezethető vissza.

Kulturális és közösségi fesztiválok viszonya

A fesztiválkutatások a modern közösségi ünnepléskultúra rendkívül sokféle világát próbálják az értelmezést segítő módon klasszifikálni. Ezen tagolt rendszer egyik magjának a művészeti fesztiválok tekinthetőek, amelyek alatt azon rendezvények értendők, ahol kizárólagos a művészeti program, csak hivatásos művészek lépnek fel. A művészeti fesztiválok a kulturális fesztiválok nagyobb csoportjába illeszkednek, ahova olyan fesztiválokat sorolnak, amelyek lényegi, de nem kizárólagos része a művészeti program, hivatásos és műkedvelő előadók fellépését egyaránt lehetővé teszik. Ezzel szemben a legáltalánosabban fesztiválnak nevezett rendezvénycsoport megfelel ugyan a fesztiválok event studiesban leírt definíciójának, de ezeknek nem lényegi eleme a művészeti program és nem határozható meg a fesztivál művészeti műfaja (Szabó 2014:24).

E klasszifikáció szerint a jelen írás tárgyát képező fesztiválok ezen legtagabb, a kulturális fesztiválokat körülvevő fesztiválcsoport bizonyos részének tekinthetőek. Ugyan jelen írás nem foglalkozik a kulturális fesztiválokkal, mégis röviden utalnunk ezek történetére, ugyanis a kutatott jelenségek közül számos innen veszi mintát és szerveződése is ezek logikáját követi. Az első művészeti fesztiválok a 19. század végén alakultak ki. Talán a legismertebb történetű ezek közül a Wagner kezdeményezte 1876-ban indult Bayreuthi Ünnepi Játékok (Henderson 2005:45). A hazai fesztiválkutatások a 19-20. század fordulóján zajló európai művészeti fesztivál-alapítási hullám részeként értelmezik az első hazai művészeti fesztivált is, az 1931-es eredetű Szeged Szabadtéri Játékokat. A művészeti fesztiválok esetében a 20. század művészeti ágak szerinti specializációt illetve versenyeket hozott (zene, színház, film, tánc, stb.). Emellett létrejöttek olyan városi fesztiválok is, amelyek ugyan a művészeti fesztivál nevét viselték, de

nem kizárólagosan ezzel foglalkoztak és így nagyobb városi ünnepé válva „fesztiválvárossá” tették helyszínüket. A European Festival Association 1952-es megalakításában a 19-20. század fordulójáról eredő jelentős művészeti fesztiválok mellett részt vesznek már városi kulturális fesztiválok is. A könnyűzenei fesztiválok az 1950-es években jelennek meg, a 60-as évektől terjednek el Nyugat-Európában is. Szimbolikus csúcspontjuk az 1969-es woodstock-i fesztivál volt (Szabó 2014:41-56).

Az 1970-es évek végén jelenik meg a fesztivál és a városfejlesztés összekapcsolódása. Ez az elsősorban turisztikai és ezen keresztül gazdasági motivációjú fesztiválapítási hullám a városi terek revitalizációjáról, a városi életminőség javításáról is szólt. Magyarországon az első ilyen fesztiválnak az 1967-es alapítású Debreceni Virágkarnevált tarthatjuk, amelyet aztán követnek a népművészeti vagy amatőr művészeti fesztiválok, néha valamilyen népszokási elemet is belefűzve az ünnepbe (Szabó 2014:57, 68). A turizmus kritikai kutatása a fesztivalizáció fogalmával írja le azt a folyamatot, ahogyan a városi terekben mesterségesen, a turizmus gazdasági előnyeinek kiaknázására létrehozott és a szimbólumok ökonómiájába illeszkedően működő, a várospolitikai célokba illeszkedő fesztiválnak nevezett eseményeket az elit létrehoz (Szijártó 2004). A témánk szempontjából fontos gasztro- és örökségfesztiválok kapcsán kiemeli Getz, hogy ezek az ünneplés, szórakoztatás, látványosság és a sport elemeit ötvözik és így válnak fémjelző és ikonikus eseményekké. A fesztiválok mellett a kulturális ünnepek közé sorolja még a játékosággal, jelmezekkel és mulatsággal, nemcsak a normák, de esetenként a törvények felfüggesztésével is járó *karnevált*, a valamilyen történelmi esemény dátumán tartott, néha fesztivál formáját öltő *örökség megemlékezést*, a civil, katonai vagy vallási *felvonulásokat és körmeneteket* illetve a *vallási ünnepeket* (Getz 2007:33-35).

Napjaink hazai és európai falusi és kisvárosi fesztiváljai lényegének pontos megragadásához a fentiekén túl a közösségi fesztivál koncepciója segíthet még. A 2002-ben szervezett Derby Jubilee Festival kapcsán figyelte meg a kutatás, hogy a tudatosan tömegekhez szólni akaró fesztivál szervezői hogyan küzdöttek a szerveződő esemény kapcsán a kultúra tágabb (antropológiai) fogalmának elfogadásával illetve a fesztivál által megcélzott közösség újszerű meghatározásával. Ugyancsak ezt, az elit művészeti fesztiváloktól eltérő, a helyi közösség szélesebb csoportjait megszólítani akaró, de szervezett esemény kapcsán felmerülő sajátosságokat kívánta az észak-írországi kulturális és művészeti tevékenységet támogató állami szerv, Department of Culture, Arts and Leisure is körülírni definíciójában, amely szerint: „A közösségi fesztivál közös témához kapcsolódó, meghatározott idő alatt lezajló események sora. A közösségen belül alakul ki és azt kell ünnepelnie és pozitívan népszerűsítene, ami a közösséget jellemzi. A közösségi fesztivál lényege a részvétel, a bevonódás, és az identitás érzetének megteremtése, és ezeken keresztül egy közösség társadalmi jóllétének fontos összetevője. Egy közösségi szervezetnek vagy egy közösség vezette együttműködésnek kell kezdeményeznie és vezetnie. Nem elegendő egy fesztivált egy közösség számára szervezni - a közösségnek komoly szerepet kell játszania annak fejlesztésében, megvalósításában és birtokolnia kell azt.” (Jepson – Clarke 2015:2.)

A meghatározás remekül alkalmazható a jelen írás témáját képező eseményekre is. Miközben napjaink falusi és kisvárosi fesztiváljai döntően nem mutatnak kapcsolatot korábbi paraszti ünnepekkel, mégis kialakulásuk legtöbb esetben a közösséghez köthető. Eredendő és alapvető célja számos esetben a közösség ünneplése és valamiféle pozitív identitás támogatása. A hazai fesztiválszcénára tekintve jól látható, hogyan próbálják a helyi ünnepek bevonni a helyi lakosság minél szélesebb köreit. A szervezők pontosan tudják, hogy a hely mellett a jelenlévő helybeliek is fontos elemei egy-egy fesztivál autentikusságának (Haahti – Kinnunen 2015:50). Számos helyi ünnep esetében érhető tetten és tárható fel a helyi közösségből eredő vágy és késztetés egy-egy fesztivál megrendezésére. Általában a szervezők ezt őrzik és szinte rögzült

szöveggel ismétlik, komolyan mitizálják és popularizálják. Annak ellenére van ez így, hogy az események sorozatos megrendezésével, a gazdasági haszon megjelenésével, a jelenség szimbolikus tökévé válásával fokozatosan távolodik a közösségi alaptól és egyre kevésbé igaz rá a közösségi fesztiválok fenti meghatározása. Jepson és Clarke egyenesen azt állítja, hogy a helyi hatalmi viszonyok léte miatt ilyen definíciószerű fesztiválok tulajdonképpen nem tudnak létrejönni: az általuk „hatalom-brókereknek” nevezett helyi szereplők „direkt befolyással bírnak a fesztiválra és annak létrejöttére” és innentől már meg is bukik a fenti, demokratikus és közösségi szervezéssel kapcsolatos elképzelés (Jepson – Clarke 2015:2).

A professzionalizálódó fesztiválok viszont nagyon gyorsan szüntethetik meg a helyiekben a kötődés érzetét, miközben a rituális és ünnepi elemek tudnák megtartani a látogatót résztvevőként (Biaett 2015). Ez a professzionalizálódással párhuzamosan ritkán sikerül, ezért a rendezvények médiareprezentációjában folyamatosan és hangsúlyosan szerepelhet még a helyi közösség emlegetése, gyakran annak tulajdonképpeni elvesztése közben (George et al. 2015:88). E helyi ünnepek esetében a szervezési döntések kritikus vizsgálata rámutat, hogy a közösségi fesztivál: „tematikus és befogadó közösségi esemény vagy események sora, amelyek keretében egy befogadó közösségi tervezési folyamat eredményeként, az időre és térre különös hangsúlyt helyezve a helyi közösségben élő emberek és közösségek sajátos életmódját ünneplik.” (Jepson – Clarke 2015:3.)

Felhasznált irodalom:

- Bali, János (2007): A lokális tradíció és a helyi közösségszerveződés a falusi főzfesztiválok tükrében. In: Kovács, Teréz (szerk.): A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás után: VII. Falukonferencia. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 376-384. p.
- Biaett, Vern (2015): Organic Festivity: a Missing Element of Community Festival. In: Jepson, Allan – Clarke, Alan (eds.): Defining and Exploring Community Festivals and Events. Oxon: Routledge, 17-31. p.
- Crespi-vallbona, Montserrat – Greg Richards (2007): The Meaning Of Cultural Festivals. In: International Journal of Cultural Policy, 13. évf. 1. szám, 103-122. p.
- Fehér, István – Kóródi, Márta (2006): A vidéki turizmus diverzifikációs sajátosságai. In: A falu, 21. évf. 4. szám. 49-59. p.
(http://www.afalu.hu/cikkek/a_videki_turizmus_diverzifikacios_sajatossagai
Letöltés: 2013:05.07.)
- George, Jodie – Roberts, Rosie – Pacella, Jessica (2015): 'Whose Festival?' Examining Questions of Participation, Access, and Ownership in Rural Festivals. In: Jepson, Allan – Clarke, Alan (eds.): Defining and Exploring Community Festivals and Events. Oxon: Routledge, 79-93. p.
- Getz, Donald (2007): Event Studies. Theory, Research and Policy for Planned Events. Oxford: Elsevier.
- Grétsy, László (2006): Fesztiválok hónapja. In: Szabad Föld, 2006. augusztus 25.
(<https://www.szabadfold.hu/cikk?7029> Letöltés: 2011.09.10.)
- Grétsy, László (2014): Fesztivál. In: Szabad Föld, 2014. augusztus 14.
(https://www.szabadfold.hu/aktualis/gretsy_laszlo_fesztival Letöltés: 2018.01.05.)
- Haahti, Antti – Kinnunen, Maarit (2014): Experiencing community festivals and events: insights from Finnish summer festivals. In: Jepson, Allan – Clarke, Alan (eds.): Exploring Community Festivals and Events. London: Routledge, 31-54. p.

- Henderson, Helene (eds.) (2005): Holidays, festivals, and celebrations of the world dictionary. Detroit: Omnigraphics.
- Jepson, Allan – Clarke, Alan (2015): Defining and Exploring Community Festivals and Events. In: Jepson, Allan – Clarke, Alan (eds.): Defining and Exploring Community Festivals and Events. Oxon: Routledge, 1-15. p.
- Lovas Kiss, Antal (2011): Társadalmi ünnepek közösségi funkciói az ezredfordulón. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.
- Pusztai, Bertalan (2003): Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In: Pusztai, Bertalan (szerk.) Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset. Szeged: JATEPress, 9-21. p.
- Pusztai, Bertalan (2007): "Bajászlé". Identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népünnepélyen. In: Pusztai, Bertalan – Martin, Neill (szerk.) Turizmus, fesztiválok és helyi identitás. Halászléfőzés Baján. Edinburgh - Szeged: University of Edinburgh, Szegedi Tudományegyetem, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 7-25. p.
- Pusztai-Varga, Ildikó (2008): Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In: Fordítástudomány, 10. évf. 2. szám, 39-46. p.
- Quinn, Bernadette (2003): Symbols, practices and myth-making: cultural perspectives on the Wexford Opera Festival. In: Tourism Geographies, 5. évf. 3. szám, 329-349. p.
- Sándor, Dénes (2012): A gasztronómia szerepe Magyarország idegenforgalmi földrajzában. PhD értekezés. Pécs: PTE Földtudományok Doktori Iskola.
- Sári, Zsolt (2001): Van kiút? Egy tiszamenti település túlélési stratégiája, a falusi turizmus. In: Barna Gábor (szerk.): Társadalom, kultúra, természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére. Karcag-Szeged-Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 181-189. p.
- Szabó, János Zoltán (2014): A fesztiváljelenség. Budapest: Kultindex – Typotex.
- Szerda Úr (2018): Az ország legszánalmasabb gasztrofesztiváljai. (http://vendeghanyas.blog.hu/2018/03/07/az_orzag_legszanalmasabb_gasztrofesztivaljai?ajanlo=1 Letöltés: 2018.03.25.)
- Szijártó, Zsolt (2004): Színpad és kulissza: a városi nyilvánosság átstrukturálódása. In: Magyar Tudomány, 2004/10. (<http://www.matud.iif.hu/04okt/013.html> Letöltés: 2010.09.13.)
- Tóth, Benedek (2016): Helyi kultúrák újratöltve: a turizmus későmodern mediatizációja és a tér értelmezésének modern fordulata. In: Replika, 96-97. szám, 27-37. p.

Szente Béla:

Konferenciavonattal Szárszóra

2. rész

A népi írók a Margitszigeten, 1934-ben Történelmi egyházak az ifjúság szolgálatában A Soli Deo Gloria és a Kabay Márton Kör Kálvin tér, 1942

Absztrakt: A két világháború közötti magyar társadalom legmeghatározóbb része a megcsonkolt ország lakosságának felét kitevő parasztság volt. Felemelése a nemzeti jövő kulcskérdésének számított, ezért több-kevesebb sikerrel politika, szociológia, irodalom mind harcba próbált szállni e felemelkedésért. Az értelmiség felelősségvállalását láthatjuk a szegedi fiatalok, a népi írók s a Magyar Élet Kiadó műhelye és az egyházak erőfeszítéseiben mind. Ez az útkereső folyamat, már visszafordíthatatlan események között, 1943 nyarán, a Soli Deo Gloria szárszói táborában éri el legmagasabb pontját. Az odáig tartó út tartalmas, általában összegző állomásai voltak a korban divatos konferenciák, értekezletek. Szervezettségüket, programjukat vesszük sorba, megvizsgáljuk, hogyan s milyen mértékben hatottak egymásra, résztvevőikre, a közgondolkodásra, milyen volt fogadtatásuk, visszhangjuk, s eredményeik hatása meddig ért el. Epizódok voltak-e, vagy a magyar történet fontos, esetleg meghatározó állomásai, még akkor is, ha az általuk meghatározott „nép”-et, a magyar parasztot, néhány év múltán már egy egészen más karakterű kategóriába sorolják.

A tanulmány második részében először a népi írók fellépésének korszakos jelentőségéről szólnunk, majd a nép, a parasztság „felfedezésében” szintén elévülhetetlen érdemeket szerző keresztény ifjúsági mozgalmak konferenciáit tekintjük át.

Abstract: The most significant part of the Hungarian society between the two world wars was the peasants, representing more than half of the population of the mutilated country. The raising of the peasants was a key issue for the national future, so with more or less success politics, sociology, literature all tried to fight for this rise. The responsibility of the intellectuals can be seen in the efforts of the young people of Szeged, the folk writers and the workshop of the Hungarian Life Publisher and the Churches. This road search process, in the midst of irreversible events in the summer of 1943, reached its highest point in the Soli Deo Gloria camp in Szárszó. Usually the fashionable conferences and meetings in that time were summary and content points of the way to get here. We look into their organization and program, examine how they influenced each other, their participants, the public thinking, how was their reception and response, and how long their results' affects lasted. Have they been episodes or the important, perhaps determining points of the Hungarian history even if the "people", the Hungarian peasants (whom they have circumscribed), after half a decade became defined into a completely different category.

In the second part of the study we write about that how epoch-marking was the folk writers' appearance, than we make a review on the Christian Youth Movement's conferences that made indefeasible merits on „discovering” the people, the peasantry.

A népi írók a Margitszigeten, 1934-ben

A népi írók álláspontját valamiért egy irányból illik vizsgálni, ez pedig a saját, többségében baloldali álláspontjuk, ugyanis a hozzájuk fűződő elemzések is rendre a tőlük vett, önmagukat igazoló, többségében háború utáni idézetekkel igyekeznek alátámasztani e raj szellemiségét. Pedig az 'álláspont' egyes száma nem helyénvaló, mert a népi írókat jobbára csak közös fedőnevük, és persze kiadójuk-gejstörük-menedzserük Püski Sándor és a Magyar Élet gondos ernyője helyezi egy platformra, egyébként nézeteiket, megnyilatkozásait tekintve ellentmondások tengere övezi őket. Ugyanis a parasztság felemelésén túl, ami természetesen nemes és korszakos cél volt, személy szerint másban nem sok mindenben értettek egyet. De láttuk a Szegedi Fiatalok 'sokféleségének' élő kovászát, a népi írók vonatkozásában sem áll szándékunkban mást gondolni, minthogy különbözőségeik a közösségen belül csak segítették személyes művészi (és politikai) arcuk egyéniesülését, s ezzel e közösség minél szélesebb körű tömegvonzását (tömeg-vonzását)...

Talán ez a soknézetűség volt a varázsuk is. Hiszen ha megfigyeljük, bár regényeiket, szociográfiáikat akkoriban sokan olvasták, cikkeik egyike-másika komoly feltűnést keltett, vitákat generált, de leginkább személyes megjelenéseik során aratták legemlékezetesebb sikereiket, méghozzá leginkább akkor, ha csoportosan szerepeltek egy-egy ankét, előadóest vagy konferencia alkalmával. Ilyenkor a társadalmi valóságot ki-kí a saját olvasatában magyarázta, más szemszögből, mint a másik, s ez új és új nézőpontokat eredményezett, kérdéseket vetett fel a közönségben, ettől pezsgő hangulatú, vitára késztető közeget teremtettek maguk körül, ami újabb olvasókat, újabb híveket hozott a népi mozgalom táborába, és nem mellesleg, erősítette a már belül lévők aktivitását.

Első közösnek mondható fellépésükre 1929. február 27-én, a Fábíán Dániel által rendezett „Új Magyar Föld költői esten” került sor a Bartha Miklós Társaság égisze alatt (Borbándi 1989:129).³⁹ Az est sikere eredményezte egy év múlva a BMT Ady-émlékünnepélyét, ahol szintén a még nem így emlegetett „népi írók” kaptak központi szerepet. 1931 végén a debreceni Ady Társaság látta vendégül Erdélyi Józsefet, Illyés Gyulát, Kodolányi Jánost, Németh Lászlót és Szabó Lőrincet (Borbándi 1989:130), mely találkozás egyben a szervezők, Gulyás Pál és Juhász Géza személyes elköteleződését is jelentette a csoport mellett.

A BMT elnöke dr. Fábíán Dániel és József Attila 1930-van Vásárhelyen egy kis röpiratot szerkesztett, 'Ki a faluba' címmel (Fábíán és József A. 1930:1-6). A hatoldalas brosúra az ifjúság feladatát próbálta meghatározni a falu felfedezése terén. Alapállása – „hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés”; módszere – „regösjáratok, cserkészcsapatok, turistatársaságok” szervezése a falujárásra, minden tapasztalat feljegyzése, és gyűjthető begyűjtése; konklúziója – „testmelegnyire közeledvén egymáshoz a falu meg az ifjúság, lelkük rokonodik”. A címet és az alapállást, bármily forradalminak és erősnek tűnik is a röplap szövege, Klebelsberg öt év előtt már megfogalmazta, és az iskolák építésével, népművelési munkákkal áttette azt a gyakorlatba is. Kicsit méltatlan is a szöveg szarkazmusa, mikor azt olvashatjuk: „A magyar faluban nincsenek Collegium Hungaricumok, – tegyék azzá

³⁹ Az Új Magyar Föld a Bartha Miklós Társaság – BMT – három lapszámot megért folyóirata volt. Az esten „a költők közül Bányai Kornél, Erdélyi József, Fodor József, Illyés Gyula, József Attila, Lakatos Péter Pál, Simon Andor és Szabó Lőrinc, a prózaírók közül Féja Géza, Kodolányi János, Németh László, Pintér Ferenc, Szigeti Endre és Terestyényi György vett részt.” Szabó Lőrinc és József Attila nem sokkal később eltávolodott a születő mozgalomtól.

mindegyiket!”. Klebelsberg ekkor épp a kettő közti híd megépítésén fáradozott. Persze, mielőtt arra gondolnánk, hogy akkor a BMT szóróanyaga csak egy üres léggömb, érdemes figyelembe vennünk, hogy alig húsz kilométerre a *módszer*, a szegedi egyetem *agrársettlement*-jében, ekkor már működik, és hogy a *konklúzió* pedig egy nagyon fontos, és pontos meghatározás, mely a brosúra tárgyában akár a következő szűk két évtized vezérgondolataként is aposztrofálható. Megjegyzendő, hogy a következő év a szerzőket, s Kodolányit már nem találja a szélsőségek felé sodródó Bartha Miklós Társaság tagjai között.

A parasztsággal foglalkozó irodalom helyzetfeltáró, társadalomrajzot kívánó írói attitűd a húszas-harmincas években, ami 'parasztság' és 'nép' közé egyenlőségelet tesz. Számára a paraszt a nép, és a nép a paraszt, azaz olvasatában egyetlen társadalmi osztály jelképezi a magyarságot, és az épp életmódváltásban van. „A falu embert ad, a város táncot, zsargont, életfelfogást.” – mondta Németh László azon az emlékezetes, 1929-es BMT-s februári estén – „A nép nem akar többé nép maradni. Szégyelli a hagyományait, lenézi a népit, s százados mulasztásokat pótlón akar az urak életében részesedni. Mint a serdülő gyerek, leveti kinőtt ruháit, s eltaszítja szégyellt gyerekkorát...” – s folytatta – „A magyar föld népe két kultúra közt lebeg. A levetettbe nem nyomhatjuk vissza, az alakulón legyen a szemünk.” (Németh L. 1989b:17) A polgári irodalom és kritika természetesen nem jó szemmel nézte a nép fogalmának ezt a kisajátítását, különösen, hogy egyre több fórumon terítékre került a nemzet és a faj kérdése is, amelyben viszont egészen más csoportosítások születtek, hiszen mindkét oldalon, népin és urbánuson is találhatunk lelkes fajvédőket, és lényegében csak az egyiken olyanokat, akiktől védtek a „fajt”. A lassan ébredő munkásirodalom pedig még kuszább képet mutatott nép és nemzet, illetve a „szeszínű nemzetköziség” bármely vetületében. S e *szeszínűség* ott van a polgári kultúrában is, a sok rászakadó külországi hatásban, „német maszlag, török áfium”, „Zerkovitz-kultúra”, ahogy Németh László jellemezte volt. „A föld népe válságos éveit éli. Színházi kellékesek selejtes rongyaira cseréli komoly öltözetét, s rabcifalakkal készül jövőendő századokra...” – folytatta az író – „Ki menti meg a borzalmas ecsettől, mely zavaros szürke lébe mossa a nemzetek színeit?” Egy korábbi előadásában, melyet 1927-ben, a Társadalomtudományi Társulat ülésén mondott el, Németh László fogalomzavart, és „magyar Babel”-t emleget. A népi írók lényegében arra szegődtek, hogy a maguk nyelvén megpróbáljanak e Babelben mindenki számára érthető módon beszélni, s a két kultúra között lebegő nép alakulásán ott legyen a szemük...

Legkülönösebb alakjuk mindjárt előfutárak és sokaknak példaképe, a mindenkire vicsorgó magános farkas, Szabó Dezső. „A sértődöttség Herkulese volt, a különvélemény Toldija: antiszemita, aki utálta az antiszemitékat; fajvédő, aki vitriollal hígított epével támadta Németh Lászlót és általában is a mélymagyarokat; náciellenes, németellenes, Horthy-ellenes, Bethlen-ellenes, nyilasellenes, kommunistagyűlölő, ugyanakkor plebejus szellemű, aki a keresztényművelődési kurzust csak „görénykurzusként” emlegette. Antimodern prózaíró, viszont stiláris expresszionista. Szabó Dezsőre minden és mindennek az ellenkezője is igaz.” – írja róla egy eszmefuttatásban Bán Zoltán András (Bán 2016). Szabó Dezső „Az elsodort falu” című 1919-es regényével vívta ki magának az elődöknek járó tiszteletet. A közvetlen előfutárok közé tartozott még a később velük közösséget is valló Mórícz Zsigmond, valamint Móra Ferenc, Tömörkény István és természetesen Ady Endre. A gondolat ébredéséhez Petőfi, Arany és Munkácsy tisztelete mellett szükség volt Bartók Béla és Kodály Zoltán zenéjére s a parasztvilágban végzett felfedezőmunkájukra.

Az első, akik „kipörögtek a napvilágra”, Erdélyi József „*Ibolyalevél*” című verseskötetével (1922), Kodolányi János „*Sötétség*” című elbeszélésével (1922), Németh László „*Horváthné meghal*” című, a Nyugat pályázatára beküldött novellájával (1925), Illyés Gyula „*Nehéz föld*”

című kötetével (1928), Szabó Pál „*Emberek*” című regényével, s Tamási Áron a „*Szűzmáriás királyfi*” című regényével (1928).

Féja Géza a harmincas évek fordulóján, mint újságíró és a parasztságról szóló irodalom protektora volt jelen az indulók között, első összefoglaló munkája, egy népmesekötet, csak 1934-ban jelent meg, a „*Mesélő falu*”. Ugyanebben az évben kerül nyomdába Veres Péter első könyve, „*Az alföld parasztsága*” című szociográfia, és Sinka István „*Himnuszok kelet kapujában*” című verseskötete is, melynek előszavát Féja írja.

A népi írók megjelenésének több indítódátumát is számon tartja a szakirodalom 1928 és 1934 között. Németh László „*Népiesség és népiség*” című cikkének *Napkeletben* történő megjelenésétől, az említett *Magyar Föld* estélyen keresztül, Illyés Gyula nagy vihart kavarázó „*Pusztulás*” című *utirajzának* megjelenéséig több meghatározó pont is felmerül (Vö.: Németh L. 1989b:20-23; Petrik 2004:87-88; Borbándi 1989:131-132; Illyés 1933:189-206), de a háttérben mindegyiknek az új írónemzedék népire és urbánusra való „szakadása” áll, ami természetesen egy folyamat volt, s nem köthető csak egyes eseményhez vagy mérőföldkőhöz. A zászlóbontás utolsó jegyzett dátuma 1934 júniusa.

’34-ben az írók hete a Margitszigeten kurta-furcsán sikeredik. Szervezője, az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete)⁴⁰ új vezérkara, a könyvhéttel egy időre tett írókongresszusra nagy erőket mozgósít, s bár a nyitóprogramon ott van mintegy kétszáz író a kis- és a nagy hazából, s velük és a nagyszámú érdeklődővel meg is telik az *Astoria-pavillon* üvegterasza, a hét későbbi időpontjain megcsappan a nézők száma. Vitathatatlan, hogy a népi írók ekkor már egy jól körülhatárolható, s népszerű irodalmi csoportosulást képeznek, s nem valószínű, hogy a félüresen maradt széksorok számlájukra írandók. Az urbánusok a „magyar narodnikok” eljövételéről, a ’szegénység’-ből való meggazdagodásukról, a kongresszus pódiumának kisajátításáról cikkeznek, s az bizonyos is, hogy a program előadói és hallgatói között a feltörekvő népi irodalom képviselői is ott vannak, de azért nem olyan nagy számban, mint amekkora a fővárosi cikkírók riadalma volt. A nyolc nap tizenhat előadásából Féja Géza, Ligeti Ernő, Buday György, Juhász Géza, Móricz Zsigmond, valamint tematikája miatt Dr. Balassa József nyelvész tájnyelvekről szóló referátuma kapcsolható csak a népi írók formálódó csoportjához. Mindenesetre bizonyos írók-költők néphez, parasztsághoz fordulásával a más írók és más olvasók ekkor szembesülnek igazán, így nem véletlen, hogy „eljövételüket” a margitszigeti íróhéthez kötik, s kisebb-nagyobb traumaként élik meg...

A népi írók térnyerése, mint látjuk, egy hosszabb, öt-hatéves erjedési folyamat eredménye, de a körvonalak 1934-re valóban plasztikussá, kitapinthatóvá válnak, s ekkoriban van az is, hogy irodalmi horizontjukba beleolvad szépen a szociográfia – vagy a szépprózák szövedékébe, mint írói eszköz, vagy önálló műfajként, de művészi igényességgel –, s ekkor születik meg az emblematiszta művek legtöbbje is: Darvas József *Vízkeresztől szilveszterig* (regény - 1934), *A legnagyobb magyar falu* (szociográfia - 1937), Kodolányi János *Sötétség/Vallomás* (kisregények - 1934), Németh László *Gyász* (regény - 1935), Illyés Gyula *Puszták népe* (szociográfia - 1936),

⁴⁰ Az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) 1932 nyarán alakult, első elnöke Pakots József volt, titkára Kodolányi János lett, s a szervezet az írók gazdasági érdekeinek védelmét tűzte ki célul. Egyrészt „szakszervezeti” védelmet kívánt nyújtani a kiadókkal szemben, másrészt az évente általa szervezett íróhéttel szerette volna a figyelmet az irodalomra, olvasásra irányítani. A nagyszabású, elsősorban a vidéket érintő közkönyvtári fejlesztések kapcsán nem véletlen, hogy ennek a munkának a centrumában a népi irodalom kerülhetett. Pakots a második, Lillafüredre szervezett íróhéten elhunyt, ezután átmenetileg Móricz Zsigmond vette át az IGE vezetését, majd új elnökséget választottak. Az új elnök Ugron Gábor szabadelvű politikus lett, egyik társelnöke Bajcsy Zsilinszky Endre, aki szintén a politikát képviselte a vezetésben, míg a másik három társelnök Fenyő Miksa, a Nyugat alapító főszerkesztője, Földi Mihály író, publicista és Zilahy Lajos korának egyik legnépszerűbb írója volt. Az 1934-es íróhetet már az új vezetés szervezte, együttműködésben a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületével, akik pedig erre az időre tették a Magyar Könyvnap eseményeit.

Szabó Zoltán *A tardi helyzet* (szociográfia – 1936), Kovács Imre *Néma forradalom* (szociográfia – 1937), Erdei Ferenc *Futóhomok* (szociográfia - 1937), Féja Géza *Viharsarok* (szociográfia – 1937), hogy talán a legismertebbeket említsük.

A *Nyugat* mellett, az út másik oldalán helyet foglaló, Tormay Cécile által vezetett *Napkelet*, Bajcsy-Zsilinszky Endre a kettő között lebegő *Előőrs* című lapja, később pedig a *Válasz*, a *Szép Szó* és a *Kelet Népe* biztosítja a népi írók számára a folyamatos megjelenés lehetőségét, majd 1938-tól Püski *Magyar Élet Kiadója* „intézményesíti” számukra a nyomtatott és szervezeten keresztül terjesztett jelenlétet.

A népi írók világa tehát politikai, szociális és kulturális kérdés volt egyben, legyen szó nyelvről, dalról, versről, nyomorról, gyászról, földreformról, a nagybirtok felosztásáról vagy épp Trianon revíziójáról, egyáltalán a magyar életről... Ahogy Petrik Béla találóan jellemzi azt, „irodalom és politika a népi mozgalom történetében, a sajátos magyar viszonyok miatt, sohasem tud egészen szétválni.” (Petrik 2004:85)

Történelmi egyházak az ifjúság szolgálatában

Az első világháború után az evangélikus egyház belmissziói tevékenységében a közösségi formákra és a szociális törődésre helyeződött a hangsúly. Mind a vezetés, mind a lelkesítő kar igyekezett távol tartani magát a politikai részvételtől, s energiáikat a lelki ébredés megszervezésére fordították.

Két nagy hívői szövetség egyesülésével 1920-ban létrejön az Országos Luther Szövetség az evangélikusság társadalmi életének megszervezésére. Ugyanebben az évben egy fiatal lelkesítő, Gáncs Aladár, a dunántúli egyházkerületnek Ostffyasszonyfán, 1921-ben pedig Székesfehérváron rendezett konferenciát, melyek az egész egyházat összefogó szellemi mozgalom elindítását kívánták szolgálni a „kultúrprotestáns és liberális teológia uralmával szemben”. 1924-ben az Egyiptomból hazatért misszionárius, Pauer Irma több nőtársával együtt megalakítja a Felső Evangélikus Diakonissza Egyesületet, mely elsősorban a szociálisan elesettek és az idősek gondozását vállalta fel.

A harmincas évek fordulójára megerősödött az Evangélikus Misszióegyesület is, s egy évtizedes kemény előkészítő munka után Gáncs Aladár, lelkesítőjével Túróczy Zoltánnal létrehívta az egyesületet támogató Baráti Mozgalmat, mely a világháború végéig fáklyája volt az evangélikus egyház belső és világi működésének. „Az evangélikusok ima- és szolgálatmozgalmának baráti köre” az imaszövetség, az évenkénti konferenciák, az erőteljesebb kiadói- és sajtómunka, a szeretetintézmények lelki életének szolgálata, valamint a diakónusi munka és biblia-iskolák indítása mentén tervezte és szervezte meg működését. Az alapító iratot Budapesten, 1931. szeptember 30-án heten írták alá, de a Baráti Mozgalom 1932. augusztus eleji sárszentlőrinci konferenciáján már 64 aláírás szerepelt a jelenléti íven.⁴¹ (Fabiny 2007:7)

A kiterjedt diakóniai munka mellett a harmincas évek második felében az Evangélikus Misszió Egyesület és a Baráti Mozgalom szárnyai alatt, a később az egyik legnagyobb zsidómentővé váló Sztehlo - ekkor még Szenczy - Gábor lelkesítő 1938-ban, a „földműves ifjúság számára” öthónapos, bentlakásos népfőiskolai tanfolyamot szervez Nagytarcsán.

⁴¹ Sárszentlőrincet Kardoskút, Apostag, Budakeszi, Domony, Gyenesdiás, Nagytarcsa, Ósagárd és Tokaj követte a konferenciahelyszínek sorában.

Sztehlo 1929-ben jár először Finnországban az akkoriban gyakori missziós cserék keretében, s itt találkozik a népfőiskolai gondolattal.⁴² Hazai lelkészi példa előtte Tessedik Sámuel, aki az igehirdetés mellett gyakorlati hasznosságra is iparkodott nevelni híveit.

A gondolat 1937-ben válik cselekvéssé, amikor száz finn lelkész tartózkodik Magyarországon, s látva, hogy nálunk még nincs a parasztfiataloknak képzőintézete, hazatértük előtt hálából a vendéglátásért, gyűjtést rendeznek a vonaton egymás közt egy magyar népfőiskola létrehozására. Ez az 1500 pengő a kiindulópont, majd tolmácsukat Stehlo Gábort meghívják egy három hónapos gyűjtőkörútra Finnországba is, és a Sthühmer-, Dreher- és Haggemacher-családok jóvoltából itthon is összegyűlik ötezer pengő az építkezésekre. Nincs állandó tanári kar, lelkészek, önkéntesek járnak ki Tarcsára tanítani, ahol a gazdasági gyakorlat mellett jelentős a bibliaórák és az önképzőköri foglalkozások száma is.

A tarcsai képzés intézményesülése egyben az addig töredékes népfőiskolai törekvések intézményesülését is jelentette, s szinte természetes volt, hogy az ifjúsági missziói intézet Tessedik nevét vette fel. A deklarált cél pedig „a mezőgazda-, iparos- és tanulóifjúságnak a Biblián és hitvallásainkon alapuló keresztény életre való eljuttatása és a mindennapi életben szükséges gyakorlati és elméleti tudással való felszerelése.” (Boda 2018:24-26, Kemény 1939:122-123) Egy képzésen általában 10-15 fiú vett részt, akik nem csak a földek, hanem a lelkek gondozásában is felvértezve tértek haza a tanfolyamok végétől.

1940-ben Orosházán, '42-ben Gyenesdiáson is volt téli tanfolyam a parasztfiatalok számára, a szintén evangélikus Fébé-egyesület pedig leányok részére szervezett képzéseket. 1939-ben pedig a KIE, a KALOT és több fenntartó szervezet együttműködésével megalakult a mozgalom ökumenikus ernyőszervezete, a Népfőiskolai Munkaközösség, s 1942-re közel száz kisebb-nagyobb népfőiskola működött már az országban.

Szekfű Gyula 1933-ban kezdeményezte a *Katolikus Nyári Egyetemek* megszervezését, melyek már az első évtől meglepően nagy sikert aratnak, mert a magyarság problémáit tűzik rendre napirendre. Ezeken a nyári előadássorozatokon több száz fős hallgatóság gyűlik össze Esztergomban, elsősorban a római katolikus ifjúság értelmiségi köreiből, előadók a kor társadalomtudományának kiválóságai, Eckhardt Sándor, Egyed István, Magyary Zoltán, Kornis Gyula, Kniezsa István, Korvig Béla, Gerevich Tibor, Bálint Sándor és maga a kezdeményező történészprofesszor. (Ujváry 2010:463) 1941-ig két év kihagyással, hét alkalommal szervezik meg az előbb három, majd kétéhes nyári táborokat. Az előadások összórászáma 65-70 körül mozog, melyet 12-14 előadó abszolvál. Szekfű vezérgondolata a „katolikus felvilágosítás, a szociális érzékenységet is magában foglaló népnevelés és népművelés” – írja összefoglaló tanulmányában Monostori Imre (Monostori 2016:581-588). A kezdeményezés mögött védőkarral, és biztos anyagi háttérrel nyújtva mindvégig ott áll Serédi Jusztinián esztergomi érsek ('36-ban pl. 2200 pengő passzívumot, a költségvetés közel egyharmadát egyenlíti ki a püspöki kar), az egyházon belüli adminisztráció pedig Leopold Antal esztergomi kanonok feladata lesz.

A szervezők első évben 200-250 fő részvevőt láttak el napi 3-4 pengőért, a következő években viszont a hallgatóság száma gyorsan emelkedett, 1936-ra elérte a négyszáz főt, s az internátusok teljesítőképessége alapján itt meg is állt.

⁴² A húszas évek elején Szegeden, Vértesszőlőn, Szandán, Győrben voltak népfőiskolai próbálkozások, majd az 1930-as évektől a népi írók igyekeztek szervezett csoportjukkal (Magyar Írók Első Népfőiskolai Közössége) népszerűsíteni az északi országoktól átvett ideát. Ezt követően 1936-ban Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán indított téli faluszemináriumot a sárospataki református kollégiumban. A népfőiskolai példák döntően lutheránusok lakta országokból származtak, ezért talán nem véletlen, hogy végül evangélikus egyházi szervezetek kezdeményezték a mozgalom széles körben történő elterjesztését.

Szekfű mindig a legnagyobb műgonddal állította össze a programot, s terjesztette azt a szervező bizottság, illetve a hercegprímás elé. Serédi ezt a műgondot némi cenzúrával is kiegészítette, bekérve előre egy-egy „kockázatosabbnak tűnő” előadás szövegét. Az utolsó, 1941-es találkozó központi témái között a Szent István-i állameszme, a munkások szociális megsegítéséről szóló pápai enciklika (XIII. Leó), a *Rerum Novarum* ötvenedik évfordulója, s a nagy hazába visszatért országrészek problematikája szerepelt. A következő évi nyári egyetem élelmezési gondok miatt maradt el, míg 1943-ban, az új helyszínnek kiválasztott Kassa püspöke lépett vissza a rendezéstől.

Az 1935. március 22-25. között a debreceni református kollégiumban került sorra az első Debreceni Diéta, melyet az Árpád Bajtársi Egyesület, a Soli Deo Gloria debreceni csoportja és a Szt. László Kör közösen szervezett meg, és bár a szakirodalom ifjúsági parlamentként aposztrofálja az eseményt, előadás-centrikus volta miatt azonban inkább egy ifjúsági konferenciát kell elképzelnünk, előadásokkal, hozzászólásokkal.

Az első diétán Németh László nagy hatású beszéde, *A magyar ifjúság problémái és problémája* kerül a középpontba⁴³, megvitatásra kerültek az író harmadik úttal kapcsolatos nézetei, mely ebben az időszakban gyökerestől változtatja meg az addig a Turullal jobbra tolódó Árpád Bajtársi Egyesület álláspontját, s indítja el Barcza Gedeont és körét a népi írók mozgalmának támogatásában.

A második, 1936-os diéta (március 26-28.) már olyan élő és a magyar ifjúság számára megélt problémákkal foglalkozott, amelyek három kérdéskör köré csoportosultak, így Rajniss Ferenc – *A zsidóság szerepe Magyarországon*” c. előadása és Barcza Gedeon, illetve Veres Péter Rajniss uszító beszédéhez fűzött cáfolatai, Hirscher Rezső a munkásság szociális helyzetéről és a szakszervezetek jelentőségéről tartott ismertetője, valamint Kovács Imre és Kerék Mihály a parasztság helyzetéről szóló, statisztikai adatokkal teletűzdelt beszámoló. (Tóth P. P. 1981:143-153)

A diéták eredményeként Debrecenben is faluszemináriumot és -kutató mozgalmat kezdeményez az egyetemi ifjúság, melynek vezetését rövid időre Ortutay Gyula látja el. Szemináriumot indít továbbá Pesten a szintén református *Pro Christo Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Hársfa utcai kollégiuma* soraiban Gunda Bélával, Mády-Hilscher Zoltánnal, Horváth Sándorral, Koczogh Ákossal, Kovács Imrével, melynek eredményeként 1935-ben a dél-baranyai Kemsén végeznek falukutatást s adják ki róla az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* című monográfiájukat. (Ld.: Hajdú 1985:11-14)

A Fiatal Magyarság Szociográfiai Munkaközössége és a hozzá kapcsolódó *Fiatal Magyarság* című lap Szabó Zoltán vezetésével bekapcsolódik a cserkészmozgalomba, s a táboroztatások során falukutatásokat is végeznek a Dunántúlon. Szabó Zoltán a „Tardi helyzet” című munkájával megnyeri a Falukutató Intézet 1935-ös pályázatát, majd Újszászy Kálmánnal a sárospataki református főiskolán szervez faluszemináriumot, aminek centrumában nem annyira a falukutatás, nem a néprajz, hanem a fiatal lelkészhallgatók nevelése áll, egyrészt a nép, másrészt leendő „munkahelyük” megismerése céljából. (ld.: Bartha 2011)

⁴³ Ekkor már túl vagyunk az író Debreceni Káté című, 1933 őszén megjelent, s a harmadik utas gondolatait meghirdető proklamációján, mely a Turul-on belül komoly beharcokat idézett elő.

A Soli Deo Gloria és a Kabay Márton Kör

Láthattuk a történelmi egyházak társadalmi igyekezetét, de a harmincas évek második felének nehéz, meghasonlásokkal teli idején világi munkából és kockázatból talán mégis a református egyház vállalta a legtöbbet, s különösen ifjúsági szervezeteik. A szegedi Bethlen Gábor Körrel, a sárospataki kollégiummal, a debreceni diétákkal, a Pro Christo-val már találkoztunk, de akiket országos hatókörük és áldozatkész tevékenységük miatt külön ki kell emelnünk, az az „SDG”.

A Magyar Református Diákok *Soli Deo Gloria* Szövetsége 1921-ben jött létre. Tevékenységével igyekezett összefogni az egyházhoz kötődő tanuló ifjúságot, a gyermeki kortól a fiatal felnőttéig, egyházi alkalmakkal, biblia-körökkel, táborokkal, konferenciákkal. A konferenciák, tanácskozások, értekezletek különös szerepet nyerne a Szövetség munkájában, s az egyházi témájú összefüggések mellett 1934-ben megjelenik az első közéleti tematikájú főiskolás konferencia is, a SDG lapjának, az *Új Magyarországnak* a szervezésében. „Az előadók a közéleti elit, a képzőművészek, a zenetudósok, a népi írók és a Szövetség vezetőinek köréből kerültek ki”, köztük Kerék Mihály szociográfus, Fülep Lajos művészettörténész, Makkai Sándor író (Havas és Kulifay III. 09.). Ez az egy napos találkozó volt az első olyan nyitottabb konferencia-alkalom, ahol célzatosan népi irodalomról, munkásságról, politikai helyzetről volt szó az SDG szellemi műhelyében.

A Szövetség sokat tett diákjaiért, viszont azok, akik elvégezték az iskoláikat, már csak laza szállal kötődtek az SDG-hez, s bár *senior* vagy „végzetek” néven még igyekeztek segíteni a szövetségi munkát, de félő volt, hogy a rendszeres együttműködés hiányában eltávolodnak attól. Ez a megoldásra váró kérdés végig kísérte a szövetség szervezeti életét a harmincas évek második felében.

A *Soli Deo Gloria* a hatalom által elfogadott, mondhatni reprezentatív szervezet volt, ezért amikor a harmincas évek végén, negyvenes évek elején elindult az ellenzéki ifjúság radikalizálódása, annak elsősorban baloldali szervezetei nem véletlenül találták meg villámhárítóként a nyitott gondolkodású Szövetséget, s fűztek vele egyre erősebb kötéseket. A Népszava 1941-es elhíresült karácsonyi száma, és az azt követő visszhang a szociáldemokrata Országos Ifjúsági Bizottságtól várta a kezdeményezést, a cél egy ifjúsági szabadságfront megteremtése volt, de a szocialista és kommunista fiatalokból álló szervezet, „megfigyelt” státuszából fakadóan, ebben persze nem járhatott elől. „Az világos volt, hogy csakis nem marxista színezetű, vagyis legális, hatóságilag megfelelő védelemben részesülő ifjúsági intézmény válhat a politikai ellenzék nemzeti demokratikus függetlenségi mozgalmának ifjúsági bázisává.” – állapítja meg Svéd László a szárszói konferenciák előzményeit összegző tanulmányában (Svéd 2013:110). Mivel erre az időszakra a KALOT már a Levente-mozgalom szerződött partnere volt, Svéd szerint ezért csak a Bolyai-kollégium⁴⁴ vagy a *Soli Deo Gloria* jöhetett szóba.

Az SDG 1935-ben saját székházat kapott Pesten, a Kálvin-téren, ahol rendszeres és komoly szervezeti és szabadidős életet tudott folytatni. Szombat esténként Balla Péter népdaléneklős programjai során „talál egymásra az a 12-15 húszéves forma fiú, akiknek már kevés a szürke munkahely vagy az egyetemi biflázás, ország-szolgálatra vágyanak. Körre alakulnak, felveszik Kabay Márton nevét⁴⁵, a Diákszövetségen belül pedig rövidesen egy új ágat, a »végzett mozgalmat« szervezik meg... A tények mélyére ásnak, az irodalomban és a valóságban is:

⁴⁴ A szárszói tanácskozás 70. évfordulójára szervezett lakitelki emlékkonferencián Szokolay Domokos történész „A Bolyai Kollégium története, mint Szárszó előzménye” című előadásában a Bolyai (később Györffy-) Kollégium tagjainak koordinációs tevékenységét méltatta.

⁴⁵ Kabay Márton (1650?-1715?) református prédikátor, az 1697-es hegyaljai felkelés egyik vezéralakja. Két évtizednyi raboskodás után Bécsben halt meg.

nyomortelepekre, urasági majorokba járnak, írókat keresnek fel, kapcsolatot építenek ki a népi kollégiumokkal, parasztfiatalok és munkásifik szervezeteivel, főleg pedig a népi írók kiadójával, Püski Sándorral. Így lesznek előkészítői és szervezői a három nagy ifjúsági egységtalálkozónak.” (D. Havas 1997:79)

A *Kabay Márton Kör* 1940 nyarára teszi indulását, tagjai erős református hitük mellett németellenesek, antifasiszták, és nyitottak a társadalom problémáinak megoldására, a hosszabb távú gondolkozásra. Fő céljuk, hogy a diákszervezet működése mellett megtartsák a mozgalomnak mindazokat, akik már befejezték az iskolát, – a „végzettek” körét.

Első szárszói találkozójukat már hivatalos indulásuk évében, 1940-ben megszervezték, egyelőre még kis létszámmal, a *„Mit tesz az ember, ha magyar?”*⁴⁶ kérdés köré csoportosítva a megbeszélések témáit. Első igazi konferenciájukat *„Válságból váltság felé”* címmel hirdették meg az 1941. július 27-30. közötti időre, szintén Balatonszárszóra, alkalmazkodva az ottani táborozási szokásokhoz. A megbeszélés-sorozaton százfőnyi fiatal vett részt, még szinte mindannyian a „végzettek” köréből. Az előadásokat Barcza Gedeon sakkolimpikon és református tanár, Somogyi Imre a „kerékpáros parasztapostol” - *Kert-Magyarország* megálmodója -, dr. Kiss Sándor államjogász és Veres Péter író tartották. A beszélgetések leginkább Magyarország hadba lépésének lehetséges következményeiről szóltak. (Salamon 1989:227)

Kálvin tér, 1942

1942-ben Moszkva és Sztálingrád sikertelen német ostroma után már sejtethetővé, 43-ban a szövetségesek szicíliai partraszállását követően pedig borítékolhatóvá vált a második világháború végkimenetele. Eljött tehát az ideje, hogy az európai nemzetek végiggondolják, milyen következtetéseket vonnak le eddigi szerepvállalásukból, és kialakult pozícióik adta esélyeikből jövőjükre nézve. Érdekes módon a magyarság belső monológja nem csupán sajtópolémiaiban, és politikai gyűléseken szólalt meg, hanem társadalmi vagy államigazgatási szervezetek által meghirdetett *konferenciák* formájában is: s itt artikulálói nem a politikusok vagy újságírók voltak, hanem a nehéz időkben mindig hadra fogható, és olyankor igaz felelősséggel gondolkodó magyar értelmiség, közülük is különösen a fiatalok.

1942 januárjában néhány Kabay-s fiú Somogyi Imre segítségével kapcsolatba kerül munkásfiatalokkal, s ekkor döntenek úgy, hogy februárra tervezett paraszt-diák konferenciájukat kiszélesítik a „testimunkásokra” is. (Havas, Ohati Nagy és Sebestyén 1973:47-48) A terv szerint mindegyik oldalt 50-50-50 fiatal képviselte volna, ami kisebb eltérésekkel meg is valósult. Már az egyhetes, Budapestre szervezett tanácskozás meghívójának emelkedettsége is megejtő. Olyan összefogásra szólít, melyre addig még nem volt példa: „Testvér! Immár világos: a szellemi és testimunkások tudatosan vállalt együttes építőmunkája nélkül csonka és ingatag lesz az új-arcú Magyarország.” És később: „Találkozónkon nagy íróink legtöbbje részt vesz. A megbeszéléseket ők vezetik be és válaszolnak a kérdésekre. De: Testvér! A találkozó eredményessége nem csak rajtuk, rajtad is áll. Gondolkozz mélyen: ha mégis olyan sokan akarjuk, de mégiscsak a szónoklatokban sikerült eddig megtalálni egymás testvéri jobbát, bennünk, a jóindulatunkban is hiba van. Meg kell keresnünk ezeket a hibákat, és hozzá kell fognunk a legyőzésükhöz.” (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:45)

A felhívás a *Református Diákmozgalom* c. újságon keresztül jutott el az érdeklődők többsége felé. A visszajelentkezés határideje február 10. kedd volt, díja pedig 1 pengő, s külön P 15.-t

⁴⁶ A konferencia címe Veres Péter *„Mit ér az ember, ha magyar?”* című, ekkor megjelenő irodalmi leveleinek parafrázisa.

kellett fizetni a 8 napos részvételért, mely tartalmazta a szállást, az ebédet és a vacsorát. (Egy közszolga – orvos, tanár, hivatalnok - fizetése ekkor havi 2-300 pengő között járt.) Reggeliről mindenkinek magának kellett gondoskodnia, a szervezők csak kenyeret biztosítottak hozzá. A felhívás felsorolja, hogy a résztvevők hozzanak magukkal hálóruhát, lepedőt, pokrócot, valamint ¼ kg zsírt és ¼ kg lisztet. (Györffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:45) A helyszín a református egyház Kálvin téri épülete volt.

A szervezők közt az alapító *kabaystákon*, Sebestyén Lászlón és Havas Gáboron kívül ott van Kiss Sándor egyetemi lelkész és Borvető Béla a szárszói konferenciák titkára. A mozgósítás a *Soli Deo Gloria* mellett más felekezeti szervezetek (KALOT, KIE, Evangéliumi Munkásszövetség, EMSZO), diákkörök (Bolyai Kollégium, népi kollégiumok, népfőiskolák), illetve az OIB (Országos Ifjúsági Bizottság) és a szakszervezetek („bőrösök, vasasok, textilesek”) nyomvonalain is megtörtént, végül a hallgatóságban 52 parasztfiatalt, 60 munkást és 40 értelmiségit (Svéd 2013:116)⁴⁷ jegyeznék az emlékiratok, a „munkásifik” közt olyan későbbi, szocialista időkből ismert politikusneveket, mint Nyers Rezső, Apró Antal, Marosán György, de látogatta az előadásokat Illyés Gyula és Kéthly Anna is, sőt a legenda szerint egyik nap az illegalitásba vonult Ságvári Endre is megjelent a Kálvin-téri nagyteremben. Az egészen másikkal pedig ott volt Nagy Tőhötöm páter is, a KALOT alelnöke, aki rokonszenves hozzáállásával, nyitott viselkedésével vívta ki a jelenlévők tiszteletét.

A február 15-i vasárnapi nyitőünnepély egy irodalmi est, ami dr. Kiss Sándor egyetemi-főiskolai lelkész bevezetőjével indul, megszólal Bartók „15 parasztdal”-a, Nagy István olvassa fel egyik elbeszélését, Sinka István saját költeményeit szavalja, Kodolányi János tart előadást, népdalok következnek a SDG dalárdájának előadásában, majd a beteg Kulcsár Irma színésznő helyett Veres Pétert citálja elő a hallgatóság egy rögtönzött előadás erejéig.

A konferenciahét minden napja 9-kor Biblia körrel kezdődött. A szervezők a délelőtti programokat, melyek többsége múzeumlátogatás vagy tájékoztató előadás volt, inkább a vidékieknek ajánlották. Délután háromtól az előadások megbeszélésére, vitákra került sor, míg este 7-től fél 10-ig újabb előadás és az azt követő hozzászólások következtek.

Tizennégy előadás, egy záróvita és egy plenáris ülés (az „*Előadók számadása*” címmel), három múzeumi kirándulás, egy Nemzeti Színház-előadás és a vasárnapi közös istentisztelet alkotta a hét programját, mely eseménysor leginkább az akkor már kiváltképp népszerű népi írókra épített. Veres Péter, Darvas József, Féja Géza⁴⁸, Nagy István és kiadójuk Püski Sándor mellett megszólalt Kovács Imre falukutató-közigazdász, a „Néma forradalom” írója, Muharay Elemér rendező, a faluszínház elindítója, a már említett Somogyi Imre gazdász, dr. Kádár Gyula orvos a SDG korábbi elnöke, és Balla Péter a református konvent énekügyi titkára, népdalgyűjtő, -tárgítva a konferencia szellemi horizontját. Az utolsó este megjelent a helyszínen Németh László is egy diskurzusra Veres Péterrel és Nagy Istvánnal.

A konferenciáról jegyzőkönyv nem készült, az előadások tartalmát illetően a szerzők és a hallgatóság emlékképeire hagyatkozhatunk csak, hozzátevé, hogy különösen a népi írók ezekben az időkben sok helyen vezették elő gondolataikat, valószínű itt elmondott szövegeik tematikájukban, következtetéseikben hasonlítottak más előadásaihoz. A visszaemlékezések szerint a referátumokat heves viták kísérték, melyekben elsősorban a baloldal jeleskedett, különösen a sokszor provokatív Marosán és a nem kevésbé heves „küldöttségvezető”, Nagy István. A végkicsengés a szervezet-fölöttiség, ahogy azt a munkásköltő összegzőjében el is mondta: „A mi találkozásonk ezek szerint nem kívánt sem új pártot, sem új szakszervezeteket

⁴⁷ Dr. Kiss Sándor egy visszaemlékezésében 43 paraszt, 50 munkás és 40 értelmiségi részvételéről számol be.

⁴⁸ Svéd László (Svéd 2013:116-117. o.) beszámol egy Féja személye körüli vitáról. Szereplése ellen a munkásvezér költő Nagy István tiltakozott, s el is érte, hogy Féja Géza csak egy szűk körű beszélgetést vezethetett.

alakítani a meglévők mellett, hanem egy, a pártok és más szervezetek fölötti összefogást kíván előmozdítani.” (Győrffy, Pintér, Sebestyén és Sipos 1983:53)

Ezt a gondolati integrációt Németh László a „*Találkozó a tejcsarnokban*”⁴⁹ című írásában „új magyar szellem”-nek aposztrofálja (Németh L. 1989b:650-654). Számunkra ez a fogalmazás azért lényeges, mert a két elkövetkező szárszói találkozó is ebben a szellemkörben fogan.

A Kálvi-téri ifjúsági értekezlet az akkor már szinte teljes egészében Hitler-ellenőrizte Európában egyedülálló volt, különösen, hogy lett folytatása, s a konferencia végén Soos Géza⁵⁰ a Szövetség elnöke (más forrásokban dr. Kiss Sándor házigazda lelkész) meghívta a közel 150 főnyi részvevőt a *Soli Deo Gloria* nyári szárszói táborába, további közös gondolkodásra.

Felhasznált irodalom:

- BÁN Zoltán András (2016): Aki gyűlölte az olimpiát. = *Unikornis* [on-line], 2016.08.06. <http://www.unikornis.hu/kultura/20160802-szabo-dezso-berlini-olimpia-fajvedelem.html> ulti.: 2018. 10. 28.
- BARTHA Ákos (2011): A sárospataki faluszeminárium és a két világháború közötti falukutatás. *Zempléni Múzsá*, XI. évfolyam 1. sz. http://zemplenimuzsa.hu/11_1/bartha.htm ulti.: 2018. 10. 28.
- BODA Zsuzsa (2018): Keresztyén élet és gyakorlati tudás. Nyolcvan éve tárta ki kapuit a nagytarcsai népfőiskola. *Evangélikus Élet*, 83. évf. 24-27. o.
- BORBÁNDI Gyula (1989): *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. Püski K. Bp., 538 o.
- D. HAVAS Gábor (1997): In memoriam Sebestyén László (1921-1996). *Honismeret*, XXV. évf. 1. sz. 79-82. o.
- FABINY Tibor Dr. id. (2007): Hetvenöt éve volt a Baráti Mozgalom első konferenciája Sárszentlőrincen. *Evangélikus Élet*, LXXII. évf. 25. sz. (június 24.) 7. o.
- FÁBIÁN Dániel – JÓZSEF Attila (1930): *Ki a faluba*. [Brosúra]. Bartha Miklós Társaság K. Hódmezővásárhely, 6 o. <http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/ja1051/ja1051x.htm> ulti.: 2018.10.28.
- GYŐRFFY Sándor – PINTÉR István – SEBESTYÉN László – SIPOS Attila (1983, szerk.): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok*. Kossuth K. Bp., 448 o.
- HAJDÚ D. Dénes (1985): Kemse, 1935. A kemsei falukutató munkaközösség emlékezete. *Honismeret*, XIII. évf. 3. sz. 11-14. o.
- HAVAS Gábor – OHATI NAGY László – SEBESTYÉN László (1973): A 43-as szárszói találkozó előzményeihez. *Valóság*, XVI. évf. 8. sz. 43-55. o.
- HAVAS Gábor és KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története. 1934. Memorandum. SDG Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom*. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/09-1934-memorandum> ulti.: 2018. 10. 28.
- ILLYÉS Gyula (1933): Pusztulás. Uti jegyzetek. *Nyugat*, XXVI. évf. 17-18. sz. 189-206. o.

⁴⁹ Németh Lászlót a „*Cseresnyés*” című drámáját ért, szélekről jövő támadások kapcsán hívták meg előadónak a találkozóra, de az író pont ezen affér miatt időszertülsen tartotta fellépését. Végül beszélgetőtársnak beállt a záróesten, ahol összeismerkedett néhány baloldali fiatallal, akik elhívták egy kávé melletti baráti beszélgetésre. Hozzájuk kapcsolódó tapasztalatait az író a *Híd* 1942. március 2-i számában tette közzé egy publicisztikában.

⁵⁰ Soos Géza szövetségi elnök neve sok helyen 'Soós'-ként szerepel, mi a református irodalomban használt írásmódot használjuk.

- KEMÉNY Gábor (1939): A nagytarcsai Tessedik Népfőiskola. *Nevelésügyi Szemle*, III. évf., 3. sz. 120-126. o.
- MONOSTORI Imre (2016): Szekfű Gyula és az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem. *Vigilia*, LXXXI. évf. 8. sz. 581-588. o.
- NÉMETH László (1989b): *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi K. Bp., 857 o. /Németh László Munkái/
- PETRIK Béla (2004): A népi mozgalom kezdetei. I. rész., *Magyar Szemle, Új folyam* XIII. évf. 3-4. szám
- SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete*. Eötvös K. Bp., 316 o.
- SVÉD László (2013): Az 1942, 1943-as évek balatonszárszói találkozóinak ifjúságtörténeti előzményei. *Múltunk*, XXV. 1. sz. 101-147. o.
- TÓTH Pál Péter (1981): A debreceni egyetemi hallgatók mozgalmi, ideológiai-politikai nézeteik alakulása (1930-1936) In.: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei VIII.* HBML K., Debrecen, 143-153. o.
- UJVÁRY Gábor (2010): *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Ráció K., Bp., 543 o. /Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai 1./

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Kovácsné Biczó Klaudia:

A társadalmi tőke megjelenése egy kistelepülés közösségi művelődésében

Absztrakt: Jelen tanulmány Nádasd kistelepülésen lévő civil aktivitás feltérképezésével, a helyi társadalmi tőke bemutatásával és az ott működő művelődési ház és a vele szorosan kapcsolatban lévő civil egyesület tevékenységének vizsgálatával foglalkozik. Bemutatja a helyi közművelődést, a civil aktivitást és viszonyokat. Részletesen elemzi az 1998-ban teljes körű közösségfejlesztési folyamatban lezajlott közösségi felmérésre épülő részben megismételt vizsgálat eredményeit és összehasonlítja azt a korábbi vizsgálatlal.

Abstract: This study deals with the mapping of civil activity in the small town of Nádasd, the presentation of local social capital and the activities of the community centre and its closely related civil society. It introduces local community culture, civil activity and relationships. This study provides a detailed analysis of the results of a partially re-conducted survey based on the Community Survey conducted in 1998 on a full community development process and compares it with the previous survey.

Bevezetés a társadalmi tőkéről és a civil társadalomról

A társadalmi tőkeelmélet a közgazdaságtan egyik évszázadokra visszamenő kérdésköre. A témában elmélyedve számos elmélettel találkozhatunk: Adam Smith alapot nyújtó elképzelésétől Gary Becker, Pierre Bourdieu és James S. Coleman rendszerező munkásságán át egészen Francis Fukuyamáig (Ponyi, 2014). Ennek meghatározására számos közgazdász, kutató vállalkozott, én tanulmányomban Ponyi László meghatározását veszem alapul, amelybe minden általam az alábbiakban szereplő felfogás beletartozhat. „A társadalmi tőke a kultúra intézményrendszerében és a művelődő közösségek dimenziójában is olyan viszonyfogalom, amely meghatározóan a kulturális intézmény, az egyén és valamely civil közösség, közösségek vonatkozásában, azok egymás közötti interakcióiban jelentkezik. Az egyén, illetve a közösség bizonyos célok, valamely feltételezett haszon elérése érdekében és elsősorban önkéntes alapon mozgósítja erőforrásait. Az intézmény, az egyén és a közösség által közösen elfogadott magatartási szabályok, normák határozzák meg, és amelyek nem teljesülése esetén a közösség szankciókkal is élhet. Ezek a szankciók változásokat idézhetnek elő a rendelkezésre álló erőforrások minőségében és mennyiségében. A társadalmi tőke a civil közösségek működésének, a kulturális intézmények és a benne működő civil közösségek együttműködésének alapja és feltétele. Azon erőforrásokat, vagy éppen az erőforrások összességét is jelenti, amelynek létfeltétele a bizalom.” (Ponyi, 2019)

Kezdetben a tőke csak az anyagi javakat és a pénzt jelentette, később már a föld és a munka is beletartozott, azt követően pedig mindezen termelési tényezők mellett megfogalmazódtak olyan elképzelések, amelyek a tőke fogalmát más dimenziókban is megjelenítették. A társadalmi tőkeelméleteket elemezve a legfontosabb Robert Putnam gondolatmenete (Putnam, 2004). Ebben az írásában Hume korábbi példáján keresztül mutatja be, hogy a gazdálkodó

földművelők milyen előnyökre tehetnek szert, ha összefognak egymással és együtt dolgoznak az állandó versengés és irigység helyett. Szerinte egy közösség akkor képes hatékony lenni, ha megvan köztük a szükséges bizalom a másik iránt. Írásában kitér arra, hogy a társadalmi tőke az egyének kötelékéből és azok hálózatából áll össze, eredményessége a bizalomtól és a kooperációtól függ, használata pedig fejleszti azt. A társadalmi tőke – Putnam felfogásában – magába foglalja az egyének személyes kapcsolatait, a társadalmi kapcsolatok hálóját, az erős civil szervezeteket, a szolidaritást, a bizalmat és a kölcsönösséget. A tartalmából levezethető, hogy a társadalmi tőke birtokosa nem az egyén, hanem az egyének aktív közössége. Putnam egy másik írásában megkülönbözteti a társadalmi tőke két dimenzióját: az összekötő (vagy kizáró) társadalmi tőkét és az áthidaló (vagy befogadó) társadalmi tőkét (Putnam, 2000). Előbbit erős kapcsolatok jellemzik, képes szegregáló csoportok, homogén közösségi tudat kialakítására. Utóbbit kevésbé erős kapcsolatokkal lehet leírni, ám ez a típus képes a csoportok közötti határokat áttörni, azokat áthidalni, összekapcsolni. Putnam szerint ez a forma az ideális a szervezetek közötti kapcsolatteremtés szempontjából. A társadalmi tőke jelenlétét, erősségét, nagyságát adott társadalomban számos mutatóval be lehet azonosítani. Ezek között van az általánosított bizalom, vagyis a közbizalom kérdésköre, a politikai intézményekben, szervezetekben vetett bizalom szintje, a civil társadalom aktivitása, a személyes kapcsolatok kiterjedtsége vagy akár a segítségnyújtás (Füzér és mtsai, 2005). A közgondolkodás, a társadalmi közérzet állapota, az általános elégedettség, a kiszolgáltatottság érzése, az általános demokráciakövetelmények léte a köztudatban, a kontraszelekció, és a rendszerigazolás-rendszerkritika kettőse mind-mind olyan mutatószámokat ad, amelyek a társadalom aktuális helyzetét, beállítódását írják le, amik alkalmasak lehetnek a szakemberek számára arra, hogy a társadalmi viszonyokat, kapcsolatok feltérképezzék, megismerjék, elemezzék és bemutathassák az éppen aktuális közállapotokat (Hunyady, 2016).

A civil társadalom fogalmának értelmezésére számos lehetőségünk van. Csak magyar vonatkozásban különböző felfogással találkozhatunk akár Bozóki András (1992), akár Molnár Miklós (1993, 1995, 1996) munkásságában. Összegezve a témában született írásokat elmondható, hogy a civil társadalom szűk értelmezése a társadalom önszerveződésére korlátozódik, egyesületek és szervezetek meghatározott csoportját foglalja magában (Márkus és Pete, 2018). A nyolcvanas években fogalma politikai tartalommal is telítődött az akkori politikai rendszerek ellenei fellépés miatt, de a kilencvenes évekre már kiürült ez a tartalom. Amennyiben a civil társadalomra gondolunk, akkor abba nem csak az intézményesült, törvényesen megalakult szervezeteket kell beleértetni, hanem azt állampolgári aktivitásnak köszönhető egyéb önszerveződési formákat is (például: szomszédsági együttműködések). Kialakulása hosszú, évszázadokon, évezredekken átívelő folyamat volt, különböző megvalósulási formái az eltérő történelmi korokban, korszakokban lelhetők fel. A civil társadalom-általánosan megfogalmazva – a közösségi lényként tevékenykedő állampolgárok által alkotta réteg. Az állampolgár itt nem csupán egyén, hanem a nemzet, a társadalom, a csoport aktív tagja is. Ebből kiindulva tehát a civil társadalom az államtól független, közéletközpontú, szabadon cselekvő polgárok – egyének és csoportok – világa (Sebestény, 2018).

A társadalmi tőke stabil alapját adja a civil szektorra jellemző önkéntességnek, az egymásrautaltság pozitív hatásainak kihasználásának. Ennek a civil társadalomnak pedig az általa képviselt önkéntességgel, közösségi szerepvállalással kiemelkedő szerepe van a demokratikus jogállamok helyes működésében. A társadalmi funkció dimenzióját nézve pedig hangsúlyoznunk kell az integrációt elősegítő és erősítő szerepét. A társadalmi (és a kulturális) tőkének tehát elengedhetetlen és nagy mérvű szerepe van a civil társadalomban, beépülve annak működésébe (akár a közművelődési intézményrendszereken keresztül, akár azokkal együttműködve vagy azoktól teljesen függetlenül) megjelenik az önszerveződő körök, klubok,

egyesületek formájában. De a társadalmi tőke csoportokba való szerveződésen kívül olyan alapvető társas kapcsolati normákat, viselkedésmintákat, szabályokat is közvetít, amelyekkel ezen szerveződések működése fenntartható, kiszámíthatóvá és tervezhetővé válik.

Hazánkban a rendszerváltás után nagy mértékben emelkedett a civil aktivitás, egyre több egyesületet, szervezetet hoztak létre. Ez a növekedési hullám 2012-ben érte el a maximumát, azóta lassú, de stabil csökkenés figyelhető meg. 2017-ben 61 151 nonprofit szervezet működött, melyek közül a klasszikus civil szervezetek száma mintegy 54 ezer volt, 7 ezer szervezet pedig nonprofit gazdasági társaságok, közalapítványok, érdekképviselői csoportok formájában működött (KSH, 2019). Ha a civil egyesületek tevékenységprofilját vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy 1996 óta jelentős változás nem történt, kivéve két esetben: az érdekképviselői tevékenységet ellátó szervezetek számának alakulása jelentős csökkenést mutat (11,9%-ról 5,1%-ra csökkent), illetve a kulturális profilú egyesületek száma mintegy 5%-kal nőtt (10,3%-ról 15,2%-ra). A legmagasabb arányban a szabadidős tevékenységek szervezésével és támogatásával (15,7%), illetve a sporttal kapcsolatos egyesületek (15,2%) szerepelnek.

A kutatás bemutatása és tapasztalatai

A kutatás Nádasd kistelepülésen lévő civil aktivitás feltérképezésére, a helyi társadalmi tőke bemutatására és az ott működő művelődési ház és a vele szorosan kapcsolatban lévő civil egyesület tevékenységének vizsgálatára irányult. Bemutatásra és elemzésre került a helyi közművelődés és a civil aktivitás. A faluban 1998-ban teljes körű közösségfejlesztési folyamat zajlott le, melynek keretében közösségi felmérés is készült. Jelen vizsgálat elemzi és összehasonlítja a korábbi vizsgálat és a megismételt eredményeit. A kutatás elkészítésekor félig strukturált interjúkat készítettem a helyi civil egyesület vezetőjével és a település életében fontos szerepet betöltő személyekkel (egyházi vezetők, tanítók). Ennek célja az volt, hogy hiteles és pontos képet kapjak a településen korábban lezajlott folyamatokról, megismerjem Nádasd múltját, az itt élők gondolkodását, szemléletmódját, világnézetét. Az interjúk során igyekeztem felhasználni a korábbi helyismeretemet, melynek köszönhetően tudtam, kik azok a személyek a település életében, akiket érdemes megkeresnem. A tőlük kapott információk a kutatómunkám feltáró részének támogatása, előre mozdítása szempontjából voltak hasznosak. Az így kapott információkat a tanulmány későbbi részében (a település, a civil élet és az egyesület bemutatásakor) fogom ismertetni.

Másik vizsgálati eszközöm egy online kérdőíves felmérés, ami részben a korábbi, 1998-ban lezajlott közösségi felmérés néhány kérdését ismételte meg, részben pedig saját vizsgálódási körömet érintő kérdéseket tartalmazott, amik célzottan a lokális társas kapcsolatokra, személyközi viszonyokra, a lakosok egymásról és a településről alkotott véleményére, az állampolgári aktivitásra és a civil erőre, az önkéntességre, a generációs kapcsolatokra, valamint a civil szervezettel, sportolási lehetőséggel, helyi nyilvánossággal való elégedettségre irányultak. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy míg 1998-ban egy teljes körű közösségfejlesztés céljából lezajlott folyamatról beszélhetünk, a kérdőíves felmérés összeállítása és elkészítése is annak a közösségi munkának a része volt, addig most egy eseti kérdőíves felmérés történt. 1998-ban a kérdőívek kiosztását számos közösségfejlesztő interjú, lakossági fórum, egyeztetés előzte meg, így a településen jelentős támogatottságot szerzett az abban való részvétel, így egy szinte reprezentatív eredményt jött létre. A saját vizsgálat sem tekinthető reprezentatívnak, 377 kitöltött kérdőívről beszélhetünk. Úgy gondoljuk azonban, összességében megfelelően mutatja az alapsokaság jellemzőit.

Nádasd rövid bemutatása

Nádasd település Vas megye déli részén, az Őrségi Nemzeti Park peremterületén található. A település statisztikai adatai szerint a jelenlegi népesség 1326 fő. A vonatközlekedés a 2000-es évek közepén megszűnt, a buszközlekedés rendszeres. Szombathely 34, Zalaegerszeg 27 km-re fekszik a falutól. A faluban orvosi, illetve fogorvosi rendelő, posta, védőnői szolgálat működik, általános iskolájába és óvodájába további hét környező településről járnak gyerekek. A közigazgatási funkciókat közös önkormányzati hivatal látja el, melyhez további hat szomszédos település tartozik.

A településen számos látnivaló és nevezetesség is található, amik a turisztikai funkción kívül közösségi helyszíneként, közösségi térként is jelen vannak a falu életében. Az egyik legfontosabb közösségi tér a településen a művelődési ház épülete és a mögötte található Pajta, ami egy szabadtéri, félig nyitott épület, területén lehetőség van bográcsozásra, kemencében sütésre, kürtőskalács készítésére, és itt kapott helyet a kéthetente megrendezett termelői piac is. A számos kulturális és közösségi programnak helyt adó épületegyüttes a falu civil életének központja.

A civil szektor és az egyházak jelenléte a településen

A településen már évtizedek óta erős közösségi szellem uralkodik. A helyiekkel folytatott beszélgetésekből megtudhattam, hogy már jóval a rendszerváltás előtt voltak helyi kezdeményezések (az Önkéntes Tűzoltóegylet 1895-ben, sportegyesület 1952-ben jött létre, valamint voltak különböző teadélutánok, illetve létezett a Kék ritmus pedagógus-zenekar is). A rendszerváltás idején és azt követően (az akkor még meglehetősen szabályozatlan keretek között) gomba módra kezdtek szaporodnia a településen a különböző egyesületek, alapítványok, baráti körök: a Nádasdi Öreg Tyúkok Egyesülete (NÖTYE) 1989 jött létre, 1992-ben az 1930-as évek óta meglévő hagyományokat felelevenítve megalakult a Forgószél Színkör, 1995-ben a Polgárőrség, a 2000-es évek elején az Alkotókör, 2010-ben a Hétdombi Ifjúsági Sportegyesület, 2011-ben pedig a Hétvégi Botladozók néptáncsoport kezdte meg munkáját (Koltai 2016, 2018).

A település életében fontos szerepet tölt be a helyi 8 évfolyamos általános iskola. Az iskolával közös ünnepek, rendezvények a kulturális élet legfontosabbjai közé tartoznak, a diákok, a pedagógusok, a szülők aktivitása az iskolától független rendezvényeken is kiemelkedő. Itt kell megemlíteni a székelyföldi Alsósófalva településsel meglévő testvértelepülési kapcsolatot, amely a korábbi testvériskolai kötődésből nőtte ki magát. A két település között 1990 óta szerződésbe foglalt testvértelepülési együttműködés áll fenn, ami számos rendezvénynek, kirándulásnak biztosított és biztosít keretet.

Az önkormányzat és a civil szektor együttműködésének másik ékes példája a „Nádasd nevű települések” közötti együttműködés, melynek keretében minden évben más-más településen találkoznak a lakosok és töltenek el együtt egy hosszú hétvégét számos kulturális és ismeretterjesztő programmal egybekötve.

A település lakói – a 2011-es népszámlálási adatok szerint – 63 %-ban római katolikus vallásúak, 14,1%-uk evangélikus, 2,1% református vallású. Az egyházi intézmények jelenléte és hatása a mindennapokra kifejezetten erősnek mondható.

A Nádassdi Evangélikus Egyházközség 2009 óta működteti a Nádassdi Evangélikus Diakóniai Központot. Az intézmény fő profilja a házi segítségnyújtás, a gerontológia és az étkeztetés, ellátási területe Nádassd és a körjegyzőséghez tartozó további települések. A szakmai program mellett a központ igyekszik más célcsoportoknak is segítséget nyújtani, programokat szervezni. A katolikus egyház helyi vezetője Takács László plébános, aki a lelkipásztori feladatokon messze túlmenően vesz részt a település kulturális életében: kiemelkedő helytörténeti és honismereti tevékenysége, levéltári feltáró munkái hozzájárultak a település történetének megismeréséhez, résztvevője és aktív szervezője számos rendezvénynek.

A fentiekből is kitűnik, hogy a nonprofit szektor ezen ága milyen szoros együttműködésben dolgozik a településen a civil szektor egyéb szereplőivel.

A helyiek életében fontos szerepet játszik a sport, a sport iránti szeretet. A településen 1952 óta működik a helyi sportegyesület Nádassdi Községi Sport Egyesület néven. A településen 2010-ben alakult meg a Hétdombi Ifjúsági Közhasznú Sportegyesület. A korábbi egyesületnél szélesebb profillal, négy szakosztállyal (kézilabda, futball, testépítő és íjász) kezdte meg működését.

„Együtt Nádassdért” Faluszépítő és Fejlesztő Kulturális Egyesület

Előzetes ismereteim alapján feltételeztem (és a vizsgálat ezt alá is támasztotta), hogy a civil élet legmeghatározóbb szereplője, a civil társadalom letéteményese a településen az „Együtt Nádassdért” Faluszépítő és Fejlesztő Kulturális Egyesület (továbbiakban: „Együtt Nádassdért” Egyesület), amely 1997. március 11-én alakult, jelenleg 65 állandó, aktív tagjuk van, míg 15 fő pártolótagsággal rendelkezik. Alulról induló kezdeményezésről volt szó, hiszen létrejöttét az itt lakók kezdeményezték, létrejöttétől az itt élők problémáinak megoldását, szabadidejük hasznos eltöltését remélték. A helyi művelődési ház és a civil szervezet munkája összefügg, mivel 2017. július 1-jétől az önkormányzat és az egyesület által kötött közművelődési megállapodás keretében az egyesület látja el a közművelődési feladatokat a településen. A művelődési ház a községben működő öntevékeny kulturális közösségek bázisa. Fontos szerepet tölt be a hagyományőrzésben, a kulturális értékek közvetítésében, 2011-től Integrált Községi és Szolgáltató Térként funkcionál.

Az egyesület célcsoportja korosztály szerint nem behatárolható, hiszen a Ringató-foglalkozásokkal a legkisebbeket és anyukáikat szólítják meg, de a nyugdíjasoknak is szerveznek állandó programokat. Mindennapi tevékenységeik közé tartozik számos önművelő és önképzőkör helyszínének és feltételeinek biztosítása. A szükséges anyagi feltételeket az egyesület saját erőből, az önkormányzat által biztosított közművelődési normatívából, illetve különféle pályázatok útján biztosítja. Az egyesület munkáját az adó 1%-ának felajánlásából befolyt összeg is segíti. Minden évben megrendezésre kerülnek hagyományos rendezvényeik, amelyek egyházi és nemzeti eseményekhez, jeles napokhoz kötődnek. A programkínálatban találhatunk még hagyományőrző- és sporteseményeket, továbbá kiállításokat, melyek célja a helyi értékek bemutatása. Ez a civil szervezet a szabadidő hasznos eltöltésének támogatására, a programok szervezésére és lebonyolítására helyezi a hangsúlyt. Ennek oka a helyi igények feltérképezése, és az, hogy ehhez alakítják kínálatukat. Az egyesület mára a nádassdi emberek hétköznapijainak részévé vált.

A közösséghez való tartozás élményén túl a másik fő célkitűzésük megalakulásuk óta a helyi nyilvánosság erősítése. Ennek okán hozták létre a Hétdombi Hírek című lapot, amelyet 1997 óta adnak ki havi rendszerességgel. 2018-ban a kiadvány összesen 332 oldalon jelent meg, ami átlagosan A4-es méretben 26-28 oldalszámot jelent kiadványonként. A folyóirat

szerkesztőségének célja, hogy tájékoztassa a településen és a környező falvakban élőket az aktuális eseményekről, rendezvényekről, bemutassa a kulturális intézményeket, megtalálhatjuk az önkormányzati ülésekről szóló összefoglalókat, az anyakönyvi és az egyházi híreket, az iskolai és az óvodai történéseket, illetve a sporthíreket, valamint külön oldal szól a gyerekeknek. Jelenleg 470 példányban jelenik meg.

Az egyesület 1998-ban egy akkoriban unikálisnak számító közösségi felmérést bonyolított le (Karvalics, 1998). Szakmai segítséget a Vas megyei Közösségszolgálaton keresztül Pósfay Pétertől, Mészáros Zsuzsa közösségfejlesztőtől, a Közösségszolgálati Alapítványtól kaptak, valamint a felmérést a Soros Alapítvány is támogatta. Jelen tanulmányban néhány kérdés esetében egy megismételt vizsgálatról van szó, az akkori eredményeket követő beavatkozás utókövetése érdekes vizsgálati lehetőséget kínál.

Az 1998-as felmérés és a mostani vizsgálat eredményei, azok összehasonlítása

Az 1996-ban elindult közösségfejlesztési folyamat részeként 1998 februárjában a lakók egy kérdőívet kaptak a kezükbe. Ezt megelőző lépés volt, hogy mintegy 80 főt kérdeztek meg az egyesület tagjai arról, hogy miért szerek Nádasdó (és miért nem), mi tetszik nekik, min változtatnának. Ezek eredményeit összesítették, 4 falufórumot tartottak és ezt követően szerkesztették meg a kérdőívet, amit minden 14 év feletti lakos megkapott nyomtatott formában. Az értékelés, elemzés során tovább bővült az aktívan tenni akarók köre, egyre többen kapcsolódtak be az értékelési folyamatba. Az 1998-as kérdőív olyan témákat érintett, mint a falukép, közösség, nyilvánosság, kultúra, sport, szórakozás, szolgáltatás, munkahely, egészségügy, közbiztonság.

1998-ban 1033 kérdőív került kiosztásra, melyből 73%, vagyis 753 érkezett vissza, ami kimondottan magas aránynak számít, még akkor is, ha szép számmal voltak hiányosan kitöltöttek. A tanulmányban az elemzés során, minden kérdésnél az adott kérdésre beérkezett válaszokhoz viszonyítom a válaszok számszerű adatait. Saját kutatásomban 377 választ kaptam. Ez a 14 év feletti lakosság számához (1135 fő) viszonyítva 33%-os kitöltési aránynak felel meg. A település demográfiai adatait, összetételét vizsgálva megállapítható, hogy jelentős, említést érdemlő változások nem zajlottak le. 1998-ban a kitöltők nem szerinti megoszlásában nem mutatkozik jelentős különbség, megoszlásuk 52-48% a nők javára, ez saját vizsgálatomban azonban 65-35% volt. Ennek számos oka lehetett, én kiemelném ezek közül az adatgyűjtés módszerét, hiszen az online kérdőíveket a nők gyakrabban töltik ki, mint a férfiak.

Kormegoszlás szempontjából elmondható, hogy a legtöbb kitöltő mindkét esetben az aktív korosztályból került ki, különbség a fennmaradók megoszlásában figyelhető meg: 1998-ban a fiatalok és a nyugdíjasok közel azonos szinten voltak, azonban a mostani vizsgálat esetében a fiatalok arányának növekedését tapasztaljuk.

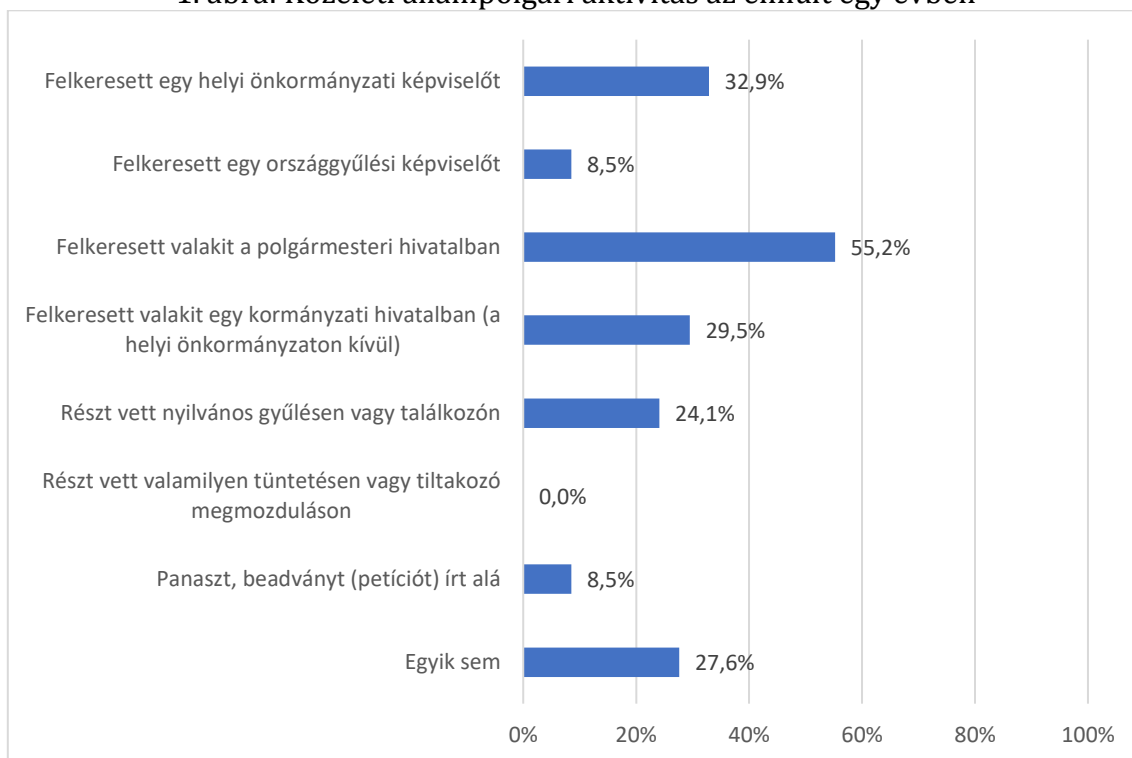
A kitöltők jelenlegi foglalkozására 1998-ban és most is vonatkozott kérdés. E vizsgálati szempontban a tanulók és a kismamák/gyesen, gyeden lévők esetében nem történet elmozdulás. míg korábban a munkanélküliek aránya 5,6% volt, ez mostanra 1,9%-ra csökkent. A fizikai munkát végzők és a nyugdíjasok aránya is csökkent. Ennek a nagymértékű csökkenésnek az oka az online felmérésben keresendő, valamint abban, hogy a település nyugdíjas korú lakosai szép számmal vállalnak továbbra is munkát és feltételezhető, hogy válaszáadásuk során azt a tevékenységformát jelölték meg. Kiemelendő még a szellemi dolgozók arányának növekedése a korábbi 10,7%-ról 31,3%-ra. Emelkedett továbbá a településen

munkát vállalók aránya is, illetve 2018-ban magas a középszintű vagy azt meghaladó végzettséggel rendelkezők aránya (79,8%).

A helyi társas kapcsolatok, személyközi viszonyok feltárására, a lokális társadalmi tőkére vonatkozó kérdések a kapcsolati háló sűrűségére és a szomszédsági viszonyok erősségére kívántak rávilágítani. A kérdőív kérdése alapján a válaszadók 93,1%-a sok vagy jó néhány embert ismer lakókörnyezetében. Mivel a vizsgálat tárgya kistelepülés, ez a magas arányszám nem szokatlan. Az aktív társas kapcsolatokra vonatkozó két kérdés esetében a személyes kapcsolattartás a legnagyobb százalékban a látogató fogadásában mutatkozik meg. A válaszadók 70,7%-a nyilatkozott úgy, hogy hetente legalább egyszer felkeresi őt ismerős, szomszédja az otthonában. Szintén magas (53,5%) azok aránya, akik saját maguk keresik fel ilyen rendszerességgel ismerőseiket. A két arányt összehasonlítva azonban megállapítható, hogy a kitöltők inkább fogadni szokták az ismerőseket, mint meglátogatni őket. Erre utal az is, hogy a saját aktivitást váró kérdés esetében a havi rendszerességnél ritkább választ megjelölők aránya 13,8%. Mindkét esetben azonban a „hetente legalább egyszer” válaszlehetőség a legnépszerűbb (36,2% és 29,3%). A legritkább kapcsolatot jelentő (havi rendszerességnél is ritkábban) lehetőség aránya alacsony (8,6%, illetve 13,8%). Ebből levonható az a tanulság, hogy a falu lakóinak van igénye a személyes kapcsolatokra.

A falu lakóinak egymásról feltételezett attitűdjeinek vizsgálatához értékpárokat állítottam össze, a válaszadóknak pedig egy 5 fokú skálán kellett meghatározni, melyik tulajdonságot tartják inkább jellemzőnek a lakókörnyezetükben élő emberekről. Összesen 6 értékpárral kapcsolatban kellett nyilatkozni, amelyeknél az 1-es értéken mindig a negatív tulajdonság foglalt helyet, míg az 5-ös képviselte a legpozitívabb jellemzőt. Az értékpárok a következők voltak: megbízhatatlan-megbízható, távolságtartó-barátságos, ellenséges-befogadó, önző-segítőkész, agresszív-békés, pesszimista-optimista. Valamennyi esetben a 3-as, semleges skálafoknál pozitívabb értékelést adtak a kitöltők. Legmagasabb a bizalom kérdésében elért eredmény volt (4,15-ös átlagértékkel), ezt követte a barátságosság (4,08). A 4-es skálafok alatt kevéssel helyezkedett el a segítőkészség (3,95), majd a befogadás és a békés természet (egyenként 3,86) következett. Legalacsonyabb szinten az optimizmus megítélése volt (átlaga 3,55). Kiemelendő, hogy a megbízhatóság kérdésében a semleges 3-as értéknél rosszabb értékelés nem érkezett, míg az önző-segítőkész és az agresszív-békés dimenziójában egyaránt 19-en az 1-es lehetőséget jelölték meg. Szintén a lakosok beállítottságát vizsgálta az a kérdés, amiben arra voltam kíváncsi, hogy a válaszadók, mit gondolnak arról, hogy az emberek mennyire törődnek egymással. Pusztán 5,2% véli úgy, hogy az itt élők nem törődnek a másikkal. A törődés mértékét megítélendően a válaszadók 53,4%-a amellet foglalt állást, hogy „határozottan” törődnek egymással, míg a „bizonyos mértékig” lehetőséget 41,4% jelölte meg. A kérdőív 6 kérdése az állampolgári aktivitásra, a megélt civil erőre vonatkozott. A válaszadók több lehetőség megjelölésével arról nyilatkozhattak, hogy az elmúlt egy évben a felkínált tevékenységek közül melyiket tették meg.

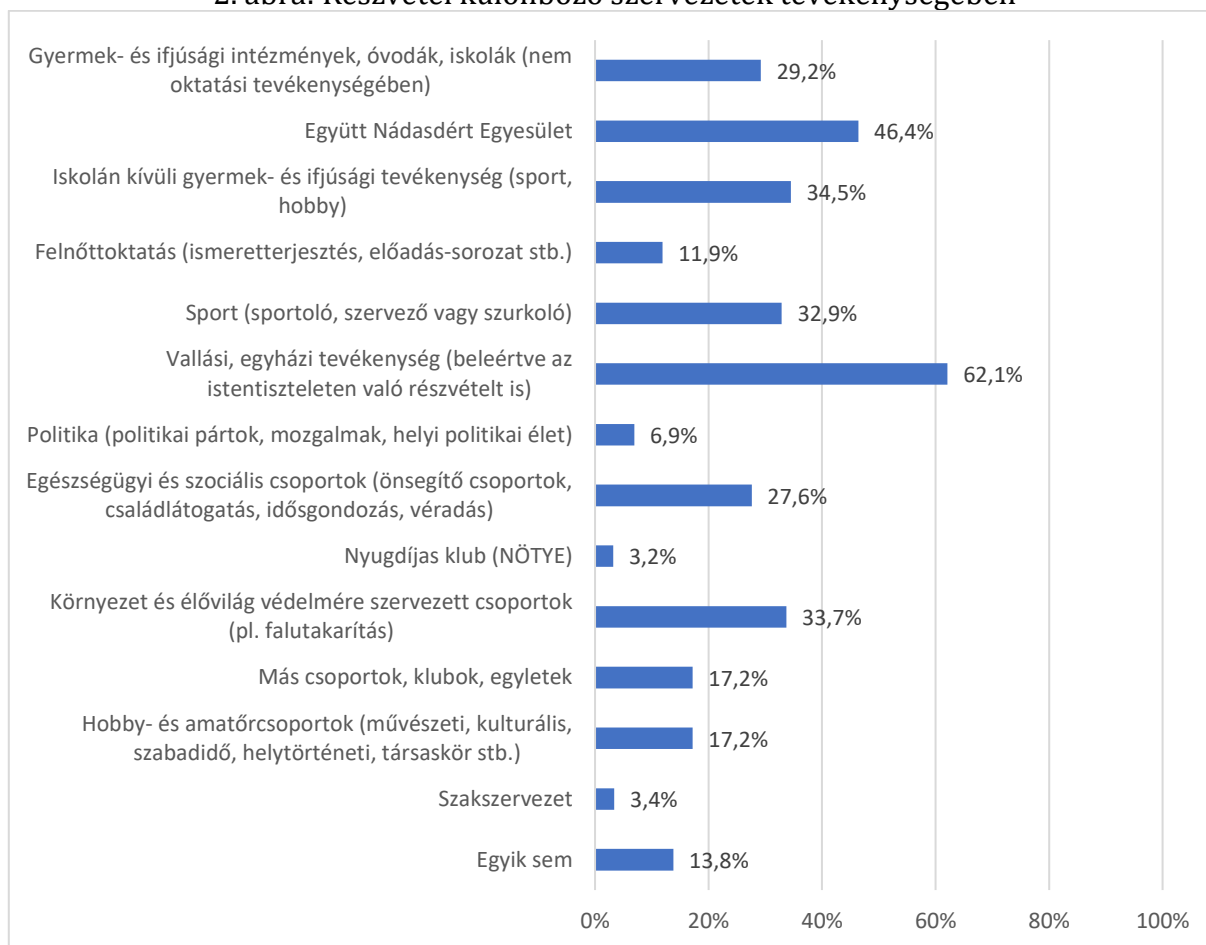
1. ábra: Közéleti állampolgári aktivitás az elmúlt egy évben

A kapott válaszokból egyértelműen kiolvasható, hogy a helyi szintű cselekvés (polgármesteri hivatal, helyi önkormányzati képviselő felkeresése) gyakorisága a legmagasabb (55,2%). 27,6% azonban semmilyen ilyen jellegű tevékenységet nem végzett. Az aktivitást nagy mértékben befolyásolja, hogy a válaszadó mennyire érzi azt, hogy befolyással rendelkezik a lakóhelyét érintő döntésekre. A kitöltők 32,8%-a úgy érzi, semmilyen befolyása nincs ezekre a döntésekre. Itt érdemes megjegyezni, hogy annak fontossága, hogy a lakosok érezzék azt, hogy cselekedetüknek lehet/lesz eredménye, elengedhetetlen ahhoz, hogy a cselekvés pusztá gondolata megfogalmazódjon bennük.

Az alábbi ábra a különböző csoportok, klubok, szervezetek életében, munkájában való részvétel gyakoriságát mutatja, ebben az esetben több választ is megjelölhetett a kitöltő.

2. ábra: Részvétel különböző szervezetek tevékenységében

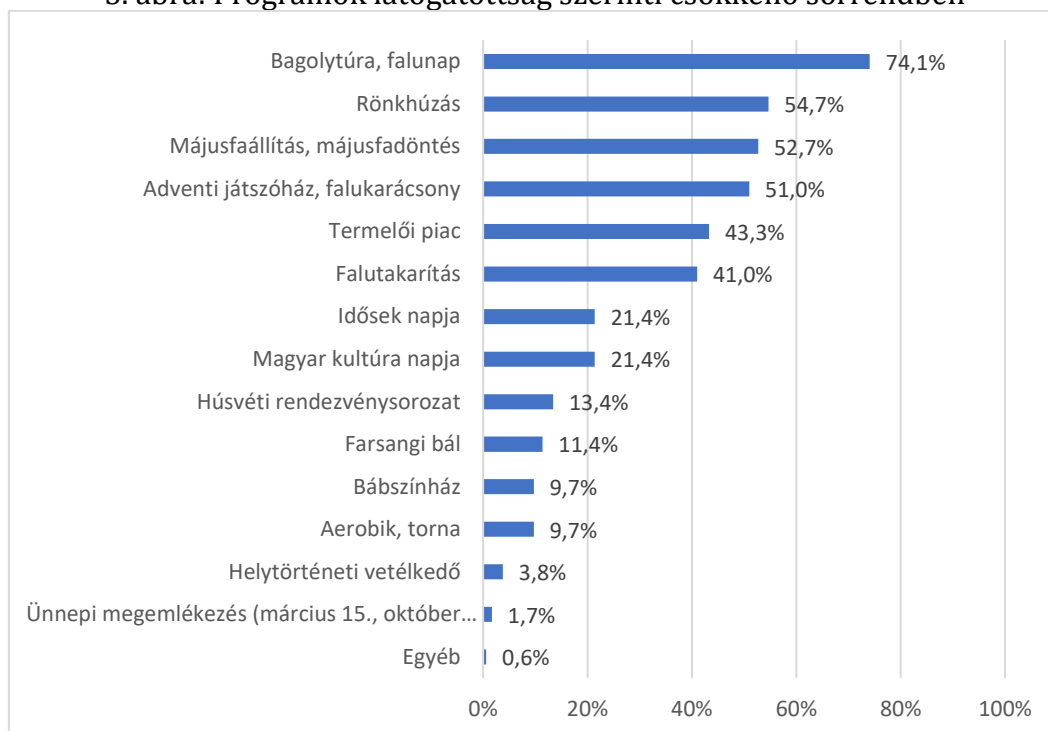

Az ábra adataiból is leolvasható, hogy a legtöbb, 234 válasz (62,1%) a vallási, egyházi tevékenységre érkezett. A második leggyakrabban megjelölt csoport az „Együtt Nádásdért” Egyesület volt. A válaszadók közel fele (175 fő, 46,4%) vett részt az egyesület munkájában, az általa szervezett programokon. A felsorolt lehetőség közül 52 fő (13,8%) nyilatkozott úgy, hogy egyik szervezet, csoport, klub munkájában, programján sem vett részt. A bekapcsolódásra, illetve a részvételi gyakoriság növelésére vonatkozó kérdésben a pozitív válaszok aránya valamivel nagyobb a negatívnál (igen-58,6%, nem-41,4%). A távolmaradás okainak feltárására irányuló, több választ megengedő kérdés esetében a válaszadók nagy többsége, 69%-a otthoni elfoglaltságra hivatkozott és jellemző volt még a munkabeosztásukból fakadó nehézség megjelölése (48%) is. A kistélepi jelleg sajátossága mutatkozik 52 esetben (13,8%-ban), amikor a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy azért nem vesznek részt a programokon, csoportokban, mert nem tudják, ki lesz jelen még. A személyes kapcsolatok, viszonyok hangsúlyossága ebben egyértelműen megnyilvánul.

A kérdőív második nagy szakasza kimondottan az „Együtt Nádásdért” Egyesület munkájára, az azzal való elégedettségére és a helyi kommunikációra koncentrált. A kérdőívet kitöltők 93,1%-a az elmúlt egy évben legalább egy programon részt vett, amit az egyesület szervezett. Legtöbben (58,6%) 1-5 programot jelöltek meg, 29,3% 6-10 közötti rendezvényen vett részt. 26 fő (6,9%) maradt távol minden felkínált programtól az elmúlt egy évben.

A programkínálat látogatottság szerinti megoszlására 351 kitöltő válaszolt, az alábbi ábra ennek eredményét mutatja.

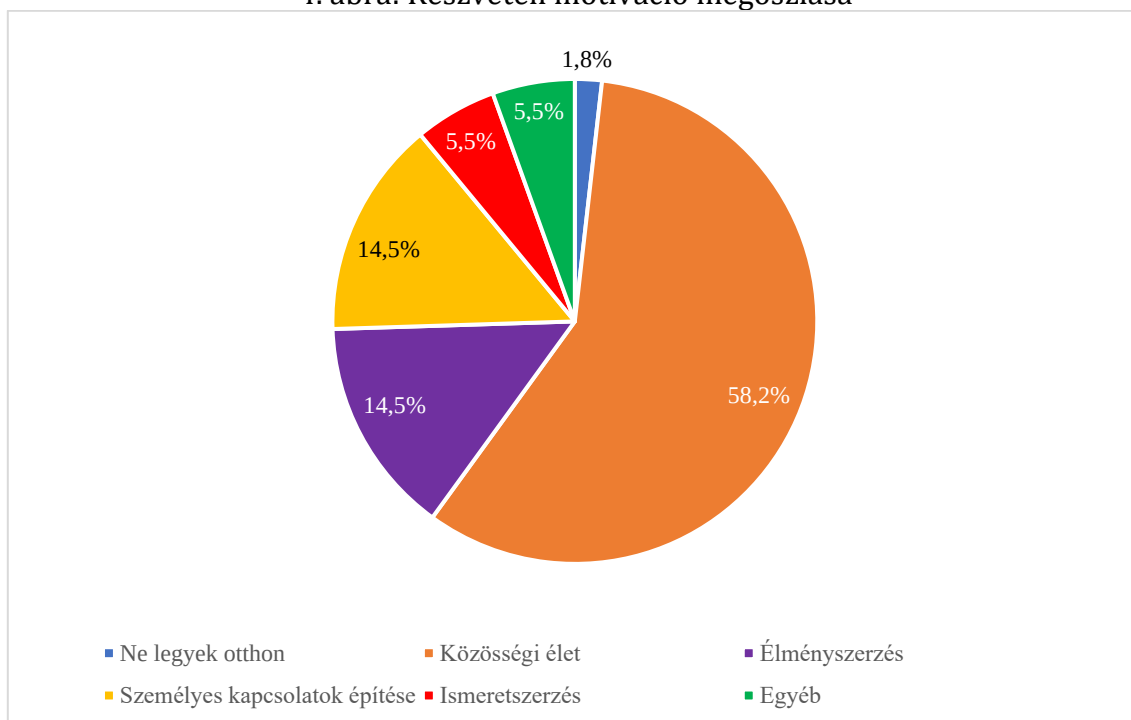
3. ábra: Programok látogatottság szerinti csökkenő sorrendben

A legnépszerűbb (206 fő, 74,1%) rendezvény a falunap és az előtt este megrendezett éjszakai falukerülő akadályverseny, vagyis a „Bagolytúra”. Ezt hagyományőrző programok követik, majd a következő helyet a sorban a kéthetente megrendezett termelői piac (152 fő, 43,3%) tölti be. Említést érdemel még az évente megrendezett falutakarítás (144 fő, 41%). Legalacsonyabb látogatottsága (6 fő, 1,7%) a nemzeti ünnepeinkhez kapcsolódó megemlékezéseknek van. A felkínált programokat három nagy csoportba sorolhatjuk be: hagyományőrző programok, kulturális rendezvények, megemlékezések és közösségformáló, közösségfejlesztő rendezvények. Ezt az önkényes csoportosítást vizsgálva elmondható, hogy a legnépszerűbbek a hagyományőrző rendezvények, és nem sokkal marad el attól a közösségiség erősítését segítő programok. A jövőben ezekre érdemes további hangsúlyt fektetni.

A programokon való részvételt különböző motiváció indokolja, aminek feltárása vonatkozott kérdés.

4. ábra: Részvételi motiváció megoszlása

A részvételt leginkább, 58,2%-ban a közösségi lét megélése, a közösséghez való tartozás vágya motiválja, ezt követi egymással azonos szinten (14,5%-ban) az élményszerzés vágya és a személyes kapcsolatok építésének lehetősége. Ezekből a számokból levonható tanulság, hogy a településen élőknek van igénye a társas kapcsolatokra, a közösséghez való tartozásra. Ennek az igénynek a megléte jó táptalaja lehet a további közösségfejlesztési folyamatokhoz, a településen élők aktivizálásának emeléséhez.

A részvétel után a programokkal való elégedettséget, további lehetőségeket vizsgáltam. A kérdőívben hét állítást alkalmaztam. Az állításokkal történő egyetértést egy 1-től 5-ig terjedő skálán kellett megítélniük, aszerint, hogy az 1-es érték az „egyáltalán nem”-et, az 5-ös pedig a „teljes mértékben”-t képviselte. A legmagasabb átlaggal (4,37) a „jó hangulatú” item megítélése találkozott, melyet a „jó minőségű” (4,24), a „jól szervezett” (4,19), a „korszerű” (4,16) és a „megfelelő” (4,11) követett. A támogató 4-es skálaértéket megközelíti ugyan, de el nem éri a „változatos” tétel megítélése (3,98). A legalacsonyabb, a semleges 3-as értéket alig meghaladó átlaga (3,21) az „érdekes” itemnek volt.

Átvett, megismételt kérdésként szerepelt az általánosságban Nádasd kulturális életével való elégedettség felmérése. Az elmúlt 20 év során az elégedettség tekintetében pozitív elmozdulás történt. A jelentős, 27%-ot is meghaladó emelkedésnek számos oka lehet. Ezt a felmérés során nem vizsgáltam, de feltételezhető, hogy a korábbi felmérés eredményeinek hasznosítása, a folyamatos visszajelzések beépítése az egyesület munkájába közrejátszott.

A faluban meglévő kommunikációs fórumokra, az azokkal való elégedettségre irányult a kérdőív 3 kérdése. A falu közügyeivel kapcsolatos tájékoztatással 1998-ban 67,5% volt elégedett, 2018-ban ez a szám 84,5%. Az emelkedés oka az egyesület által szerkesztett Hétdombi Hírekkel való elégedettség lehet. A kommunikációs csatornákat vizsgálva ugyanis azt tapasztalhatjuk, hogy mind korábban, mind jelenleg a legtöbben ebből tájékozódnak a közügyeket illetően (a válaszadók 89%-a megjelölte ezt a csatornát). Ezt 2018-ban a

legnagyobb közösségi média, vagyis a Facebook felülete követi, majd a további helyeken a hirdetőtábla, az élőszo és az egyesület által emailben küldött hírlevél áll. A falugyűlés és a nyilvános képviselőtestületi ülések aránya továbbra is nagyon alacsony, előbbi alig éri el a 10%-ot, utóbbi azonban az alatt van. A helyi nyilvánosság letéteményese tehát a kapott válaszok alapján a Hétdombi Hírek, ezért nagy az egyesület felelőssége a tekintetben, hogy abban hiteles, közérthető írások kerüljenek.

A kérdőív utolsó részében arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltő részt vesz/venne-e a vizsgált egyesület valamelyik csoportjának munkájában, illetve milyen módon tudna hozzájárulni a faluszépítő, fejlesztő munkálatokhoz. A korábbi vizsgálatból átemeltkérdésként került a kérdőívbe, utóbbi saját kérdésként szerepelt. A csoportok munkáját vizsgálva 6 felkínált lehetőség közül lehetett – akár többet is – kiválasztani. 1998-ban a legtöbben (40,5%) a faluszépítésben, majd a természetvédelemben, Hétdombi Hírek munkájában, hagyományőrzésben, közösségépítésben vettek/vettek volna részt. 2018-ban a legtöbben (51,8%) a közösségépítést jelölték meg, mint tevékenységi csoportot, ezt követte a faluszépítés (46,4%), majd a hagyományőrzés (43%), a természetvédelem (37,9%). Az „egyikben sem” válaszlehetőség 19%-os támogatottságot kapott, 4,2% pedig a Hétdombi Hírek szerkesztésében vesz/venne részt. Az elmozdulás a közösségépítés tekintetében a leglátványosabb. Ebben is megmutatkozik, hogy a korábban már többször megfogalmazott közösségi lét iránti igény a globalizáció szeparáló hatása ellenére is erősen él a település lakóiban. A faluszépítő, fejlesztő munkálatokban magasan a legtöbben (71%) a fizikai munkával való segítségnyújtást adták válaszul, 17,5% sehogy sem szeretne ebben részt venni, a többi válaszlehetőségre (pénz, pályázatok felkutatása, megírása, támogatók bevonása, szervezés) elenyésző számban érkeztek igenlő válaszok. Ki kell azonban emelni, hogy 27 fő aszerint nyilatkozott, hogy szívesen csatlakozna az egyesülethez. Ez a válaszadóknak ugyan meglehetősen kicsi, mindössze 7%-a, ha azonban azt nézzük, hogy az egyesületnek jelenleg 65 aktív tagja van, akkor a kitöltők között, a településen rejlő 27 potenciális új tag jelentősen képes lenne növelni a taglétszámot.

A kérdőív záró kérdéseiben megfogalmazódott egy esetleges nádasdi születésűek, de onnan elköltözötteknek szervezett találkozó lehetősége, gasztro- és borbarát klub alakítása, falukirándulás, természetjáró- és túramozgalom szervezésének gondolata és a virágosítás előtérbe helyezése. Természetesen negatív vélemények is érkeztek, ezek között olvashatjuk azt a gondolatot, hogy az egyesület programjai csak a falu bizonyos rétegének szólnak, és azokon nem látnak mindenkit szívesen, illetve, hogy egyes rendezvényeken nagyobb költségvetésű programokat, drágább fellépőket is szívesebben látnának.

Összefoglalva elmondható, hogy a két vizsgálat összességében hasonló eredményeket hozott, még ha egy-egy kérdésre adott válaszok között voltak is hangsúlyeltolódások. A korábbi felmérés eredményét, tanulságait a közösség képes volt jól hasznosítani, hiszen az elégedettségre vonatkozó kérdések mindegyikében jelentős emelkedés figyelhető meg.

Összegzés

A kapott eredményeket elemezve elmondható, a vizsgált településen régóta fellelhetők az állampolgári tudatosság jelei, ennek köszönhetően a civil társadalom és annak hatása, jelentősége erős. A kutatás tapasztalatai alapján már a 20. század elejétől jelen vannak a településen különféle alulról szerveződött csoportok. A helyieket mindig is a saját közösségük fejlesztésének, saját közös sorsuk alakításának vágya jellemezte. A civil társadalom erősségének jele a szervezetek és az azokban tevékenykedő aktív személyek száma, az önálló

kezdeményezések létrejötte, fennmaradása. E tekintetben megállapítható, hogy Nádasdon nagy számban vannak jelen különböző tevékenységprofilú szervezetek, a kérdőív vonatkozó kérdéseire kapott válaszok pedig bizonyítják, hogy a lakosok állampolgári tudatossága, cselekvési hajlandósága magas szinten áll, a többség úgy érzi, befolyással tud lenni saját lakóhelyét érintő döntésekre.

Megállapítható továbbá, hogy a településen erős személyközi kapcsolatok, a helyi társadalomban sűrű hálózatok vannak, melynek köszönhetően mindenki kisebb-nagyobb mértékben, de része a közösségnek.

A kérdőíves felmérésem számos kérdésére kapott válaszokat elemezve megállapítható, hogy a településen az emberek egymás iránti bizalma erős, keresik a másik társaságát, gyakran nyújtanak segítséget egymásnak. Bár a felmérés során kaptam – igaz elenyésző számban – olyan válaszokat, melyek szerint a szervezett programok csak bizonyos „elitnek” szólnak, azt azonban ezek a válaszadók is elismerték, hogy ezekről mindenkit megfelelően tájékoztatnak, a helyi információk mindenkihez egyformán eljutnak.

Elmondható továbbá, hogy a korábbi közösségi felmérés eredményeit és a lakossággal való állandó kapcsolattartás következtében kapott visszajelzéseket felhasználva az egyesület tovább erősítette a részvételt mind a kulturális, szabadidős programok, mind az állampolgári tudatosság, aktivitás, érdekérvényesítés tekintetében. 1998-ban közösségi felmérésre került sor a településen, melynek eredményeit felhasználva, azt munkájába, tevékenységébe beépítve az egyesülettel kapcsolatos elégedettség nőtt. Az egyesület megalakulása óta próbálja összefogni a település lakóit kulturális, szabadidős, közösségi programokat szervezve. A folyamatos visszacsatolásokat, elégedettségi adatokat is figyelembe véve az egyesület az elmúlt évtizedekben folytatta megkezdett munkáját. Mivel az önkormányzattal közművelődési megállapodást kötött, így nem csak az állampolgári aktivitás fenntartása és fejlesztése a feladata, hanem közművelődési funkciókat is el kell látnia. A település oktatási, nevelési intézményeivel is szoros kapcsolatot tart fenn, tevékenységprofiljuk széles. A programokon való részvételi adatok kielégítőek, a falu lakosságának közéleti tevékenysége, önkéntes szerepvállalása magas szinten áll. Az a mutató, miszerint a közösség tagjainak 67,2%-a úgy érzi, képes befolyással lenni lakóhelyét érintő döntésekre, a civilek erejét és önbizalmát is jelzi. Az állampolgári tudatosság, aktivitás meglétére a kérdőívem vonatkozó kérdéseire kapott válaszok adtak bizonyosságot.

A vizsgálat és annak eredményei a kérdéskör aktualitását igazolják, hiszen a modern társadalomban a civil szféra az egyik legnagyobb erő. A civil társadalom a demokratikus jogállam letéteményese, de a mindenkori hatalmat kontrolláló funkcióján túl számos egyéb területen is az életünk részeként működik. Gondoljunk csak a számos általa ellátott szociális funkcióra, a művelődési, közművelődési feladatok ellátására, de ki kell emelni a szabadidő hasznos eltöltését megcélzó tevékenységeket, az önfejlesztés, az élethosszig tartó tanulás területén zajló ténykedést is. A jól működő és független civil társadalom tehát képes ellátni mindent, amit a jogállam saját bürokratikus, pénzügyi vagy épp humán erőforrásainak hiányában nem tud, illetve a civilek képesek eljutni olyan szubkultúrák szintjére is, ahova az állami szektor már nem.

Az állampolgári aktivitás, a részvétel, a társadalmi tőke olyan erőforrás, amely elősegíti az állampolgárok boldogulását, a kollektív cselekvést. A globalizáció szeparáló hatása ellenére a közösségi lét iránti vágy ott van az emberekben, a közösség egységes fellépésének ereje a demokratikusan működő társadalmakban jelentős. Ennek tudatosítása, erősítése, az állampolgárok képessé tétele fő feladata a közösségfejlesztést célul maguk elé tűző szakembereknek.

A civil szervezetek munkája, társadalmi felelőssége óriási, a szakembereknek, a tudomány világának pedig feladata, hogy tevékenységüket elméleti kutatásokkal, gyakorlati vizsgálatokkal, módszerekkel segítse.

Felhasznált irodalom:

- Bozóki András (1992): Civil társadalom és polgárosodás. In: Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Bozóki András és Fricz Tamás (szerk.): Polgárosodás, civil társadalom, demokrácia. MTA Politikatudományi Intézete, Budapest. 17-28. p.
- Füzér Katalin, Gerő Márton, Sik Endre és Zongor Gábor (2005): A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel. TÁRKI, Budapest.
- Hunyady György (2016): Jelentörténet szociálpszichológia. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Karvalics Zoltán (1998): Községi felmérés, 1998. „Együtt Nádasdért” Faluszépítő és Fejlesztő Kulturális Egyesület, Nádasd.
- Koltai János (2016): Só és nád. Hagyományörzés Alsósófalván és Nádasdon. Nádasd Községi Önkormányzat, Nádasd.
- Koltai János (2018): A mi Nádasdunk kincsei. „Együtt Nádasdért” Faluszépítő és Fejlesztő Kulturális Egyesület, Nádasd.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019a): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017. Statisztikai Tükör. 2019. január 15. KSH, Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2020. január 26.
- Márkus Edina - Pete Nikolett (2018): Civil ismeretek a közösségi művelődésben. Tudástár a közösségi művelődésben sorozat. 13. kötet. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest. 27–33. p.
- Molnár Miklós (1993): A demokrácia hajnalodik keleten. Civil társadalom és kommunizmus Kelet-Európában: Lengyelország és Magyarország. (Tézisek) Politikatudományi Szemle, 2. évf. 2. szám, 73-90. p.
- Molnár Miklós (1995): Mit kezdhet a történész a civil társadalommal. Társadalmi Szemle, 50. évf. 1. szám, 51-56. p.
- Molnár Miklós (1996): Civil társadalom és akiknek nem kell. Educatio, Budapest.
- Ponyi László (2014): Közművelődés és tőkeelméletek. Kulturális Szemle. <http://www.kulturalisszemle.hu/1-szam/hazai-tudomanyos-muhely/ponyi-laszlo-kozmuvelodes-es-tokeelmek> Utolsó letöltés ideje: 2020. január 26.
- Ponyi László (2019): Tőkeelméletek és közművelődés. Elhangzott a kultúrákövetítés elméleti és történeti aspektusai című kurzuson. Budapest, ELTE PPK. Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet, Andragógia szak BA.
- Putnam, R. D. (2000): Bowling Alone. The Collapse and revival of American community. Simon and Schuster, New York.
- Putnam, R. D. (2004): A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet. Részletek. Parola, 3. évf. 3. szám, 3-5. p.
- Sebestény István (2018): Civil társadalom, nonprofit szektor Magyarországon. Definíciók, fogalmak, jellemzők. Elhangzott a nonprofit szektor menedzsment című kurzuson. Budapest, ELTE PPK. Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet, Andragógia szak BA.

Marosán Gréta:

Információstop a külföldi hallgatók felé A Debreceni Egyetem külföldi hallgatóinak korlátai a kulturális események látogatásakor

Absztrakt: Debrecenben tanul a legtöbb külföldi diák az országban (Berács és Malota, 2011), mégsem mondható el, hogy a város teljes mértékben ki tudja szolgálni a diákok felmerülő szabadidős és kulturális igényeit. Az alapul vett kutatásom célja, hogy felmérjük a Debrecenben tanuló, diploma mobilitásban résztvevő, nemzetközi hallgatók számára a helyi kulturális intézmények nyújtotta lehetőségeket. Továbbá felmérést készítettem arról, hogy a Debrecenben élő, magyar nyelvet nem ismerők, mennyire akarnak bekapcsolódni a helyi kulturális és szabadidős célú események látogatásába, és, hogy mennyire érdeklődnek az említett programok iránt.

Fontosnak tartottam a keresleti és a kínálati oldalt is megvizsgálni. Ebből következően a kutatás eredményeit egyrészt a debreceni kulturális intézmények egy-egy képviselőjével készített félig strukturált interjú, másrészt a nemzetközi hallgatók körében felvett 200 kérdőív válaszai adják. Az eredményekből az derül ki, hogy az intézmények nehezen tudnak kapcsolatba kerülni a hallgatókkal, de nagyobb érdeklődés esetén, nyitottak lennének angol nyelvű programok szervezésére. A nemzetközi hallgatók részéről elsődleges problémaként rajzolódott ki, hogy nincsenek megfelelően tájékoztatva az egyetemen kívül zajló eseményekről. Problémaként említik az angol nyelvű hirdetések hiányát, valamint azt, hogy a helyiekkel nem tudnak kapcsolatba kerülni. Ez a két tényező nagyban meggátolja az ideérkezőket a magyar kultúra megismerésében, ami azért érdekes, mert legtöbbször a magas színvonalú oktatás mellett, emiatt érkeznek hazánkba tanulni (Hangyál és Kasza, 2018).

Abstract: Despite the fact that Debrecen is known as a multicultural city with the majority of international students (Berács and Malota, 2011), the city itself is not completely prepared for fulfilling the expected needs. The aim of this research is to estimate the opportunities provided by the cultural institutes and to assess the needs of international students regarding to local cultural events. It is important to investigate both the demand side and the supply side since there are numerous informations about the examined group, but none of them are concerning their needs and satisfaction. It follows that I made interviews with the representatives of nine cultural institutes and I asked 200 students to fill in a questionnaire. The results show us that institutions are facing the problem of not knowing how to get in contact with the youngsters. The international students emphasize the lack of information about city events and that they have no idea how to make friendships with Hungarians. These two elements hinder them in the process of getting to know Hungarian culture, which is interesting as the most of the international students choose Hungary in order to face cultural differences and study at an acknowledged university (Hangyál and Kasza, 2018).

Bevezetés

A Debreceni Egyetem folyosóin sétálva sok külföldi hallgatóval futhatok össze. Ha csak a 2018/2019-es tanévre beiratkozott teljes képzéses hallgatók számát veszem, egészen pontosan 5664 fővel (Debreceni Egyetem honlapja, 2019). Emellett ehhez hozzáadódik még az Erasmus program vagy a Nyári Egyetem által itt tanulók létszáma is. De ahogyan Hégely (2019) is írja, nem csak az egyetem területén fordulnak meg, hanem a város számos részén, ahol a helyiek oldaláról nézve, jelenlétük már mindennaposnak számít. Egyre több szolgáltatás elérhető angol nyelven is, a legfrissebb újítás az 1-es és 2-es villamosok megállóinak kétnyelvű bemondása. De mi a helyzet a kulturális és szabadidős területen? Ott is elérhetőek a szolgáltatások angol nyelven is?

A 2019-ben megrendezett XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián bemutatásra kerültek az érintett célcsoport kulturálódási szokásai, vagyis, arra a kérdésre adtam választ, hogy milyen kulturális intézményekbe és eseményekre látogatnak el a Debrecenben tanuló külföldi hallgatók. Az előadás és a bemutatott tanulmány címe „A Debreceni Egyetem nemzetközi hallgatóinak szabadidejükben történő kultúrafogyasztási szokásai”. A 2018-ban készített kutatás során keresleti oldalról 200 kérdőívet töltöttem ki a nemzetközi hallgatókkal, kínálati oldalról pedig 9 félig strukturált interjút készítettem Debrecen nagyobb kulturális intézményinek egy-egy képviselőjével. Mind a kérdőív, mind az interjú kérdései a kulturális kikapcsolódás igényére és a jelenleg elérhető lehetőségekre világítottak rá. Hégely (2019) szakdolgozatában szintén hasonló kérdésekkel foglalkozik. Ezek alapján a jelenlegi tanulmány azokra a kérdésekre ad választ, hogy az említett csoport tagjai tudnak-e egyáltalán a városban zajló jobbnál jobb programlehetőségekről illetve, hogy érdeklődnek-e egyáltalán az ilyenféle kulturális kikapcsolódás iránt.

Vélemények a debreceni programokról

Elsőként arra világítanék rá, hogy a közösségi létre és a kultúrafogyasztására mindenkinek szüksége van és joga is van annak igénybevételére. A kulturális kirekesztettség azonban mind a mai napig jelen van, így szükség van a közkultúra-közművelődés megerősítésére, újragondolására (Vitányi, 2004). Debrecen város sok neves rendezvénnyel büszkélkedhet, ezen nincs mit vitatni. Sokszor inkább az okoz gondot, hogy melyikre menjen el az ember, ha azok egy időpontra esnek. A bőséges választékot a hallgatók is elismerik. „Számos jó program van, ahová el tudunk menni a barátokkal, és új embereket ismerhetünk meg.” (hallgató-1). „Aki szeret kimozdulni otthonról, annak sok jó lehetőséget biztosít a város.” (hallgató-2). Ugyanakkor sokan azt is megemlítik, hogy ezek többnyire csak a magyar közönséghez szólnak. „Nem értesülünk a programokról. A hirdetések magyar nyelvűek, angolul csak a beszámolót olvashatjuk a rendezvény után, és akkor mondom, hogy „de jó lett volna elmenni”, csak hát nem tudtam róla.” (hallgató-3).

Minta jellemzése

Jelen tanulmányban szeretném összevetni az általam (200 fő), valamint a Hégely (2019) által (603 fő) vizsgált eredményeket. Ezzel még pontosabb képet kapunk a helyi rendezvények és a

külföldi hallgatók kapcsolatáról. Így a teljes- vagy részképzést Debrecenben töltők közül 803 fő válaszait mutatnám be a következőkben.

Kari megoszlás tekintetében a megkérdezettek közül 332 fő tanul az Általános Orvostudományi karon, majd ezt követik 128 fővel a Műszaki kar hallgatói, ezután pedig arányosan megosztva a többi kar hallgatói következnek. Ez az arány jól mutatja az összlétszám kari megoszlását is, ami hasonlóan alakul. Szintén fontos a származási ország szerinti megoszlás, melynél kiemelkedően magas számban vannak a Nigéria, Irán, Pakisztán, Jordánia és India területéről érkező hallgatók. Ezek a kari és származás szerinti megoszlások azért is érdekesek, mert más az időbeosztása, napi rendje a hallgatóknak. Országoként szintén eltér, hogy milyen események iránt érdeklődik valaki, milyen rendezvényeknek alakult ki kultúrája, és hogy mi az, amire igénye van az adott országokból érkezőknek.

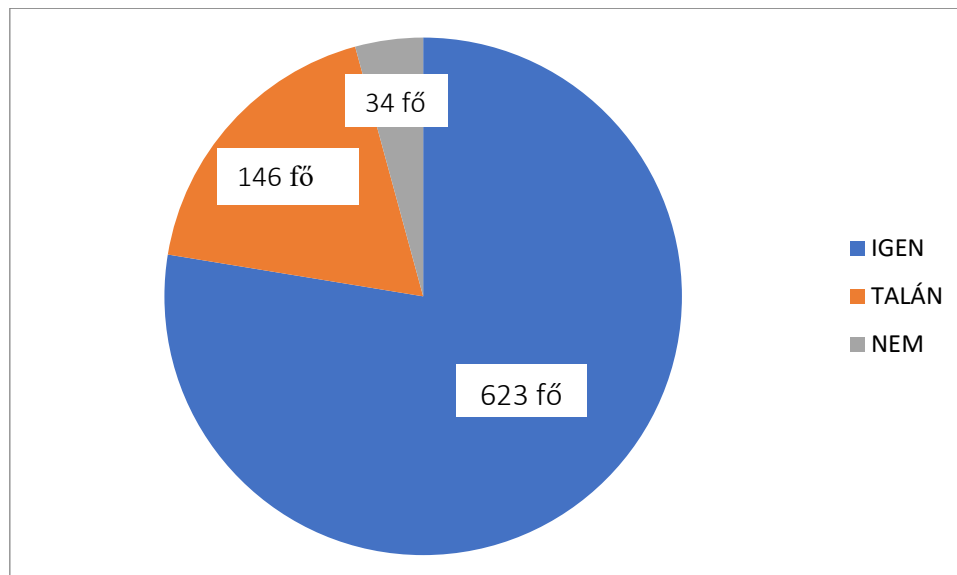
Lehetőségek és igények összevetése

Ahogy már említettem, korlátozott számban vannak angol nyelvű programhirdetések. Ezekre reflektálva elenyésző azok száma, akik szórólapokról, plakátokról értesülnek a lehetőségekről. Legtöbbször a barátoktól, csoporttársaktól értesülnek vagy a különféle külföldi csoportoknak létrehozott Facebook oldalakon (pl. Erasmus Student Network, International Student Union) találnak felhívásokat.

Azonban a felkeresett intézmények felkészülten állnak a külföldi megkeresések előtt. A MODEM angol nyelvű tárlatvezetéseket hirdetett meg, a Csokonai Színház a londoni Globe Színház darabjait vetítette eredeti nyelven, az Apolló Moziban gyakran vannak angol nyelvű vagy feliratos filmvetítések.

Arra a kérdésre, hogy ha elérhetőek lennének a különböző programok angol nyelven részt vennének-e azokon meglepően pozitív eredmények születtek. Az általam megkérdezett 200 főből mindössze 19 fő válaszolt nemmel, melyből 13-an jelölték az érdeklődés hiányát, mint okot, de a többség 181 fő egyértelműen részt venne. Ugyanerre a kérdésre Hégely (2019) kutatásában százalékos megoszlással 73 % válaszolt igennel, 24 % talánnal és csak 3 % nemmel. Ezen adatok összesített eredményeit az alábbi kördiagram szemlélteti (1. ábra).

1. ábra: Ha elérhetőek lennének angol nyelven a különböző kulturális lehetőségek, élnél-e azokkal? (fő) (N=803)

Hégely (2019) további kérdése a jelenlegi helyzetre kérdezett rá. A résztvevői hajlandóság a következőképpen alakult. 51% részt szokott venni a városban zajló kulturális rendezvényeken, 49% pedig nem érdeklődik a helyi kulturális rendezvények iránt, ebből 38% azért, mert nem tud informálódni róluk, egyébként lehet, hogy hajlandóságot mutatna. Ez a 803 főre vonatkoztatott kérdés érdekes lehet az ebben a szektorban dolgozóknak és a városnak is. A külföldi hallgatók a kérdőívek kitöltésével meg is válaszolták, mi az, ami problémát okoz és mi az, ami hiányzik Debrecenben. A válasz egyszerű, csupán a nyelvi akadályok, és az ebből következő kommunikáció hiánya, ami fejlesztendő.

Az International Food Day példája

Ennek bizonyítására jobb példát nem is hozhatnánk, mint az évről-évre megrendezendő International Food Day-t, melyre a legtöbben látogatnak el, köszönhetően a kétnyelvű posztoknak, felhívásoknak és a külföldi csapatok bevonásának. Ha aktív tagként vehet részt valaki egy ilyen jellegű eseményen, az nagyobb lelkesedést, és hajlandóságot mutat arra, hogy a későbbiekben is jelen lesz a hasonló közösségi programokon. Az International Food Day pedig, pont ezt célozza meg azzal, hogy a külföldi csoportok ételbemutatóikkal és vásáraikkal, valamint táncos-zenés produkcióikkal bekapcsolódnak a rendezvény lebonyolításába. Mindezt egy nemes cél érdekében teszik, hiszen minden évben felajánlásra kerül a befolyt összeg. Ennél jobb programcsomag összeállítást nehéz lenne kitalálni. Nem hiába mondják, hogy a közösség ereje csodákra képes. Amikor a többi angol nyelven elérhető programmal hasonlítottam össze az elégedettségüket, az derült ki, hogy kimagaslóan elégedettek ezzel a programmal, míg a Global Tower és az American Corner programjait, valamint a MODEM angol nyelvű tárlatvezetéseit nem is igazán látogatják. Az alábbi ábrán ennek néhány okát láthatjuk szófelhő formájában (2. ábra).

2. ábra: Mi a véleményed a városban zajló kulturális és szabadidős program lehetőségekről?

A legtöbbet emlegetett tényezőket emeltem ki, arra vonatkozóan, hogy mi a véleményük a városban zajló szabadidős és kulturális lehetőségekről. Az opcionálisan kitölthető kérdésre az általam vizsgált 200 hallgató közel fele válaszolt, mely válaszok között leginkább az angol nyelvű információk hiánya szerepelt.

Az International Food Day-en kívül az Adventi Vásárra is sokan ellátogatnak, valamint a YoUday is a lista elején szerepel (Hégely, 2019). Ennek oka lehet, az esemény elhelyezkedése, (az Adventi Vásár a főtéren van, szinte elkerülhetetlen a meglátogatása) vagy, hogy az egyetemisták az elsődleges célcsoport a YoUday esetében. A Campus Fesztiválra, a Virágkarneválra és egyéb nyári programokra már kevesebb a külföldi érdeklődő, természetesen, ennek nem az események színvonala az oka, hanem, hogy sokan haza utaznak a nyári szünetre.

Hégely (2019) felmérte azt is, hogy a családtagok, hozzátartozók meglátogatásakor hova mennek el és mit csinálnak együtt. A kapott eredmények azt mutatják, hogy a legtöbben kimennek a városba közös ebédre, vacsorára vagy kirándulni mennek más magyarországi helyekre. 46 fő jelölte, hogy várost néznek és felfedezik Debrecen nevezetességeit. Meglepő lehet, hogy a megkérdezettek 10%-nak családja egyáltalán nem érdeklődik a hely iránt, csak hozzátartozója meglátogatása céljából érkezik a városba. Szintén érdekesnek bizonyult, hogy a helyi és nemzeti ünnepi események valamint a koncertek látogatása hasonló arányban népszerű kulturálódási tevékenység hazájukban és Debrecenben. Tehát a koncertek példájából kiindulva elmondó, hogy nagyjából ugyanolyan időközönként mennek el könnyűzenei vagy komolyzenei koncertre, mint ahogyan azt otthon tennék.

Megoldási javaslat

Amikor pedig tanulmányaik megkezdésekor először érkeznek a városba, legtöbbjüknek a barátok mutatják be a várost, vagy egyedül fedezik fel a környéket (584 fő) és az egyetem általi városnézésre csak a megkérdezettek közül csak 29-en látogattak el, feltehetően az Erasmus

Student Network szervezésében. Ez a terület is tartogat lehetőségeket a jövőre nézve, mert fontos lenne, hogy az ideérkezők rögtön kapjanak egy átfogó tájékoztatást, úgynevezett „információ csomagot”, amivel könnyebben boldogulnak és hamarabb rátalálnak a nekik szóló fórumokra, helyekre, eseményekre stb. Ez az egyetemnek is javára válna, valamint a városnak is profitot jelentene, ha nem is turisztikai szempontból, de gazdasági szempontból mindenképpen. A megismertetés után már csak az intézmények feladata lenne, hogy fenntartsa a figyelmet, és ismét bevonzza a hallgatókat.

Emellett a Nemzetközi Iroda bevonása is megoldás lehet, hiszen általuk értesülnek a hallgatók minden fontos információról. Az Erasmus Student Networkhöz hasonlóan ők is nyújthatnának különféle programlehetőségeket, amely az igényelt kultúramegismerést célozná meg. Ilyenekre több példát is említettek a megkérdezett hallgatók. Ötleteik alapján magyar történelmi workshopok, kirándulások, közös főzés vagy tandem nyelvtanulás a magyar hallgatókkal stb. programokra is lenne igény.

Összegzés

A fent olvasottakból képet adtam arról, hogy egy Debrecenbe érkező, új kultúrkörbe bekerülő külföldieknek, milyen szokásai, elvárásai és milyen lehetőségei vannak a kulturális kikapcsolódás terén. A kapott eredményekkel természetesen szkeptikusan kell bánni. Azonban azzal az állítással, hogy Debrecenről - méretéből és színvonalából adódóan – elvárható, hogy a kulturális kikapcsolódásra vonatkozó lehetőségek angol nyelven is elérhetőek legyenek, a legtöbb hallgató egyetért.

Az angol nyelvű információk fontosságára vonatkozóan a vizsgált hallgatókon kívül, zárójelesen megemlítendőek a nem magyar anyanyelvű oktatók, a Debrecenben élő más nemzetiségű lakosok, illetve a növekvő turizmusnak köszönhetően az egyre nagyobb számban Debrecenbe érkező turisták is, mint esetleges érdeklődő, kulturálódni és művelődni vágyó célcsoportok (Marosán, 2018).

Felhasznált irodalom:

- Berács József és Malota Erzsébet (2011): Megéri hozzánk jönni tanulni? *Education*, 11. 2. sz. 220– 234.
- Debreceni Egyetem honlapja (2019): *Hallgatói statisztikák*. Elérhető: <https://mads-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Statisztik%C3%A1k/Hallgat%C3%B3i/2018/2019%20tan%C3%A9v/2018.%20okt%C3%B3beri%20statisztika%20-%20k%C3%BCl%C3%B6ldi%20hallgat%C3%B3k%20orsz%C3%A1gonk%C3%A9nt.pdf>
- Hégely Adrienn (2019): *A Debreceni Egyetem külföldi hallgatóinak rekreációs tevékenységei Debrecenben*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Marosán Gréta (2018): *A Debreceni Egyetem nemzetközi hallgatóinak szabadidejükben történő kultúrafogyasztási szokásai Debrecen városában*. OTDK dolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Vitányi Iván (2004): A 20. század kulturális kihívásai, *Ezredforduló* 3-4. sz.

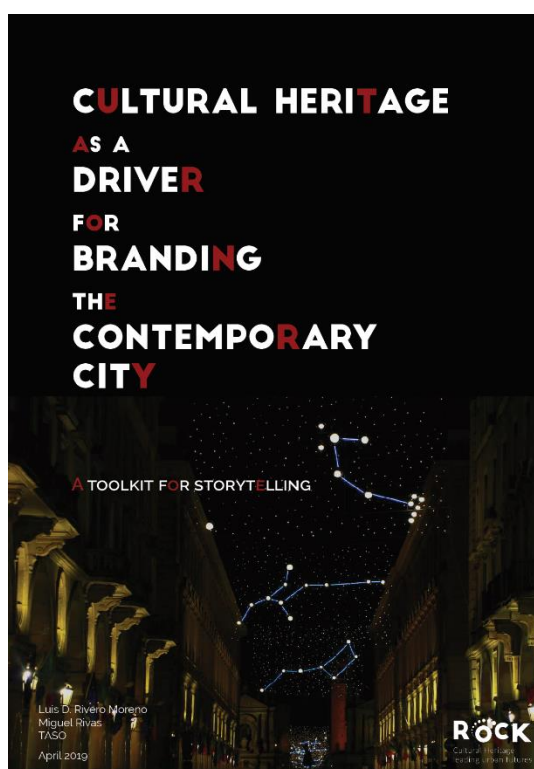

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

Benkei-Kovács Balázs:

A települési imázs egy közösségi alapú fejlesztési lehetősége: a storrrytelling, mint a lokális márkaépítés eszköze

Rivero Moreno, Luis - Rivas, Miguel (2019). Cultural Heritage as a driver for branding the contemporary city. A tollkit for storytelling. (A kulturális örökség mint a kortárs városok imázsának fejlesztő eszköze - a storytelling módszere). ROCK project report, European Commission. 136. p.- H2020-SC5-2016-2017 GA 730280

„Egy településhez kötődő kisebb-nagyobb történetek vagy városi legendák megosztása és elterjesztése a helyi lakosok és turisták körében jól szolgálják a közösségépítés és –fejlesztés folyamatait, és elősegítik egy újfajta, zöldebb, igazságosabb és demokratikusabb városi jövőkép kialakítását” - írják Luis Rivero Moreno művészettörténész és Miguel Rivas közgazdász szerzők bevezetőjükben (6. o). Az interdiszciplináris szemléletű kötet, amely a Kulturális örökség mint a kortárs városok imázsának fejlesztő eszköze címet viseli, egy Horizon 2020 projekt keretében született. A Rock projekt fő üzenete, hogy a kulturális örökség nem elsősorban és kizárólagosan a múlt megidézésére szolgálhat, hanem egy modern szemléletű városfejlesztés keretében a megújulás, a fenntartható fejlődés és a gazdasági növekedés eszközévé válhat.

A történetmesélés mint marketing eszköz világszerte népszerűvé vált az utóbbi években, az eladásösztönzés eszközeként, amellyhez Seth Godin marketing-guru nagysikerű könyve (Minden marketinges sztorizik - Egy jó történettel minden eladható, 2005) is hozzájárult.

A Moreno-Rivas kötet újdonsága, hogy a marketing eszközt a település- és közösségfejlesztés szolgálatába állítják. Könyvük stílusa alapvetően tudományos, széleskörű szakirodalmi bázisra építkezik, helyenként kissé esszé-szerű más fejezeteiben pedig gyakorlatiasabb. Tényekkel és forrásokkal alátámasztott, ugyanakkor a témához kötődően számos, a fejlesztési projektben résztvevő város kulturális örökségét bemutató illusztráció gazdagítja a strukturált szöveget.

A bemutatott kötet célja, hogy marketing-kommunikációs útmutatóként szolgáljon a lokális közösségek, egyesületek, intézmények és települések számára, elsősorban a városfejlesztés, a kulturális örökségmenedzsment és örökségvédelem és a kortárs alkotóművészethez kapcsolódó területeken. A könyv megjelenését egy éves kutatómunka előzte meg, nemzetközi partnerségben Athén, Bologna, Lisszabon, Kolozsvár, Szkopje, Torino és Vilnius kulturális szakembereinek együttműködésében. A kutatás végeredményeként arra következtetésre jutottak a szakemberek, hogy települések imázsát támogató vonzó és koherens narratívák megszületése szükséges ahhoz, hogy egyrészt a saját lakosok elkötelezettsége erősödjön irántuk, másrészt a turisztikai látogatók, valamint a gazdasági befektetők iránti vonzerejük is növekedjen.

A narratívák megosztása és elterjesztése hozzájárul a közösség értékeinek közvetítéséhez és a település jövőképeinek építéséhez. A kutatás alátámasztja, hogy storytelling (történetmesélés) módszer erre a feladatra az utóbbi években hatékony eszköznek bizonyult.

A módszertani útmutatónak szánt kiadványban a kulturális örökség egyedisége, szerepe, jelentősége kerül a középpontba a település imázsának megerősítése céljából. A történetmesélés módszere révén a különféle személyes élmények, melyek a helyi mindennapi események egyfajta tükröképét adják, a városok jövőképeinek és stratégiai fejlesztési céljainak szolgálatában állíthatók.

A könyv hat nagyobb fejezetben dolgozza fel a témát: 1. Az imázsépítés eszköztára. 2. A kulturális örökség, mint a storytelling forrása. 3. A storytelling lehetséges nézőpontjai a kortárs településeken 4. A storytelling megoldásai digitális környezetben. 5. A storytelling módszerei. 6. Esettanulmányok. A monográfia számos településfejlesztő példával támasztja alá a módszertani javaslatokat, melyek elsősorban a résztvevő városok projektjei közül kerültek kiválasztásra.

A települések állandóan mozgásban, fejlődésben vannak, az állampolgároknak pedig folytonosan újra kell értelmezniük helyzetüket és szerepüket a megújuló viszonyrendszerekben (13. o.). A történetmesélés átsegít az értelmezési és újraértelmezési kríziseken, segít feldolgozni a múltat és megtervezni a jövőt. A kulturális örökségre való támaszkodás ennek a fő motorja lehet, a kötet szerzői a kulturális örökség alatt materiális és immateriális javak összességét értik, amelyekbe egy adott településen beletartoznak a hagyományok, szokások ételek és az ott élő emberek is, valamint természetesen a táj-és városkép, valamint az építészeti és történelmi emlékek összessége.

Az imázsépítés eszköztárát olyan módon építették fel (1. fejezet), hogy különböző méretű települések, a nagyvárosoktól az aprófalvakig egyaránt haszonnal forgathassák azt a település fejlesztése érdekében. Az imázsépítés középpontjában a helyiek együttműködése kerül, a crowdsourcing módszerével. A módszer előnye, hogy ezáltal alulról építkező módon kerül feldolgozásra számos vélemény és narratíva, a megfelelő adatgyűjtési technika birtokában, minimális forrásfelhasználás mellett. A városi legendák és történetek, tehát amelyek korábban szétaprózottan és sokszor rejtve léteztek egymással párhuzamosan, összegyűjtve jelentős többletértékkel bírnak, és a gyűjtés során könnyen felismerhetővé válnak bennük az innovatív, kreatív és összetartó jegyek. Az első lépés tehát a helyi lakosok megszólítása kell, hogy legyen.

A 2. fejezet tematikában megegyezik a tanulmánykötet címével, és jelmondatként egy Robert McKee szerzőhöz kapcsolt idézettel nyit: „Az önismeret az alapja minden nagyszerűen elmesélt történetnek.” A szerzők szerint ezért a településfejlesztéshez kötődő marketing kommunikációban is elsősorban erre a hiteles, a szellemi és tárgyi kulturális örökséget is magába foglaló ismeretre érdemes támaszkodni. A történetmesélések révén a települési marketinganyagok megelevenednek, személyessé és érdekessé válnak, szemben a katalógusok hagyományos stílusú, személytelen megfogalmazásaival. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a módszer ilyen jellegű perszonális hangvétele lehetővé teszi a individuális kötődés kialakulását a történet, a történetmesélő és a történet tárgya iránt. Ez a személyes kötődés lehetővé teszi a tények mellett az attitűdök, a hitek és tanúságtételek közvetítését is, amelyek révén a település imázsa emocionális síkon tudja megszólítani a célcsoport tagjait a közösségi médiákon keresztül. Ennek a fontos szerepet tulajdonít a Moreno-Rivas szerzőpáros a kulturális örökséghez kötődő narratívák esetében a közösségi tervezés vagy a jövőkép kialakításánál is.

A 3. fejezet középpontjába a települések jelenkori problémáinak feltárásába és megoldásába játszott szerepe kerül a történetmesélés módszerének. A szerzők olyan angol nyelvű honlapokat is javasolnak (pl. Wakelet vagy Keeeb), amelyek praktikus digitális keretrendszerrel segítik a helyiek bevonását a településfejlesztő vagy marketing célokra szervezett munkába, azért, hogy hatékonyabban lehessen a valódi helyi problémákat feltárni és a helyben lakóknak a településsel kapcsolatos terveit és vágyait megismerni. A lakosság aktív bevonásával készült történetek és felmérések lehetővé teszik az intézmények számára, hogy érzékenyebbek maradjanak és jobban tudjanak reagálni a városlakók egyébként természetes módon hullámzó igényeire.

A 4. fejezetben digitális környezetbe helyezve elemzik a történetmesélés funkcióit. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a megosztott történetek frissítésére folyamatosan szükség van, illetve az információs technológia eszköz jellegét is kiemelik, amelyek hozzásegítenek a láthatóság növeléséhez, mindezt azonban eszközjellegükből adódó korlátokkal. Az itt felsorakoztatott példák igen sok területet érintenek: a digitális európai művészeti gyűjteményektől mint az Euorpeana, amelyek közelebb viszik a kulturális örökséget a lakossághoz, egészen a lokális településfejlesztés szolgálatába álló videó-alapú történetek megosztását szolgáló Reaction Roma projektig. A látogatottság lokális szintű növelése együtt jár a helyi lakosok bevonásával a digitális tartalmak kialakításába, a többféle nézőpont megjelenítése pedig vonzóvá teszi a lakosok számára a projekteket. A digitális tartalom feltöltéséhez ebben a részben is ajánlanak ingyenes szoftvereket és applikációkat (mint az Atavist vagy a Shorthand). A létrehozott közösségi tartalmak esetében az egyensúlyra törekvést javasolják szelekciós úton, a megfelelő minőségű amatőr és a professzionálisabb jellegű megosztások között. Számos nagyváros esetében bemutatnak kezdetben alulról építkező, majd önmagukon jelentősen túlnövő projekteket, mint a Detroit-i Szomszédság vagy a New York emberei közösségi platformok. Tartalmilag Moreno-Rivas könyvének ez fejezet a leggazdagabb, leinformatívabb és - innovatívabb részének tekinthető. A cél, hogy a digitális technikák révén végeredményben minden városlakó, vállalat vagy intézmény partnerré váljon a közös városi narratíva kialakításában. Megfelelő keretrendszerben a történetmesélés öngerjesztő folyamatá válik, az intézmények és közösségsszervezők feladata a fenntartási időszakban a rendszer ellenőrzése.

Az 5. fejezet praktikus útmutatóként kíván az olvasók hasznára lenni: a megfelelő technikai háttér, az elkerülendő hibák, a történetek behálózottságára és forgatókönyvi struktúrájára tett módszertani ötletek, mellett a vizuális megjelenítés kapcsán is megfogalmaz javaslatokat. A 6. fejezetben következő esetpéldák részben olyan a kulturális örökség modern köntösbe öltöztetett és élettel telített építészeti megoldásait mutatják be Vilniustól Torinóig, amelyek maguk is városi narratívák tárgyaivá, illetve közösségi színterekké váltak az elmúlt évtizedben.

Ilyen például a sokszor hivatkozott, rekultivált kolozsvári ecsetgyár (97. o.), vagy a konténerházakból és kiszuperált buszokból épített lisszaboni Underground Village (102. o.), de olyan térrel is találkozunk, amelyet a közösségszervezők munkája tesz egyedivé, mint az athéni Viktória téren rendezett „közösségi szobrászat” (110. o.).

1. ábra: Underground Village - Lisszabon (102. o.)

A hét város kulturális örökségben gyökerező rekultivált tereket tartalmazó negyven esetpélda a gyűjteményben négy különálló kategóriában (A. Kulturális terek új lakossági felhasználással; B. Kreatív kulturális tevékenység; C. Társadalmi megújulás; D Kulturális gazdaságélénkítés) kerül besorolásra.

Össességében számos tanulságos és új módszert fedezhetnek fel Moreno-Rivas munkájában a történetmesélés módszere iránt érdeklődő közösség-, és településfejlesztő szakemberek. A kötet gyenge pontjaként ugyanakkor megemlíthető, hogy bár szándékuk szerint településmérettől függetlenül alkalmazható módon dolgozták ki az ajánlott módszereket, választott példáik mégis elsősorban jelentősebb történelmi múlttal rendelkező közepes és nagyvárosokhoz kötődnek.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Deák Orsolya:

Kultúra és közművelődés a 2019. évi HuCER konferencián Egerben

2019. május 23 és 24. között zajlott Egerben a Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (Hungarian Educational Research Association – HERA) főszervezésében a 2019. évi HuCER (Hungarian Conference on Educational Research) konferencia. Az eseménynek az Eszterházy Károly Egyetem adott otthont. A rendezvény címe és ezzel együtt fő témája a „*Prevenció, intervenció és kompenzáció. Korszerű neveléstudományi módszerekkel a korai iskolaelhagyás ellen*” volt. A kultúra és közművelődés témakörét a neveléstudományi témák között szép számmal megtalálhatjuk, a HERA szervezetén belül külön tudományos szakosztály, a Felnőttkori és közösségi tanulás szakosztály pedig kiemelten is foglalkozik ezzel, így örömmel adunk hírt a konferenciáról. A konferencia szervezői a Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (Hungarian Educational Research Association – HERA), az Eszterházy Károly Egyetem és a Nemzeti Művelődési Intézet voltak. Az esemény megvalósulását a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület (Debrecen) és a Nullpont Kulturális Egyesület (Debrecen) támogatta.

A konferencia első napja a HERA Közgyűlés megtartásával vette kezdetét. A közgyűlést *Kozma Tamás*, HERA elnök, valamint *Juhász Erika és Tóth Péter*, HERA alelnökök vezették.

Ezután a szendvicsebédet követően megkezdődtek az első szekcióülések az egyetem különböző termeiben. Az első megvalósult szekciókat plenáris ülés követte, aminek keretében *Juhász Erika*, HERA alelnök levezetése mellett elsőként *Pukánszky Béla* az Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola vezetője, Báthory díjas kutató szólalt fel. Angol nyelven *Prof. dr. Joe O'Hara*, az Európai Oktatáskutatók Szövetségének elnöke (European Educational Research Association (EERA) elnök, Dublin City University) tartott előadást, amelynek címe *Rethinking the role of educational research in a changing Europe* volt. Őt követte *Kozma Tamás* (HERA elnök) előadása, aki köszöntötte a Báthory-díjasokat, majd kiosztásra került a 2019. évi Báthory-díj. *Tóth Péter*, a HERA alelnöke a Publikációs díjról beszélt, majd a 2019. évi publikációs díjak kiosztása is lezajlott.

Az ünnepélyes megnyitót követően két egymást követő blokkban zajlott a szekciók munkája. A szekciók keretében elhangzottak olyan kulturális és közművelődési vonatkozású előadások, mint *Drabancz Mihály Róbert Történelmi film és a kulturális tanulás metszéspontjai a művész mozik tükrében* című, vagy *Sárosi Tünde Önkéntességre nevelés a közművelődésben: Az Iskolai Közösségi Szolgálat, mint eszköz* című előadásai.

Az estét társas vacsora és kulturális program zárta, amit az Eszterházy Károly Egyetem Ének-zene Tanszakának Kórusa színesített.

A konferencia második, pénteki napján folytatódtak a szekcióülések az egyetem különböző termeiben, majd 11:00 órától plenáris ülés vette kezdetét az egyetem dísztermében. A plenáris ülést a HERA másik alelnöke, *Tóth Péter* vezette. Plenáris előadást tartott *Hunyady György* (ELTE PPK, professor emeritus) *Milyen kutatási feladatokat kínál a nevelés a szociálpszichológiának?* címmel videóelőadás formájában. *Juhász Erika és Endrődy Orsolya* bemutatták a 2018. évi HERA Évkönyvet, mint a kötet főszerkesztői. *Kozma Tamás*, a HERA

elnöke a HERA-ért díjról beszélt, majd megvalósult a 2019. évi HERA-ért díj kiosztása. Ezt követően a plenáris poszterszekció felvezetésére került sor *Lükő István* által (PTE, egyetemi magántanár). A felvezető előadást követően a résztvevőknek lehetősége nyílt a poszterszekció megtekintésére. Az ebédet követően folytatódottak a szekcióülések az egyetem különböző termeiben, a HERA tagjai pedig megtartották vezetőségi ülésüket. A konferenciát plenáris zárszó zárta le az egyeteme dísztermében, amelynek levezető elnöke *Kozma Tamás* (HERA, elnök) volt, és ami keretében sor került a Best Poster díjak kiosztására. A díjakat *Mrázik Júlia* (HERA nemzetközi koordinátor) adta át.

A második nap során zajló szekcióülések keretében is találkozhattak a résztvevők a kultúra, közművelődés és közösségek témakörének különböző területeivel, például *Széman E. Rózsa: Hol teremnek a hősök? Az EMKE által koordinált Hétköznapi Hőseink projekt eddigi tanulságai* című előadása keretében. De a konferencia közönsége meghallgathatta *Kenyeres Attila Zoltán Tudományos és általános ismeretszerzési források és azok megbízhatósága a kulturális közfoglalkoztatottak körében* címmel, *Csatlós né Komáromi Katalin és Juhász Erika: Kultúra és közösség – a kultúra közösségépítő szerepe* címmel, *Oszlanczi Tímea A közművelődés szakmai tartalmának jogi meghatározási keretei az ágazati törvények szintjén*, vagy *Gulyás Klára Roma értelmiségi szereplehetőségek. Kultúra- koncepciók és szerepértelmezések összefüggései miskolci roma értelmiségiek körében* címmel tartott előadását is.

A konferencia megvalósítását támogatta a Művelődő közösségek Észak-Magyarországon című, EFOP-3.7.3-16-2017-00148 projekt. Bővebb információk a konferenciáról és az előadások elérhetőek a HERA Egyesület honlapján: <http://hera.org.hu/>

FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni, azonban elsődlegesen a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdeti és alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek.
6. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor. A lektorálás módja dupla vak lektorálás:
 - **Blind, or Anonymous Peer Review**
Content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.
 - **Vak vagy névtelen lektorálás**
A cikk tartalma külső szakértő által kerül lektorálásra és a szerző személye ismeretlen a lektor számára. Dupla vak lektorálásnak nevezzük azt, amikor a szerző és a lektor személye is ismeretlen marad egymás előtt a lektorálási folyamat során.
7. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 25.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
8. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető NMI Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.
9. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus

Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közvételegye.

7. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége:

kuturalisszemle@nmi.hu

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kuturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2019. évi 1. szám (VI. évfolyam 1. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
ISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
1027 Budapest, Csalogány utca 47-49.

Felelős kiadó: Závogyán Magdolna, ügyvezető igazgató

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu

Email: kulturalisszemle@nmi.hu

Főszerkesztő:

Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde

Dr. Kerülő Judit

Dr. Kleisz Teréz

Dr. Simándi Szilvia

Dr. Szabó Péter

Dr. T. Molnár Gizella

Dr. Viola Tamasova

Dr. Vehrer Adél

Szerkesztőségi titkár:

Deák Orsolya